

**ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ КЎЛОБ БА НОМИ
АБЎАБДУЛЛОҶИ РЎДАКӢ**

**КУЛЯБСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ
АБУАБДУЛЛО РУДАКИ**

ПАЁМИ

**ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ КЎЛОБ БА НОМИ
АБЎАБДУЛЛОҶИ РЎДАКӢ**

(маҷаллаи илмӣ)

2(19) 2018

ВЕСТНИК

**КУЛЯБСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
ИМЕНИ АБУАБДУЛЛО РУДАКИ**

(научный журнал)

2(19) 2018

BULLETIN

**OF KULOB STATE UNIVERSITY NAME OFTER
ABUABDULLO RUDAKI**

(the scientific journal)

2(19) 2018

ДУШАНБЕ: КОНТИНЕНТ–ТЧ

2018

ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ КЎЛОБ БА НОМИ
АБЎАБДУЛЛОҶИ РЎДАКӢ

КУЛЯБСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ
АБУАБДУЛЛО РУДАКИ

МАҶАЛЛАИ ИЛМӢ СОЛИ 2009 ТАЪСИС ЁФТААСТ
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ ОСНОВАН В 2009 ГОДУ

Хайати тахририя:

Редакционная коллегия:

Абдулло Ҳабибулло, доктори илмҳои физика-математика, профессор,
Узви вобастаи АИ ҚТ, сармуҳаррир
Давлатов Э., номзади илмҳои филологӣ, ҷонишини сармуҳаррир
Файзуллоева Ф.М., номзади илмҳои педагогӣ, котиби масъул

Хайати тахририя:

Члены редколлегии:

Искандаров Қ., доктори илмҳои таърих, профессор, **Абдуназаров Х.**, доктори илмҳои таърих, профессор, **Абдуллоев М.Х.**, доктори илмҳои таърих, профессор, **Юнусов С.С.**, номзади илмҳои таърих, дотсент, **Азамов Х.С.**, номзади илмҳои таърих, дотсент, **Мирзоев С.С.**, доктори илмҳои педагогӣ, профессор, **Ғуломов И.Н.**, доктори илмҳои педагогӣ, профессор, **Иззатова М.И.**, доктори илмҳои педагогӣ, дотсент, **Иброҳимов Г.**, номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, **Расулов Д.**, номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, **Ҷумъахон Алимӣ**, доктори илмҳои филологӣ, профессор, **Ҳочаев Д.**, доктори илмҳои филологӣ, профессор, **Мухторов З.**, доктори илмҳои филологӣ, профессор, **Худойдодова Ш.**, номзади илмҳои филологӣ, дотсент, **Содиқов Ё.**, номзади илмҳои филологӣ, дотсент,

Маҷалла бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ нашр мешавад.
Журнал печатається на таджикском, русском и английском языках.

Маҷалла дар феҳристи иқтибосоти илмии Россия (ФИИР) шомил аст.
Журнал включен в Российский индекс научного цитирования (РИНЦ).

Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, 2018
Вестник Кулябского государственного университета имени Абуабдулло Рудаки,
2018

ПЕДАГОГӢ - ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ

ДОНИШМАНДИ БАРЧАСТАИ АСРИ ХХ ДАР СОҲАИ АЛГЕБРА (ба ифтихори 100-солагии зодрӯзи А.Г. Курош бахшида мешавад)

Абдулло Ҳабибулло, Ғуломов Ислоом
Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

Мухтасари шарҳи ҳол

19 январи соли 2018 ба зодрӯзи олими барҷастаи аҳди шуравӣ дар соҳаи алгебра **Александр Геннадиевич Курош** (1908-18.5.1971) 100 пур шуд. Курош А.Г. дар деҳаи Яртсевои вилояти Смоленск ба дунё омадааст. Баъди хатми гимназия ӯ ба донишгоҳи Смоленск ба факултаи физика-математика дохил шуда онро дар синни 20-солагӣ хатм мекунад. Соли 1930 ба Масква меояд ва аз ҳамон вақт – то охири умр ҳаёт ва фаъолияти илмии хешро ба Университети давлатии Москва ба номи Ломоносов зич алоқаманд менамояд. Ӯ 29 сол дошт, ки ба унвон ва дараҷаи илмии доктори илмҳои физика-математика ва профессор мушарраф гаштааст. Донишманди содику матин дар роҳи илм дар 63-солагӣ аз дунё гузашт.

Мухити эҷодӣ ва фаъолияти илмии А.Г.Курош дар Москва

Солҳои 20-уми асри ХХ айёми ташаккулёбии мактаби алгебрвӣ дар ИҶШС (СССР) ҳисоб меёбад. Нахустин мактаби илмии алгебравии машҳурро математики намоёни шуравӣ Д.А.Граве (1863-1939) дар Киев созмон дода буд. Ба қалами ӯ курсҳои «Назарияи группа», «Элементҳои алгебраи олий» ва ғайра тааллуқ дорад.

Д.А.Граве устои математики намоён О.Ю.Шмидт (1891-1956) мебошад. Шмидт соли 1913 донишгоҳи Киевро хатм намуда дар он ҷо ба фаъолияти илмӣ шурӯъ кардааст. Соли 1916 монографияи ӯ – «Назарияи абстраксии группа» дар Киев нашр шуд. Назарияи группа дар намуди умумӣ хосиятҳои оператсияҳои алгебравиро, ки дар математика вохӯранд, меомӯзад. Аз нуқтаи назари бунёди мафҳуми группа яке аз мисолҳои аввалини системаҳои алгебрвӣ мебошад, ки дар натиҷаи он дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX мафҳуми структураи математикӣ дар математика асосӣ шуда мوند.

Ба омӯзиши группа (бе назардошти табиати элементҳо) ҳамчун соҳаи мустақили математика таълифи ин китоб асос гузошт.

Ин асар баъдан ба А.Г.Курош таассури бузург бахшид, зеро дар он на фақат назарияи масоил, инчунин самтҳои инкишофи ояндаи ин соҳаи алгебра маълум гардида буд. Қайд кардан лозим аст, ки асарро математикон ҳамчун дастури намунавӣ доир ба назарияи группа эътироф намуда буданд.

Охири солҳои 20-уми асри гузашта О.Ю.Шмидт ба Москва меояд. Ва дар университети Москва курси махсус доир ба назарияи группа мехонад ва ба кори он ҷавонони лаёқатманд А.А.Куликов, А.Г.Курош ва дигаронро ҷалб мекунад.

Баҳори соли 1930 дар хонаи Шмидт О.Ю.семинар оид ба назарияи группа барпо мешавад. Дар байни алгебраистҳои ҷавон А.Г.Курош мавқеи хоса дошт. Ӯ ба тадқиқи назарияи группаҳои беохир машғул буд ва дар маҷаллаи «Қорҳои семинар» мақолаи Курош бо унвони «Оид ба баъзе масоили назарияи группаҳои

беохир» нашр мешавад. Соли 1934 дар назарияи ҳосили зарби гурӯҳҳои озод ба \bar{U} исботи теоремаи асосӣ муяссар мегардад.

А.Г.Курош тадқиқотхоро идома дода ба омӯзиши гурӯҳҳои абелӣ бе тобдихӣ, ки ранги охинок доранд, ибтидо мегузорад. Соли 1937 \bar{U} классификасияи бо номи -гурӯҳҳои примитивӣ (ибтидоӣ) бе тобдихии ранги охинок доштаро бо ёрии классӣ матритсаҳо маълум кард. Ва худи ҳамин сол бо роҳбарии математики барҷаста, асосгузори мактаби топологии шӯравӣ Павел Сергеевич Александров рисолаи докторӣ дифоъ намуд.

Акнун чанде аз натиҷаҳои кашф намудаи А.Г.Курошро аз рӯи вақти ба вучуд омадашон баён мекунем. Охири солҳои 30-уми асри ХХ А.Г.Курош дар Москва оид ба **алгебраи умумӣ** мактаби илмӣ ташкил дод, ки дар он О.Н.Головин, Л.Е.Садовский, А.И.Узков, П.А.Галберг ва дигарон тадқиқот мебарданд.

Соли 1983 \bar{U} бо ҳаммуаллифии А.П.Дитсман ва А.И.Узков асари «Силовские подгруппы бесконечных групп»-ро нашр карданд. Солҳои 40-ум А.Г.Курош бо шогирдонаш тадқиқотҳои зиёдро оид ба гурӯҳҳои озод, гурӯҳҳои ғайрикоммутативӣ, назарияи -гурӯҳҳои беохир ва ғайра ба анрасониданд.

Аз соли 1942 ба доираи рағбати А.Г.Курош омӯзиш ва таҳқиқи масъалаҳои назарияи умумии ҳалқа ва алгебраҳои ассотсиативӣ ворид мешаванд. \bar{U} дар ин вақт (1942-1946) ҳосиятҳои алгебраи беохирандозаи воҳиддоштаро мукаммал мекунад.

Масъалаи изоморфизми чудокунии ротаи гурӯҳҳо дар ин солҳо диққати тадқиқотчиёни шуравиро ба худ ҷалб карда буд. А.Г.Курош солҳои 1943-1944 теоремаҳои муҳимро дар ин соҳаи алгебра маълум намуд. \bar{U} дар алгебра мафҳуми структураи комилан пурраи дедекиндиرو ворид намуд.

Соли 1944 монографияи А.Г.Курош- «Назарияи гурӯҳҳо» нашр шуд, ки дар ҷаҳон васеъ паҳн гардид. Он ба инкишофи тадқиқотҳо дар ин соҳа, ба вижа оид ба гурӯҳҳои беохир мусоидат кард. Ин асар натиҷаи тадқиқотхоро доир ба назарияи гурӯҳҳои беохир, ки дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ ба даст омода буданд, ҷамъбаст намудааст. Тавассути асар рағбат ба тадқиқи назарияи гурӯҳҳо дар ИҶШС афзун гардид. Шогирдони \bar{U} ба натиҷаҳои назаррас ноил гаштанд: О.Н.Головин-дар соҳаи тадқиқи ҳосили зарби гурӯҳҳои мунтазам; Л.Е.Садовский –дар самти омӯзиши соҳи гурӯҳҳои изоморфизмӣ, Н.Я.Виленин ва М.И.Граев-дар соҳаи назарияи гурӯҳҳои топологӣ ва ғайра. Соли 1946 асар сазовори мукофоти давлатии ба номи П.Л.Чебишев (1821-1894) гардидааст.

Ба тадқиқи алгебраҳои озод, алгебраҳо бо муносибатҳои айнияти ва \bar{U} -соли 1947 А.Г.Курош асос гузоштааст.

Соли 1948 дар қорҳои илмии шогирди \bar{U} В.А.Андрунакиевич (тав. 1917) тадқиқотҳо назарияи ҳалқа (ассотсиативӣ ва ғайриассотсиативӣ) инкишоф ёфтанд.

Солҳои 50-уми асри ХХ маълум гашт, ки назарияи нимгурӯҳҳо ба соҳаи мустақили алгебраи умумӣ табдил ёфтааст. Ва он масоил ва методҳои худро дорост. Ба ин аввалин монография дар адабиёти илмии ҷаҳонӣ китоби Е.С.Ляпин (тав.1914)-«Нимгурӯҳҳо» асос гузошт.

А.Г.Курош ва шогирдонаш аз ибтидои соли 1950 ба тадқиқи назарияи радикалҳо ва ҳалқаҳо, нимгурӯҳҳо машғуланд. О.Н.Головин аввалин шуда ба омӯзиши ҳосили зарби гурӯҳҳои нилпотентӣ (истилоҳи кӯҳнааш-маҳсус) шурӯъ

намуд. Ва солҳои 1950-1951 дар ин соҳа натиҷаҳои намоён ба даст овард. Солҳои минбаъда ин раванд мавриди омӯзиши тадқиқотчиёни хориҷӣ (дар Англия С.Моран, дар Руминия М.Бенадо ва дигарон) гардид.

Соли 1953 А.Г.Курош бо тарзи умумӣ ба мафҳуми назарияи радикалӣ асос гузошт ва онро дар радифи назарияи сохти ҳалқаҳои ассотсиативӣ дида баромад. Баъди нӯҳ сол ӯ шогирдонаш (К.К.Шукин ва Ган Ван Хао) ақидаҳои хешро дар силсилаи мақолаҳояшон дар «Маҷаллаи математики Сибир» инкишоф додан.

Соли 1956 дар донишгоҳи Тарту (Эстония) шогирди А.Г.Курош Я.В.Хион ба тадқиқи нимгруппаҳои батартибовардашуда саргарм буд.

Дар адабиёти илмӣ муаррихон қайд кардаанд, ки соли 50-ум тадқиқотҳо дар соҳаи классӣ группаҳои беохир тавассути фаъолияти П.Г.Контторвич ва С.Н.Черников дар донишгоҳи Свердловск басо авҷ гирифт. Ва ба қорҳои тадқиқотии ин гурӯҳ аз як тараф таъсири бевоситаи А.Г.Курош ва аз тарафи дигар нуфузи А.И.Малтсев (1909-1967) доир ба назарияи алгебраи универсалӣ ва структураҳо (системаҳо)-и алгебрарӯи хеле зиёд буд.

Якҷанд қорҳои А.Г.Курош ба тадқиқи назарияи группа ва ҳалқаҳои топологӣ бахшида шудааст. Ӯ соли 1957 (бо шогирдаш Л.М.Махард) ҳалқаҳои топологиро бо шартҳои минималӣ барои зергруппаҳои маҳдуди группаҳои аддитивӣ мавриди таҳқиқ қарор дод. Соли 1958 бошад дар алгебра мафҳуми категория бо суммиронии хусусии морфизмҳоро ворид намуд.

Солҳои 60-уми асри ХХ солҳои пуравчи тадқиқот дар соҳаи қор қардани назарияи алгебраи универсалӣ ҳисоб мешавад. Яке аз мафҳумҳои ин алгебра-группаҳои мултиоператорӣ ҳисоб меёбад. А.Г.Курош назарияи ҷудокунии озоди группаҳои мултиоператориро саҳт ва ҳуди ҳамин солҳо мафҳуми алгебраи хаттии мултиоператорӣ дар майдонро ворид намуд.

А.Г.Курош қобилияти баланди ҷамъбастунии натиҷаҳои илмиро дорӣ буд. То солҳои 50-ум дар мактабҳои илмии назарияи группаҳо дар Иттиҳоди Шуравӣ ва хориҷ аз он оид ба группа тадқиқотҳои бузург ба амал омада буданд. Ӯ ин натиҷаҳоро дар нашри 2-ми китоби «Назарияи группа», ки соли 1953 интишор шудааст, ҷамъбаст намуда барои тадқиқотҳои минбаъда масъалаҳои зиёдро ба миён гузоштааст.

Соли 1967 А.Г.Курош нашри 3-ми асари «Назарияи группа»-ро бо иловаҳои маълумотҳои мукаммал доир ба ин соҳаи алгебра аз ҷоп баровард. Дар он ба таври муфассал дар бораи группаи тобнадошта (яъне группае, ки дорои элементҳои тартибнок нест: группаи озод, озоди ҳалшаванда, озоди нилпотент ва ғ.), **R-группа** (группае, ки аз баробарии $X^n = Y^n$ баробари $X = Y$ нӯсил мешавад), группоид (алгебраи универсалӣ бо як оператсияи бинарӣ: группаҳо, квазигруппаҳо, нимгруппаҳо ва ғайра) маълумотҳои комил ва пурра баён кардааст.

А.Г.Курош-педагог ва методисти барҷаста

А.Г.Курош на танҳо олими намоёни соҳаи алгебра, ӯ инчунин ҳамчун педагоги бузург маълуму машҳур буд. Ӯ тавре ки аз сатрҳои боло маълум гашт А.Г.Курош солҳои зиёди умри хешро ба фаъолияти омӯзгорӣ, тайёр қардани олимони ҷавон барои Университети давлатии Москва, мактабҳои олии ИҶШС, системаи Академияи имлҳо сарф намудааст. Ӯ табиғатчи донишҳои математикӣ

буд. Дар аҳди шуравӣ барои такмил додани донишҳои математики ҷавонон профессорони намоён дар Университети Москва бо лексияҳои илмӣ-оммавӣ баромад мекарданд. Ин лексияҳоро на танҳо дар мактабҳои математикӣ, ки дар назди бисёр мактабҳои олий созмон дода шуда буданд, инчунин донишҷӯён ва омӯзгорон низ васеъ истифода мебуданд.

Соли 1952 А.Г.Курош дар назди ҷавонони Маскав дар мавзӯи «Муодилаҳои алгебравии дараҷашон дилхоҳ» лексия мехонад, ки он баъдтар «Китобхонаи лексияҳои илмӣ-оммавӣ» нашр шудааст. Ва он то ҳанӯз аҳамияташро гумм накардааст. Таъсири ин лексияҳо ва мактаби алгебравии А.Г.Курош мусоидат кард, ки шогирди 30-солаи ӯ Л.А.Скорняков (тав.1924) соли 1954 барои корҳои илмии пурарзишаш дар соҳаи алгебраи умумӣ ба мукофоти ҷамъияти математикони Москва барои олимони ҷавон мушарраф гардид. Соли 1957 А.Г.Курош ҳамчун бо Л.А.Скорняков натиҷаҳои кори семинарии илмии кафедраи алгебраи Университети Москва ро ҷамъбаст намуда оиди он дар маҷаллаи «Успехи математических наук» мақолаи пурмазмун чоп кардаанд.

А.Г.Курош дар ҳама ҷамъомадҳои математикӣ, фаъолона иштирок мекард. 21-28-уми сентябри соли 1960 ӯ дар кolloквиуми сеюми умумииттифоқӣ доир ба алгебра дар донишгоҳи Урал бо маъруза-«Оид ба гурӯҳҳои мултиоператорҳо ва алгебраҳо» баромад намудааст.

Соли 1965 А.Г.Курош ҳамроҳи математикони шинохтаи Иттиҳоди Шуравӣ Б.И.Арнолд, Н.В.Ефимов, О.А.Олейник, С.В.Фомин, И.Р.Шафаревич ва дигарон ба ҳайати аъзоёни раёсати ҷамъияти математикони Москва интихоб мешавад. Ва ҳуди ҳамон сол дар ҷашни 100-солагии ин ҷамъияти баромад кардааст. Соли 1967 А.Г.Курош барои саҳми арзандааш дар соҳаи инкишофи алгебра доктори ифтихории донишгоҳи Лион интихоб шудааст.

А.Г.Курош ба масъалаҳои маълумоти олий дар мамлакат диққати махсус дода вақти зиёди хешро сарф намудааст. Дастуру китобҳои таълимӣ менавишт, мақолаҳои ҷолиб оид ба алгебра нашр мекард. Китоби дарсии ӯ – «Курс высшей алгебры» (М: Наука, 1971) барои донишгоҳҳо ва донишқадаҳо, ки аз соли 1950 то 1971 даҳ маротиба аз нав бо тағйироту иловаҳо нашр шудааст аз маҳорати баланди методи А.Г.Курош гувоҳӣ медиҳад. Бесабаб нест, ки дар барномаи курс сатрҳои зерин сабт шудаанд: «Дар мавзӯи охири (яъне алгебра) бояд мавқеи олимони рус ва шуравӣ дар инкишофи алгебра нишон дода шавад. Ба вижа зарур аст, ки аҳамияти корҳои Эйлер, остроградский, Лобачевский, Граве ва алгебраистҳои шоистаи шуравӣ Шмидт, Чеботарёв, Курош, Малтсев ва дигарон қайд карда шаванд» [7, с. 7]. соли 1962 «Курси лексияҳо аз алгебраи умумӣ» ва соли 1974 – «Алгебраи умумӣ»- и А.Г.Курош аз чоп баромаданд.

Боиси қайд аст, ки муаллифони ин гузориш дар аҳди шуравӣ аз китоби беназири А.Г.Курош низ донишу маданияти алгебравӣ азбар кардаанд.

Хулоса, аз маълумоти мухтасари ифода ёфта муайян гардид, ки А.Г.Курош бевосита идомадидандаи корҳои математики намоён О.Ю.Шмидт будааст. Дар самтҳои мухталифи алгебра ӯ дар қатори математикони намоён А.И.Малтсев, П.С.Новиков, Н.М.Гелфанд, М.Ф.Кравчун, Д.К.Фадеев, Н.Г.Чеботарёв, А.И.Ширшов ва дигарон ба натиҷаҳои барҷаста соҳиб гаштааст. Корҳои алгебравии А.Г.Курош он қадар аҳамиятнок ва бузурганд, ки дар китоби «История Отечественной математики» (7.3.) дар бобҳои IV-Хвобаста ба кашфи ин

ё он мафҳум ва маълумоти дар алгебраи умумӣ, назарияи группа ва дигарон шоҳаҳои математика исму насаби ин олими начиб пайваста дар 48 саҳифа такрор ба такрор зикр карда мешавад.

Адабиёт:

1. Боголюбов А.Н. Математики механики/А.Н. Боголюбов. - Киев: Наукова думка, 1983. – 261 с.
2. История отечественной математики. В 4-х т., 5-ти кн. Отв. Ряд. И.З.Штокало. т.з. (1917-1967).- Киев: Наукова думка, 1968, с.278-282, 301-310, 321-316, 334-336 и.т.д.
3. Курош А.Г., Л.А.Скорняков. Научно – исслед.Семинар кафедры Московского университета. / Успехи мат. наук. Т.12, вып. 5 (77), 1957.
4. Курош А.Г. Теория групп. 3-е изд./А.Г. Курош. - М: Наука, 1967. – 2017 с.
5. Курош А.Г. Лекции по общей алгебре/А.Г. Курош. - М-1962. – 2017с.
6. Курош А.Г. Курс высшей алгебры. 10-е изд./А.Г. Курош. - М: Наука, 1971.-202с.
7. Курош А.Г. Общая алгебра/А.Г. Курош. – М., 1974. – 214 с.
8. Математическая энциклопедия. Т.1., А-Г.-М:СЭ, 1971. – 1138 с.

**ДОНИШМАНДИ БАРЧАСТАИ АСРИ ХХ ДАР СОҲАИ АЛГЕБРА
(ба ифтихори 100-солагии зодрӯзи А.Г. Курош бахшида мешавад)**

Абдулло Ҳабибулло, Гуломов Ислон

Мақола ба яке аз олимони намоёни асри ХХ дар соҳаи алгебраи Александр Геннадиевич Курош бахшида шудааст. Аз рӯи адабӣ таърихӣ- математикӣ тарҷумаи ҳоли мухтасари олим, муҳити эҷодӣ ва фаъолияти илмии ӯ дар Москва баён ёфтааст. Аз ташкили аввалин мактаби алгебравӣ дар киев бо роҳбари Д.А.Граве, хизмати математики намоён О.Ю.Шмидт дар тадқиқи «Назарияи абстраксии группа», фаъолияти мактаби алгебравии москваси А.Г.Курош маълумотҳо оварда шудааст. Тадқиқотҳои А.Г.Курош ва шогирдони ӯ бо тарзи хронологӣ оид ба назарияигрупаҳо (группаҳои беохир, группаҳои озод, группаҳои ғайрикоммутативӣ, группаҳои изоморфизмӣ, группаҳои топологӣ, группаҳои нилпотентӣ, группаҳои мултиоператорӣ, группаҳои тобнадошта, нимгруппа ва ғ.), назарияи умумии ҳалқа ва алгебраҳои асосиативӣ, алгебраҳои озод, алгебраҳо бо муносибатҳои айнияти ва др. баён ёфтаанд.

Калидвожаҳо: группа, нимгруппа, группаҳои беохир, группаҳои озод, группаҳои нилпотентӣ ва топологӣ, группаҳои мултиоператорӣ, группаҳои тобнадошта, ҳалқа, алгебра, алгебраҳои асосиативӣ.

**ВЫДАЮЩИЕСЯ УЧЕНЫЙ ХХ ВЕКА ПО АЛГЕБРЕ
(посвящается 110-летию со дня рождения А.Г. Куроша)**

Абдулло Ҳабибулло, Гуломов Ислон

Статья посвящена выдающемуся учёному- алгебрасту ХХв.А.Г.Курош. На основе историко- математической литературы коротко излагается его биография, творческая атмосфера и научная деятельность ученого в Москве. Приводится с ведение об организации первой научной алгебраической школы в Киеве под

руководством Д.А.Граве, подчеркиваются заслуги видного математика О.Ю.Шмидта по исследованию «Теории бесконечных групп» и научной деятельности московской алгебраической школы А.Г.Кураш.

Исследования А.Г.Курош и его учеников по теории групп, общей теории колец и ассоциативных алгебр, свободных алгебр, алгебр с тождественными отношениями и т.д. изложены в хронологическом порядке.

Ключевые слова: группа, полугруппа, бесконечные группы, свободные группы, нильпотентные и топологические группы, мультиоператорные группы, группы без кручения кольца, алгебра, ассоциативная алгебра.

**OUTSTANDING SCIENTISTS OF THE XX CENTURY IN ALGEBRA
(dedicated to the 110th anniversary of the birth of AG Kurosh)**

Abdullo Habibullo, Gulomov Islom

The article is devoted to the outstanding scientist-algebraist of XX-the century. A.G. Kurosh. On the basis of historical and mathematical literature, his biography, creative atmosphere and scientific activity in Moscow are briefly outlined. It is given with the knowledge of the organization of the first scientific algebraic school in Kiev under the direction of D. A. Grave, the services of the prominent mathematician O.Yu. Schmidt on the study of the «Theory of Infinite Groups» and the scientific activity of the Moscow algebraic school A.G. Kurosh are emphasized.

The research of A.G. Kurosh and his students on the theory of groups, the general theory of rings and associative algebras, free algebras, algebras with identical relations, etc. outlined in chronological order.

Key words: group, semi group, infinite groups, free groups, nilpotent and topological groups, multiplier operators, torsion-free groups of rings, algebras, associative algebras.

***Сведения об авторе:** Абдулло Хабибулло – доктор ф-м наук, профессор, член корреспондент АН РТ, ректор Кулябского госуниверситета имени Абуабдулло Рудаки. Адрес: 735360, РТ, г. Куляб, улица С.Сафарова, 16.*

Тел: (+992) 917-57-97-97.

Ислон Гуломов – доктор педагогических наук, профессор кафедры высшей математики и методики преподавания Кулябского госуниверситета им. Абуабдулло Рудаки. Адрес: 735360, РТ, г. Куляб, улица С.Сафарова, 16.

Тел: (+992) 918-46-56-39.

Abdullo Habibullo - Doctor of Science, Professor, Corresponding Member of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan, Rector of the Kulob State University named after Abuabdullo Rudaki. Address: 735360, RT, Kulob, street S.Safarova 16.

Phone: (+992) 917-57-97-97.

Islom Gulomov - doctor of pedagogical sciences, professor of the department of higher mathematics and methodology teaching Kulob State University. Abuabdullo Rudaki. Address: 735360, Republic of Tajikistan, Kulob, street S.Safarova 16.

Phone: (+992) 918-46-56-39.

ФАКТОРЫ И ТЕНДЕНЦИИ СИСТЕМЫ НЕФОРМАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ

Сафаров М.В.

Кулябский государственный университет имени Абуабдулло Рудаки

В настоящей статье мы определили тенденции и факторы, которые представляют собой проблему в трансформации системы дополнительного профессионального образования, заставляя ее изменяться в ответ на вызовы, в том числе по-другому для решения вопросов организации неформального образования. Формальное образование как один из эффективных и мобильных средств приобретения нового и преобразование существующих знаний в лице современного общества. В данной статье мы попытались проанализировать основные тенденции, влияющие на образование, включая дополнительное профессиональное образование, с тем, чтобы определить место неофициального образования в этом отношении.

По мнению В.М. Розина: «Сегодня трудно понять, что на самом деле существует, как работает наш мир, какие законы ему подчиняются. Социальная реальность интерпретируется по-разному. Она смотрит на разные, быстро меняющиеся тенденции, часто противоположные: философия и наука больше не дают однозначных объяснений что происходит» [8, с.19].

Безусловной тенденцией должны быть отмечены процессы глобализации, которые имеют свои проявления в различных сферах общества. В современном мире общие для всех стран имеют тенденцию развивать общество и образование как одну из сфер общественной жизни. Вот почему в национальных системах образования решены многие аналогичные проблемы, и, следовательно, научные решения этих проблем могут быть предложены на основе выявленных общих закономерностей развития. В отчете Центра исследований и инноваций в образовании ОЭСР [2008] при рассмотрении тенденций внимание обращается на:

- изменение рабочего времени: в течение года и на протяжении всей жизни;
- динамика показателей временной и неполной занятости;
- продолжающееся увеличение занятости женщин, наряду с существованием разрыва в оплате труда между мужчинами и женщинами.

В докладе указывается на тенденцию к сокращению продолжительности рабочего времени в Японии, США, Европе, а также указывается, что продолжительность служебной карьеры сокращается, особенно для мужчин, увеличивается продолжительность раннего образования.

В сфере образования происходят заметные изменения - увеличение свободного времени родителей, влияет на домашнюю обстановку обучаемого. Это обстоятельство активизирует развитие системы образования взрослых после профессиональной деятельности [8, с.19].

Вопросы развития образования на современном этапе изучаются также за рубежом. Э.В.Пискунова отмечает, что при анализе международных исследований как источника развития образования можно выделить три группы: «Первая группа включает исследования, связанные с изучением общих проблем

образования, например, мониторинговые исследования по программе «Образование для всех», Всемирные доклады Статистического института ЮНЕСКО [СИЮ] «Взгляд на образование», ОЭСР Проект «Международные показатели систем образования» [INES - Международные показатели систем образования, Международное исследование жизненных навыков [ILSS]. Эти исследования помогают определить национальные стратегии политики в области образования и могут рассматриваться в качестве источника принятия управленческих решений в области образования.

В контексте рассуждений об улучшении образования интерес представляют две другие группы международных исследований в области образования - это исследования в области школьного образования и исследования, направленные на изучение педагогического образования. «В этом ключе мы отмечаем постоянно развивающиеся направления развития образования: кризис современного образования, педагогические инновации, реформы (модернизация современного образования), которые влияют на образование на всех уровнях, в том числе и на дополнительное профессиональное образование [6, с.138].

В.М. Розов отмечает, что при анализе прошедшего этапа модернизации была выявлена необходимость перехода от этапа институциональной модернизации к социокультурной. По мнению А.П.Тряпицыной и С.А. Писаревой, «...цели нового этапа модернизации образования, в котором акцент смещается от реформирования институтов и укрепления инфраструктуры к достижению нового качества результатов образования, заключаются в следующем: обеспечение позитивной социализации и образовательный успех каждого ребенка, повышение вклада образования в инновационное развитие и реагирование на вызовы измененной культурной, социальной и технологической среды - глобализация экономики, социально-экономическая и культурная дифференциация, информационный взрыв, появление новых форм связи и т.д.» [10, с.4].

В условиях системных изменений и неопределенности критическая масса ответов на педагогические концепции, которые претендуют на принципиально новый и эффективный подход, быстро теряют свой инновационный потенциал, одновременно с вакуумом теоретических идей, истощением инновационной энергии. Возникает тенденция изменения позиций в инновационных процессах в образовании, в том числе в педагогической деятельности. В этой связи философ и методист образования

С.А.Смирнов [9, с.136] отмечает, что «...в настоящее время инновационное движение из средней школы ушло, инновационная волна спала, теперь они больше говорят о технологиях, методах, практике, чем об инновациях и экспериментах. Ядро новаторов, разработчиков, культурологов, философов, которые запустили эту инновационную волну, в основном оставили образование для консалтинга, бизнеса, политики или поступили в высшую школу для разработки крупных образовательных и культурных проектов».

Согласен с этой позицией и В.М. Розин [8, с. 78]. который пишет: «Сегодня, действительно, прежде всего, в сфере высшего образования, инновация понимается не как реализация в формировании антропологических и философских

концепций человека и культуры, характерная для второй половины прошлого века, а как сбалансированный ответ на вызовы времени, принимая во внимание требования рыночной экономики и процесс вступления государства в мировое сообщество». Кардинальное различие между образовательной и культурной ситуацией второй половины XX века и концом XX и начало XXI века не позволяет нам перейти к инновационным концепциям В.В.Давыдова [3], Д.Б.Эльконина [11], В.С.Библера [2], Г.П. Щедровицкого [11].

Рассуждая о настоящем, В.М.Казин говорит о сложности нынешней ситуации, которая заключается в том, что происходит девальвация социальной реальности. «Главным мегатрендом современности можно считать дальнейшее ускоренное развитие тех процессов [как конструктивных, так и деструктивных], которые характерны для техногенной цивилизации. В рамках этой тенденции есть два противоположных процесса: с одной стороны, глобализация, о которой написано много, с другой стороны, дифференциация социальных индивидов, о которой гораздо меньше говорят, что в свою очередь вызывает формирование новых форм социальной жизни и практически не пишут вообще ...]. Мы живем в реальную эпоху смены, эпохи перехода. С одной стороны, традиционная искусственная реальность, которая сложилась в прошлые века, охвачена кризисом, с другой стороны, она реагирует на изменяющиеся условия жизни, воссоздает себя и даже расширяется в новые сферы жизни» [7, с.19]. Как мы можем видеть, выявляются социальные тенденции.

А. М. Новиков отмечает в этой связи, что в результате воспроизводятся не только старые формы общественной жизни, но и формируются новые, положение человека по отношению к материальному и духовному производству значительно меняется, новый класс высокообразованных «Интеллектуальные работники» [класс людей знания], «что новая, беспрецедентная стратификация общества в высокообразованную «элиту» и менее образованный «низший класс» [5,с.15], новое социальное подразделение может стать более опасным. Конфронтация на основе собственности и его отчуждение имело место в качестве потенциальных возможностей для разрешения путем его перераспределения, а также механизма смягчения последствий, основанного на повышении благосостояния обездоленных групп населения. В современных условиях знания и способности, составляющие основной ресурс, обеспечивающий рост благосостояния, не может быть физически неотъемлемо отчужден или перераспределен»; Эти процессы также влияют на трансформацию, в том числе в контексте непрерывного образования. Существуют противоположные тенденции: процессы глобализации и дифференциации; Появление новых социальных индивидуумов, новых форм социальности [сетевых сообществ, корпораций, мегакультур и т.д.]; Изоляция, автономия до краха [постмодернизм] и появление сетей взаимозависимостей; «твердая современность» и «жидкость». В этих трансформациях он претерпевает метаморфозу и феномен человека: происходит его расхождение, формируются различные типы массовой личности, которые поляризованы, переходя от традиционной когерентной постоянной личности через личность, гибкую, периодически восстановленную, к личности постоянно меняющейся, исчезающей и возникающей в новом качестве возникновения]». Меняющийся человек, новые цели, глобальные вызовы,

процессы модернизации и т. д. Они также ставят новые задачи для педагогики, от которых зависит подготовка педагогических кадров к новым условиям жизни.

В этой связи В.М. Розин пишет: «Переходный характер эпохи ставит педагогику в чрезвычайно трудное положение, так как становится невозможным понять, кто должен образовывать школу, каковы идеалы образованного человека. В результате, трудности и колебания в определении цели и содержание образования. Не означает ли это, что в краткосрочной перспективе крупные педагогические программы реформирования образования являются неэффективными? Программы реформирования педагогики вообще (если они имеют смысл вообще), скорее всего, будут предшествовать местные педагогические инновации и местные усилия, в ходе которых будет сформирован местный педагогический опыт» [7, 23].

Современное общество определяется по-разному: оно называется постиндустриальным или информационным обществом, обществом знаний. Все три термина часто рассматриваются как синонимы или как этапы развития одного и того же явления «социальной структуры», в котором основным культурным центром является производство, обработка и перевод знаний, которые мы находим в выступлениях Кухн М. [Новые модели общества для нового тысячелетия]. На современном этапе тенденция образования все отчетливее выражается, в которой прочитывается идея переориентации на решение проблемы обучения с детства и для развития способности к самосовершенствованию и сохранению этой способности на протяжении всей жизни - задача непрерывного образования.

Термин «обучающееся общество», «самообучающееся общество» и объяснение термина «обучение на протяжении всей жизни» все чаще распространяется.

Английский социолог Дж.Филд писал по этому вопросу, что существует много разногласий в отношении природы современного общества и того, какой термин оптимален для его определения, но консенсус относительно необходимости терминов «обучающееся общество» и «непрерывное обучение» имеет. Были достигнуты. Эти термины подчеркивают специфику информационного общества, в котором новая информация быстро растет и заменяет старую информацию, что приводит к ускорению цикла почти полной замены старой информации на новую.

Г.К.Ашин [1, с.236] считает, что на современном этапе, в первую очередь, обновляется прикладное знание, а фундаментальные знания демонстрируют большую силу, являясь основной опорой и основой непрерывности знания, непрерывности всего процесса познания. Выход из этой ситуации многие ученые видят в необходимости использовать различные формы расширения обучения - образование для взрослых, в том числе в форме неформального образования. Эти явления также указывают на тенденцию в развитии и обновлении педагогического образования, направленного на подготовку к выполнению этой задачи педагогического корпуса, с учетом его старения.

Среди четко выраженных тенденций следует отметить изменение ориентации общего образования. Среди этих критериев мы отмечаем новые

личностные качества, которые соответствуют текущим изменениям, происходящим в обществе, формированию представлений о новом типе людей, который превосходит существующего человека мысленно и как личность.

Индекс развития человеческого потенциала (ИЧР), новый показатель с 1993 года, используется ООН в ежегодном докладе о развитии человека и рассматривается мировым сообществом в качестве основы для типологии стран с точки зрения уровня развития, в отличие от предыдущего периода, когда показатели экономического развития были решающими. Индекс человеческого развития позволяет нам взглянуть на более полную оценку параметров человеческого развития. При расчете ИЧР учитываются три типа показателей: средняя ожидаемая продолжительность жизни при рождении - оценка продолжительности жизни; Уровень грамотности взрослого населения страны (2/3 индекса) и кумулятивная доля студентов (1/3 индекса); Уровень жизни, рассчитанный на основе ВВП на душу населения по паритету покупательной способности (ППС) в долларах США.

Характеристики качества, возникающий новый культурный тип выражаются в следующих аспектах:

- умение критически мыслить;
- готовность и способность к непрерывному образованию на протяжении всей жизни, постоянное совершенствование, переподготовка, самообучение,

Профессиональная и социальная мобильность, стремление к новой;

- способность и готовность к разумному риску, творчеству и предприимчивости, умение работать независимо и желание работать в условиях высокой конкуренции.

Тони Вагнер, эксперт Лаборатории инноваций Гарварда (США), акцентирует внимание на креативности в образовании, отмечая, что мир претерпел фундаментальные изменения и нуждается в людях, которые могут придумать что-то новое, открыть новые возможности и новые способы решения проблем. Автор подчеркивает, что более половины работодателей заинтересованы не в дипломе претендента на рабочее место, а в том, что он знает, как и может ли он работать в команде. Мир нуждается не в тех, кто ищет работу, а в тех, кто создает рабочие места, - говорит Пол Коллард, глава международного фонда «Творчество, культура и образование» (Великобритания). Общества, переходящие на инновационную модель образования, обозначают другую цель: в первую очередь школа должна поощрять любопытство ребенка, а не только передачу знаний. Для этого необходимо готовить учителей [4,с.36].

Меняются подходы к изучению качества школьного образования как самой общей характеристики образования, которые реализуются в рамках специальных проектов Международного бюро просвещения ЮНЕСКО, Международного института планирования образования ЮНЕСКО, Института ЮНЕСКО.

Категория качества влияет на определение содержания и профессионального педагогического образования, поскольку оно обеспечивает качество современного образования. Международная рабочая группа по образованию на совещании во Флоренции в июле 2000 года представила доклад «Определение качества образования», в котором определялось, какое

образование можно считать качественным.

Э.В.Пискунова рассуждает по этому вопросу: «Качественное образование подразумевает, что ученики здоровы и готовы учиться, их семьи и местная община поддерживают их; существует здоровая, безопасная, учитывающая гендерные аспекты образовательная среда, которая обеспечивает необходимые ресурсы и средства обучения; Содержание, представленное в учебных программах и материалах, сосредоточено на приобретении ключевых компетенций в таких областях, как чтение, письмо, компьютерная техника, навыки жизнеобеспечения. Учебный процесс обеспечивается в хорошо управляемых классах и школах профессионально подготовленными учителями, которые используют ориентированные на ребенка Стратегии обучения и хорошо разработанные системы оценки, помогающие учащимся учиться и уменьшать неравенство; результаты включают знания, навыки и личную позицию и связаны с национальными учебными задачами и позитивным участием в общественной жизни» [6, с.с.140].

Общий интерес к проблемам образования в мире определяется растущим значением образования для социально-экономического развития стран, особенно о подготовке специалистов.

Е.С. Заир-Бек и А.П. Тряпицына в своем исследовании по подготовке специалистов в области образования обобщили и сформировали ключевые социальные проблемы современного образования, которые необходимо решить сегодня, что можно объяснить тенденциями, влияющими на трансформацию системы Повышение уровня социальных навыков.

- Как увеличить доступ людей к образованию, если у них разные стартовые возможности?

- как сделать качество образования, отвечающее требованиям современной и будущей экономики?

- Как подготовить человека к постоянно меняющимся условиям жизни и работы?

На современном этапе делается попытка «включить» различные образовательные системы в образовательные организации, как в России, так и за рубежом, что обуславливает изменчивость организации в них педагогического процесса, создает определенные трудности и поднимает вопрос повышения квалификации Учителей для работы в различных системах. Эта тенденция также влияет на процесс подготовки учителей.

Сегодня для внедрения системы образования нет единого ответа для учителя. Возможно, в этом вопросе наиболее полезным является неформальное образование. Из-за изменений в целях, требованиях, внедрении ГЭФ, перспективах развития и других факторах, требования к учебному корпусу и системе образования в целом изменяются, что определяет еще одну тенденцию в модернизации образования - расширение форм Совершенствование и переподготовка педагогического корпуса.

Литература:

1. Ашин, Г. К. Мировое элитное образование/Г.К.Ашин. - М.:Анкил, 2007.-360 с.
2. Библер, В. С. На гранях логики культуры [Текст]/В.С.Библер. - М.: Наука, -

1997. - 187 с.

3. Давыдов, В.В. Виды обобщения в обучении: Логикопсихологические проблемы построения учебных предметов/В.В. Давыдов - М.: Педагогическое общество России, - 2000. - 480 с.
4. Никандров, Н. . Цели воспитания на рубеже XXI века (Электронный ресурс)/Н.Д.Никандров//EIDOS-LIST.-URL: [http://www. Eidos/techno.ru/list /serv.htm](http://www.Eidos/techno.ru/list/serv.htm).
5. Новиков, А.М. Образование - водораздел нового расслоения общества/А. М. Новиков//Образование через всю жизнь. - СПб: ИПОРАО, 2009. – 217 с.
6. Пискунова, Е.В. Результаты международных сравнительных исследований как источник развития образования/Е.В. Пискунова//Образование и современность коллект. монография СПб. - Тюмень: ТОГИРРО, 2012. - 167 с..
7. Розин, В.М. Педагогика и личность в точке и процессе бифуркации/В.М. Розин//Синергетическая парадигма. Синергетика образования.-М.:, 2007. – 264 с..
8. Розин,В.М. Образование в условиях модернизации и неопределенности/В.М. Розин. - М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», - 2013. - 80 с.
9. Смирнов, С.А. Человек перехода: сборник научных трудов/С.А. Смирнов. - Новосибирск: НГУЭУ, - 2005. - С. 136-137.
10. Тряпицына, А.П. Современные методологические подходы к исследованию педагогического образования/А.П. Тряпицына, С.А. Писарева//Человек и образование. - 2014. - № 3. - 2017 с.
11. Эльконин, Д.Б. Введение в психологию развития: в традиции культурно-исторической теории Л. С. Выготского/Д. Б. Эльконин. - М.: Тривола, 1994.-167 с.
12. Щедровицкий, П.Г.Очерки по философии образования/П.Г. Щедровицкий. - М.:, 1993. - 89 с.

ФАКТОРЫ И ТЕНДЕНЦИИ СИСТЕМЫ НЕФОРМАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ

Сафаров М.В.

В статье рассматриваются особенности факторов и тенденций системы неформального образования педагогических кадров. Как считает автор статьи, в условиях системных изменений и неопределенности критическая масса ответов на педагогические концепции, которые претендуют на принципиально новый и эффективный подход, быстро теряют свой инновационный потенциал, одновременно с вакуумом теоретических идей, истощением инновационной энергии. Возникает тенденция изменения позиций в инновационных процессах в образовании, в том числе в педагогической деятельности.

Ключевые слова: фактор, тенденция, образование, корпус, цель, изменение, система.

ОМИЛҶО ВА ТАМОҶУЛҶОИ НИЗОМИ ТАҲСИЛОТИ ҒАЙРИРАСМИИ КАДРҶОИ ПЕДАГОҒИ

Сафаров М.В.

Дар мақола вижагиҳои омилҳо ва тамоюлҳои низоми таҳсилоти ғайрирасмии кадрҳои педагоғӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд. Тарике ки муаллиф менигорад, дар шароитҳои таҳаввулоти низомнок ва як навъ номуайнӣ

посухҳои интиқодан оммавӣ нисбати концепсияҳои педагогӣ, ки ба бархӯрди усулан нав ва самаранок иддао доранд, зуд захираи навгонии худро аз даст медиханд, ҳамзамон бо ҳалои ғояҳои назариявӣ рӯ ба рӯ мегарданд ва неруҳои навсоз як навъ заъифтар мешаванд. Тамоюли тағйирёбии мавқеъҳо дар раваандҳои навсозӣ дар таҳсилот, аз ҷумла, фаъолияти педагогӣ зухур мекунад.

Калидвожаҳо: омил, тамоюл, таҳсилот, корпус, ҳадаф, тағйирот, низом.

FACTORS AND TENDENCIES OF THE SYSTEM OF NON-FORMAL EDUCATION OF PEDAGOGICAL PERSONNEL

Safarov M.V.

In the article features of factors and tendencies of system of informal formation of pedagogical shots are considered. According to the author, under the conditions of systemic changes and uncertainty, the critical mass of answers to pedagogical concepts that claim a fundamentally new and effective approach quickly lose their innovative potential, simultaneously with the vacuum of theoretical ideas, the depletion of innovative energy. There is a tendency to change positions in innovative processes in education, including in pedagogical activity.

Key words: factor, tendency, formation, body, goal, change, system.

***Сведения об авторе:** Сафаров Мунир Ватанович - кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры информатики Кулябского государственного университета имени Абуабдулло Рудаки. Адрес: 735360, РТ, г.Куляб, ул. С. Сафарова 16.*

***E-mail:** munir11@list.ru; **тел:** (+992)918-66-54-41.*

***Information about the author:** Safarov Munir Vatanovich - Candidate of Pedagogical Sciences, senior lecturer of the Kulob State University named after Abuabdullo Rudaki. Address: 735360, RT, Kulob city, S.Safarov st.-16.*

***E-mail:** munir11@list.ru; **phone:** (+992)918-66-54-41.*

ТАЪЛИМИ ТЕХНОЛОГИИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ВА ИНКИШОФИ МАҲОРАТУ МАЛАКАҲОИ НУТҚИ ХОНАНДАГОН ДАР МАКТАБҲОИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Сангимадов Ф.Х.

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ

Дар замони ҳозира омӯзиши забони англисӣ яке аз муҳимтарин қисматҳои ҳаёти мо гардидааст. Тақрибан дар 15 – 20 соли охир тамоми чараёни таълиму тарбия, махсусан методҳои таълими забони англисӣ такмил ёфтанд. Педагогҳо, психологҳо ва инчунин методистон бо муаллимони мактабҳои эҷодкору пур таҷриба ҳамкорӣ намуда, дар бобати баланд бардоштани сифати омӯзиш ва самаранокии тарзу воситаҳои таълим тадқиқотҳои муфид гузаронданд.

Савол бобати тайёр намудани муаллими забони хориҷӣ (забони англисӣ), бояд масалаи аввалин дарҷаи мактабҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор

меравад. Ин маънои онро дорад, ки доранда будани дониши забони хоричӣ [яъне забони англисӣ] тамоми фаъолияти муаллимо ба итмом намерасонад. Барои ба мақсад расидани *дониш, маҳорат ва малакаҳои* худ, муаллим бояд аз усулҳои назариявии методӣ ва истифодаи онро карда тавонад.

Забони хоричӣ ҳамчун фанни таълими саҳми худро *дар тарбияи шахсияти аз нигоҳи иҷтимоӣ фаъол* мегузорад. Вай ба рушди ҷиҳатҳои мухталифи шахсияти мактаббачагон: ҷаҳонбинӣ, фикру ақида, хотир, эҳсосу ҳиссиёт, тафаккур, хислатҳои характер, саъю кушишҳо ва талабот барои худомӯзии минбаъда мусоидат менамояд.

Солҳои охир оид ба таълими ибтидоии забони англисӣ конференсия ва семинарҳои гуногуни проблемавӣ, эҷоди ташкил карда мешаванд, ки дар онҳо муаллимони эҷодкору олимони соҳаи методика бо фикру мулоҳизаҳои худ баромад менамоянд. Классикони давру замони мо чунин мешуморанд, ки забон воситаи муҳими муомилаи байни одамон ва ифодаи фикр аст. Одамон на танҳо барои худ гуфтугӯ мекунанд ва хат менависанд, инчунин барои дигарон ҳам. Аз ин ҷиҳат нутқи онҳо бояд, пеш аз ҳама мазмуннок, дуруст ва фаҳмо бошад. Асоси чунин нутқ аввал дар оила, баъд дар мактаб гузошта мешавад. Беҳуда нест, ки дар назди таълими забон дар мактаб вазифаи басо муҳим – инкишофи нутқ, такмил ва бой намудани он истодааст. Бача вақте ки ба мактаб меояд, аллақай гап зада метавонад, вале нутқи ӯ камбағал мебошад, аз тарафи дигар, на ҳамеша нормаҳои забони адабию рӯя мекунад. Нутқи бача мунтазири бой намудани луғатҳои зиёд, таркибу ҷумласозии системанок аст. Инро мактаб ба ҷо оварда метавонад, зеро ӯ назар ба оила бартариҳои зиёд дорад.

Муаллим нутқи бачаро инкишоф дода истода, на танҳо ба қоида ва шаклҳои грамматикаи калимаю ҷумлаҳо диққат медиҳад, инчунин мазмуни ҳар як калимаю ҷумларо фаромӯш намекунад. Танҳо ҳамон метод самаранок шумурда мешавад, ки агар баробари инкишофи нутқ хонанда тафаккури онро низ тараққӣ диҳад. Дар хусуси шаклу мазмуни материалҳои забон сухан ронда, зарурияти амалиёти системаноки онҳоро фаромӯш кардан мумкин нест [8, 15].

Омӯзиши забони хоричӣ ба ташаккули ҷаҳонбинии хонандагон оид ба муҳити гирду атроф, мақоми инсон дар табиат ва ҷомеа, характери муносибатҳои нисбат ба муҳит ва нисбати худ ёрӣ мерасонад. Маълумотҳои характери тарбияви дошта дар мавзӯҳои баҳри инкишофи нутқӣ шифохӣ ва хониш бахшида шуда дар ҳамаи китобҳои дарсӣ инъикос ёфтаанд. Ба хусус хондани асарҳо ва матнҳои бадеии нависандагони хоричӣ ба тарбияи ҳиссиёт, ахлоқ, маънавиёт, характер ва хислатҳои *сифатҳои шахсияти хонандагон* мусоидат мекунад [1, 24].

Маҳоратҳои таълимӣ-технологӣ имконияти самаранок таҳсил кардан ва азхудкунии фанни забони хоричиро дар раванди фаъолияти нутқи таъмин менамоянд. Чунин маҳоратҳо ба ду гурӯҳ ҷудомешаванд: *зеҳнӣ ва ташкилӣ*. *Маҳоратҳои зеҳнӣ* инҳоро фаро мегиранд: мушоҳида кардани ҳодисаҳои забони хоричӣ дар муқоиса бо забони модарӣ, тасниф кардан ва ба низом овардани иттилооти ворид шаванда тибқи вазифаи таълимии ба пеш гузошта шуда; пешакӣ фаҳмидан ва арзёбӣ кардани иттилоот; тартиб додани нақша, тасвир бахшидани ғояи матн, баҳо додан ба рафтори кахрамонон, муҳокима рондан ва амсоли инҳо. Тавре дида шуд, маҳоратҳои зеҳнӣ стратегияҳои аз ҷониби хонандагон интихоб

гардидани омӯзиши забон, яъне тарзу усулҳои дарк кардан, ба хотир гирифтани ва истифодаи иттилооти дар рафти таълим азхудшударо муайян мекунанд, ки сарчашмаи муҳими аз бар кардани забон ба шумор меравад.

Таълими нутқи шифохӣ – яке аз вазифаҳои мушкил дар раванди омӯзондани забонҳои хориҷӣ ба шумор меравад. Сабаби асосии чунин мушкилиҳо дар он аст, ки ҳангоми омӯзиш одам бояд он маводро омузад, ки мувофиқ ба даври замони хеш монанди кунад. Мавзӯи интиҳоб шуда дар бораи таълим ва инкишофи нутқи хонандагон буда, бояд қайд намуд, ки нутқи шифоҳӣ ду шакли амалии худро дорад: яке аз *маҳорати суханрони* кардан бо забони англисӣ (тарафи экспрессивии нутқ) ва маҳорати фаҳмидани нутқи дигар одам (нутқи шифоҳии рецептивӣ).

Иборати «*Инкишофи нутқ – Speech development*», дар адабиётҳои методии солҳои мухталиф ба таври гуногун ифода ёфтааст. Модоме, ки дар назди таълими забони англисӣ чунин вазифа гузошта мешаваду вазифаи асосии онро аз «*инкишофи нутқи даҳонаки (orally) ва хатмии (written) хонандагон*» иборат медонанд, пас мазмуни ҳуди инкишофи нутқро чӣ тавр бояд фаҳмид. Доир ва мазмуни инкишофи нутқ дар синфҳои ибтидоӣ ва болои ҳақиқатан ҳам васеъ ва ҳарҷониба аст. Ҳатто ки инкишофи нутқро ба кори хонандагон нисбат медиҳем, онро бо тариқи зерин мефаҳмонем: аз тарафи хонандагон амал ва фаъолна аз худ намудани тарафҳои гуногуни забон (тарзи талаффуз, луғат, сохти грамматика, нутқи алоқанок) [9, с. 198].

Тамоми фаъолият метавонад технологӣ бошад ва ё ин ки санъат. Санъат бошад ба интуитсия алоқаманд аст ва технология бошад – ба илм. Беспалько В.П. [3; 1989].

Калимаи «*технология*» аз юнони гирифта шуда *techne – санъат, ҳунар ва logos – таълим мебошад. Дарс* – ҳамчун шакли асосии технология ба шумор меравад. Дар ин раванд *технология* ҳам маънои методика ба ҳисоб меравад. Дар методика калима ва ибораҳои «*teaching*», «*learn*», «*teach*», «*learn by heart*» ва ғайра хеле зиёд истифода мешаванд. Калимаи «*Teaching - омӯзондан*» ба муаллиму хонандагон, калимаи «*Learn – омӯхтан*» ба хонандагону қисман муаллим, иборати «*Learn by heart – аз худ кардан*» ба хонандагон бештар марбут мебошад.

Ташаккули технологияи педагогӣ – ин тасвири қадам ба қадами протсеси воситаҳои методӣ мебошад, ки мушкилиҳои донишдӯзии хонандагонро осон мегардонад. Аммо методика на танҳо назариявист, инчунин вай амалияест, ки муаллим дар кори ҳаррӯзаи худ истифода мебарад [8, 12].

Инкишофи нутқи хонандагон асоси таълими технологияи забони англисӣ дар синфҳои ибтидоӣ ва инчунин болои ташкил менамояд, ки дар назди он вазифаҳо «*ба таври амалӣ аз худ кардани нормаи забони адабӣ, малакаи хондану навиштан ва такмили маданияти нутқ меистад*».

Вале омӯзонанда ва назораткунандаи процессии инкишофи нутқи хонандагон муаллим мебошад. Барои тайёр намудани ҷавонони ҳозира бо талаботҳои нави таълими забони англисӣ, яке аз саволҳои мубрини ҷомеа гардидааст ва ин на танҳо мутахассисони ояндаро балки педагогонро ҳам ба ташвиш овардааст. Вазифаи таълими забони англисӣ дар раванди дарс ҳал мешаванд, аз ҳамин лиҳоз муаллимро мебоист, ки ҳар як вазифаи гузоштаашро ба шакли муайян дароварда онҳоро дар синф ҳал намояд [9, 33].

Сифатҳои зикр шудаи малака дар натиҷаи иҷрои машқҳои омодагӣ ва омӯзиши ташаккул меёбанд. Танҳо омӯзишу иҷрои машқҳои мунтазам ба ташаккул ёфтани малакаҳои устувор оварда мерасонад, ки бидуни он омӯхтани босифати нутқи забони хориҷӣ имкон нопазираст [4, с. 43].

Вақте ки мо инкишофи нутқ мегӯем, нутқи даҳони ва нутқи хаттиро дар назар дорем. Дуруст ба роҳ мондани кори инкишофи нутқро, пеш аз ҳама, ба он вобастааст, ки муаллим монандӣ, фарқият ва алоқамандии ин хелҳои нутқро то чӣ андоза мефаҳмад. Функсияи нутқи даҳони аз гуфтани шумидан ва муошират кардан бо ҳамдигар иборат аст (*Example: What is your name? – My name is Lola. What is your last name? – My last name is Safarov. Etc.*). Таъсирнокии нутқи даҳони ба тарзи баёни он вобаста мебошад. Барои он ки фикр дуруст баён карда шавад ва шунаванда онро фаҳмида тавонад, бояд соҳиби он, яъне гӯянда, нормаи забони адабиरो донанд (*Example: Please, help me to do my homework. With pleasure*) [2, с. 18].

Объектӣ таълим (азхудкунӣ): фаъолияти нутқи - маҳоратҳо. мусаллам аст: фаъолияти нутқӣ раванди қабулу интиқоли иттилоот бо ёрии забон дар раванди муоширате мебошад, ки аз маҷмуи амалҳои нутқи таркиб меёбад. Фаъолияти нутқи чараёни муоширати фаёлона ва ҳадафмандонаест, ки таввасути забон ва бо назардошти вазъияти муошират байни одамон мегузарад.

Дар машғулиятҳо оид ба таълими забони хориҷӣ бо тамоили амалӣ фаъолияти нутқи (муошират) ба сифати чузъӣ умда ва пешбари мундариҷаи таълим баррасӣ мешавад. Фаъолияти нутқиро одатан ба *намудҳои асосӣ ва ёрирасон* ҷудо мекунанд. Фаъолияти нутқи асосӣ дар навбати худ ба *сермасул* (гуфтор, хат) ва *ресептивӣ* (истимоъ, хониш) тақсим мешаванд. Намудҳои ёрирасони фаъолияти нутқи: азнавҳосилкунии шифоҳӣ иттилооти қаблан дарк гардида, консепт кардани матн, тарҷума ва ғайра мебошанд.

Намудҳои зикршудаи фаъолияти нутқи на барои он чун ёрирасон баррасӣ мешавад, ки онҳо дар раванди гуфтугӯ қамаҳамиятанд, балки ба он сабаб аст, ки ҳар кадоме аз онҳо ба ин ё он мансубаи намудҳои асосии фаъолият асос ёфтаанд. Чунончи, тарҷума метавонад ҳам шифоҳӣ бошад ва ҳам хатӣ.

Фаъолияти нутқи дар шаклҳои *шифоҳӣ ё хаттӣ* ба амал меояд. Ҳамзамон, шакли омӯхтаи нутқ – *шифоҳӣ - хаттӣ* (масалан, навиштани нутқи садодиханда, бо овози баланд хондан ва ғайра) имконпазир аст. Дар шароитҳои муоширати воқеӣ намудҳои ҷудогонаи фаъолияти нутқи дар ҳамбастагии якдигарӣ баромад мекунанд (масалан, гуфтор мавҷудияти шунавандаро дар назар дорад). Ин ҳолат дар машғулиятҳо дар доираи таълими ба ҳамдигар вобастаи намудҳои фаъолияти нутқӣ ба назар гирифта ва татбиқ карда мешавад. Воҳиди муошират дар раванди фаъолияти нутқи *амалӣ нутқи* маҳсуб меёбад, ки дар шакли матн ва ҷумлаҳои ба он асосёбанда амали гардонида мешавад. Воситаи азхудкунии фаъолияти нутқи дар намудҳои гуногуни он иҷрои машқҳоро дар назар дорад, ки ба *машқҳои нутқи* ва *эҷодӣ* ҷудо мешаванд. Ба туфайли иҷрои чунин машқҳо хонандагон ба маҳоратҳои мухталиф соҳиб мегарданд. *Маҳоратӣ нутқи* ба туфайли ширкати хонандагон дар намудҳои гуногуни фаъолияти нутқи дар заминаи донишҳои андухта ва малакаҳои ташаккулёфта ҳосил мешаванд. Маҳоратҳо бо сифатҳои бошуурона, мустақилӣ, сермахсули ва мутаҳарриқӣ тавсиф меёбанд [6, 25].

Барои ба мақсади муайян омадани инкишофи нутқӣ хонандагог – ин пеш аз ҳама муносибатҳои муколамасозӣ бо забони англисӣ дар дарсҳо мебошад ва барои муаллим ва хонанда муколамасозӣ воситаи асосии инкишофи нутқӣ хонандагон ба шумор меравад. *Таълими муколамавӣ*– ин ҳамкориҳои байни одамон дар шароити таълими, ки бо доду гирифтани информатсионӣ кор бурда мешавад [5, 16].

Бошууропагии маҳорати аз он иборат аст, ки хонанда ҳангоми иҷрои ин ё он амал ба донишу малақаҳои мувофиқ таъҷиб карда истода, ҳадафи амал ва тарзу усулҳои ба он ноил шуданро дарк мекунад. Мустақилияти маҳорат дар имконияти кучонидани як намуди фаъолият ба намуди дигар зоҳир мегардад. Маҳсулнокии маҳорат маънии танҳо аз нав ҳосилкунии амалҳои дар рафти таълим азхудшуда, балки ин чунин дар ёфти роҳҳои нисбатан самараноки амали гардонии донишу малақаҳои ташаккул ёфтаре дорад. Ниҳоят, дар серҳаракатии маҳорат имконияти дарёфтани *стратегияи* гуногуни истифодаи воситаҳои забонро вобаста ба шароитҳо ва вазифаҳои мушаххаси муошират дар назар дорад. Инчунин гуфтан лозим аст, ки тамоми донишҳои илмӣ, алалхусус педагогӣ ҳам барои худ муносибати ҷиддиро талаб мекунад [7, 3].

Барои боз ҳам самаранок дарк намудани инкишофи нутқи хонандагон, мо омӯзгорон бояд пеш аз ҳама тарзи дуруст ба роҳ мондани корҳои мустақилон барои хонандагон мебошад ва чунин қисмҳоро дар бар мегирад:

1. Номбар кардани расмҳои предметӣ [расмҳои ҷудогона], навиштан ва хондани номи онҳо;
2. Аз назар гузаронидани расмҳо ва нақл кардани мазмуни воқеа аз рӯи саволҳо ё ки план;
3. Тартиб додани иншо ва навиштани он аз рӯи мазмуни расм;
4. Супоришҳои мустақилона бобати нутқҳои зиёданд, масалан: дарки мазмун, ба саволҳо ҷавоб дарёфттан, номбар кардани иштироккунандагони асосии матн, ба ҷои як калима гузоштани калимаи дигар [қори лексикӣ], дар вақти муқаррар карда шуда нутқҳои кунанд;

Масалан:

- савол-ҷавоб:

Do you live near London? - Oh, yes, in a small country house.

- савол-савол:

Is it your pen? - Why do you ask me?

- тасдиқ-савол:

I won't go to the park. - Why? What will you do?

- тасдиқ-тасдиқ:

I'll go to the library after classes. - And I'll stay here [10, 46].

5. Тартиб додани план низ аз корҳои мустақилонаи хонандагон дар дарсҳои хониш ва нутқҳои ба шумор меравад. Дар мавриди мунтазам ташкил кардани ин кор хонандагон метавонанд баъди нимсолаи синфи 3-5 бо роҳбарии муаллим мустақилона планҳои содда тартиб бидиҳанд;

6. Корҳои амалӣ. Дар китобҳои хониш баъзе мавзӯҳои дучор мешаванд, ки барои ба ҷо овардани эътиқод ва боварии бачаҳо гузаронидани корҳои амалиро талаб

мекунанд. Масалан хонандагон матнҳоеро меҳонанд, ки дар онҳо баъзе *сабзавот (vegetable)*, *фаслҳои сол (seasons)*, *боду ҳамо (weather)* ва ғ.

Масалан:

“It’s a fine day today” дар ҷавоб хонандагон чунин ҷавоб диҳанд:

- Oh, yes. It’s great.

- Not very.

- It sure is.

- I can’t say so. It’s windy. etc.

7. Машғулиятҳои ҷамъбасти ва фаъолияти мустақилонаи хонандагон [8, 80].

Таҷрибаи педагогӣ на танҳо дар кори муаллим ёри мерасонад, инчунин дар наздиназарияи методика як қатор масъалаҳоро мегузорад. Масъалан, чаро хонандагон қоидаҳои грамматикиро бо душвориҳои зиёде аз худ мекунанд, чаро як қисм бачаҳо қоидаҳо донанд ҳам, дар имлои он хатто мекунанд? Ин гуна масъалаҳо, ки амалияи методӣ (технологӣ) пешниҳод кардааст, кам нестанд.

Хулоса, Методикае (технология), ки ҳамчун амалия дар таълим фаҳмида мешавад, дар бобати ҳосил намудани маҳорати истифодабарии тарзҳои гуногун аҳамияти хеле калон дорад. Боиси таъкид аст, ки малакаҳо ба таркиби маҳорат ба сифати ҷузъҳои он дохил мешаванд. Чунончи, маҳорати гуфтугӯӣ ташаккули малакаҳои лексикӣ, грамматикӣ ва фонетикиро дар назар дорад. Бояд гуфт, ки ташаккули маҳоратҳои нутқи вазифаи асосии таълими забон аст, зеро самаранокии иштироки муҳассилин дар раванди муоширати нутқи аз дараҷаи ташаккулёбии маҳоратҳо вобастагии қавӣ дорад. Дар раванди аз худ кардани мундариҷаи таълим аз ҷониби хонандагон дар баробари маҳоратҳои нутқи маҳоратҳои *таълимӣ-технологӣ* ва *мубррӣ* низ ҷудо мешаванд. Ин имконият медиҳад, ки ҳар як хонанда материалҳои гузаштаре боз ҳам хубтар ба хотир биёрад ва дар бораи онҳо муҳокима ронад.

Адабиёт:

1. Алиев С.Н. – Методикаи усули таълими забонҳои хориҷӣ: Васоити таълимӣ барои донишҷӯёни факултаҳои забонҳои хориҷӣ донишгоҳҳои омӯзгорӣ/С.Н.Алиев. – Душанбе: Адиб, 2013. – 226 с.
2. Ариян М.А. УМК по английскому языку для 2 класса (2 год обучения) Иностранные языки в школе/М.А.Ариян.–1993.– 117 с..
3. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии/В.П. Беспалько.–М.: Педагогика, 1989. – 192 с.
4. Борзова Г.В. Тексты для чтения на втором этапе обучения//Иностранные языки в школе/ Г.В. Борзова. – 1990. – 162 с.
5. Боритко Н.М. Теория обучения: учебник для ст-овпед, вузов/Н.м. Боритко. Волгоград: Изд-во ВГИКП РО, 2006. – 72 с.
6. Варежкина Н.В. Методика английского языка/Н.В. Варежкина.-М.: Просвещение, 1999. – 350 с.
7. Козлова С.А., Куликова Т.А. Дошкольная педагогика: Учеб. пособие для студентов сред. пед. учеб. заведений.–3-е изд., исправ. и доп.-М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 416 с.
8. Лутфулоев М. Методикаитаълимизабонимодарӣ дар синфҳои ибтидоӣ/М. Лутфулоев. – Душанбе: «Маориф», 1985. – 247 с.
9. Рогова Г.В. «О речи учителя на уроке»: Ж. «Иностранные языки в школе»/Г.В. Рогова. - 1984 - №5 – 6 с.
10. Цветкова М. Обучение устной речи//Общая методика обучения иностранным языкам: сборник. - М., 1991.-222 с.

**ТАЪЛИМИ ТЕХНОЛОГИИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ВА ИНКИШОФИ
МАҲОРАТУ МАЛАКАҲОИ НУТҚИ ХОНАНДАГОН ДАР МАКТАБҲОИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Сангимадов Ф.Х.

Дар мақолаи зерин бобати мушкилиҳои таълими инкишофи нутқи хонандагон дар дарсҳои забони англисӣ, ки бо таъсири «натичаи таъсироти баръакс» гуфта шудааст. Таълими нутқи шифоҳӣ – яке аз вазифаи мушкили раванди таълими забони англисӣ ба шумор меравад. Сабаби асосии таълими нутқи шифоҳӣ дар он аст, ки маводи забоние, ки одам ба он сазо бошад, тамоман дар руҳияи дигар гуфта шудааст – барои онҳо амалан истифода бурдани муошират лозим аст ва на барои доништан ва шинохтан, ки вазифаи ретсептивии забон мебошад. Чуноне ки дида мешавад дар дарсҳо вақти гуфтугӯи кам шудааст, дар ин раванд дараҷаи маҳорати нутқрони паст шудааст, муаллимон диққати зиёдеро ба тренинги забони, ки салоҳиятнокии нутқиро иваз мекунад иваз намуданд.

Технологияи тайёрии хонандагон ба забони нутқи шифоҳӣ бо сохти муҳимияти худ афзудааст. Чун методистон ва ҳам муаллимон – амалан кам дар дарсҳояшон самти нутқи шифоҳиро кор мебаранд. Дар мақолаи зерин таҳлилҳои методии ташаккулёбии нутқи шифоҳии маҳораҳои хонандагонро бо истифодаи дастовардҳои илмӣ ва амалии педагогӣ истифода шудааст. Гуногунии тадқиқотҳо байни воситаҳои методӣ ва ба вучуд овардани технологияи педагогӣ; нигоҳи нави фаҳмиши «ҳолатҳои нутқиро» нишон медиҳад – воситаҳои аниқии таълими нутқи шифоҳиро ҳам; ба вучуд овардани таҳлилҳои технологӣ ба монанди «нобаробарии маълумот», «носозии когнитивӣ», «мантиқи сарбаста» ва ғ.

Калидвожаҳо: Технология, таълим, нутқ, муаллим, хонанда, забони англисӣ, маҳорат, малака, инкишоф, даҳони, муколама, протсесс, роҳ, метод ва ғ.

**ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА И РАЗВИТИЕ
НАВЫКОВ И УМЕНИЙ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ В ШКОЛАХ РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН**

Сангимадов Ф.Х.

В данной статье рассматривается проблема обучения устной речи учащихся на уроках английского языка, возникшая под воздействием «эффекта обратного влияния» (backwash effect). Обучение устной речи - одна из самых сложных задач в процессе преподавания английского языка. Основная причина трудностей при обучении устной речи заключается в том, что языковой материал, которым человек должен овладеть, выступает совершенно в новом аспекте - им нужно владеть активно как средством общения, а не просто для узнавания и опознавания, что является задачей при рецептивном восприятии языка. На уроках заметно сократилось время, отведенное учащимся для говорения, в результате снизился уровень устных речевых умений, учителя стали все больше внимания и времени уделять языковому тренингу, подменяя речевую компетенцию.

Технология подготовки школьников к языковой устной речи превысили по своей важности способы обучения устной речи. Как методисты, так и учителя-практики стали все меньше использовать на уроках виды учебной работы с устной

речевой направленностью. В статье анализируется методика эффективного формирования устных речевых умений у учащихся с использованием современных достижений педагогической науки и практики. Исследуются различия между методическими приемами и организационно-педагогическими технологиями; дается новый взгляд на понятие «речевая ситуация» – ключевой прием обучения устной речи; разрабатываются организационно-педагогические технологии типа «когнитивный диссонанс», «информационное неравенство» и «логический тупик».

Ключевые слова: Технология, обучение, речь, учитель, учащиеся, английский язык, умение, навыки, развитие, устный, диалог, процесс, способы, методы и др.

**TEACHING TECHNOLOGY OF ENGLISH LANGUAGE AND DEVELOPMENT
SKILLS AND ABILITIES OF PUPILS SPEECH IN SCHOOLS
REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

Sangimadov F.KH.

In given article is considered problem of the education spoken speech of learners lesson of the English language, appeared under influence «effect of the inverse influence» (backwash effect). Education spoken speech - one of most difficult problems in process of the teaching the English language. The main reason of the difficulties when learning spoken speech is concluded in that that language material, which person must possess, emerges absolutely in new aspect - him it is necessary to have actively as facility of the contact, rather than for recognition simply and recognitions that is a problem at reception perception language. As effect, on lesson noticeably grew shorter time of the speaking of learners, as a result fell the level of the spoken speech skills, teacher become all more attention and time to spare language training, substituting speech competency.

Technologies of preparation schoolboy to language testing have превысили on its importance ways education spoken speech. Both Methodists and teacher-practical persons become all use on lesson types scholastic work with spoken speech directivity less. In article are analyzed methods of the efficient shaping the spoken speech skills beside учащихся with use the modern achievements of the pedagogical science and practical persons. The differences are Researched between methodical acceptance and organizing-pedagogical technology; the new glance is given on notion «speech situation» - a key receiving the education spoken speech; they are developed organizing-pedagogical technologies of the type «когнитивный discord», «information inequality» and «logical dead end».

Key words: Technology, teaching, speech, teacher, pupil, English language, skill, ability, development, orally, dialogue, process, way, method etc.

***Сведения об авторе:** Сангимадов Фаррух Хайруллоевич – ассистент кафедры иностранных языков и методики преподавания, Кулябского государственного университета имени Абуабдулло Рудаки. Адрес: 735360, РТ, г.Куляб, ул. С. Сафарова 16.*

***E-mail:** sangimadov1979@mail.ru; тел: (+992)985-27-59-49.*

***Information about the author:** Sangimadov Farrukh Khairulloevich – asistent of foreign languages and methodic department of the Kulob State University named after Abuabdullo Rudaki. Address: 735360, RT, Kulob city, S.Safarov st.-16.*

***E-mail:** sangimadov1979@mail.ru; тел: (+992)985-27-59-49.*

ИНФОРМАЦИОННОЕ ПРОСТРАНСТВО И ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Мирзоев Ш.С.

Кулябский государственный университет имени Абуабдулло Рудаки

Как показал наш анализ, в настоящее время можно говорить о двух тенденциях использования рассматриваемого термина информационного пространства: в «узком» и «широком» смысле. В первом случае данное пространство упоминают, когда говорят об определенном предприятии или учебном заведении с точки зрения создания внутри последних некой сети, в которой происходит общение, обмен опытом, документооборот. Применительно к образовательной системе мы можем говорить об информационном пространстве конкретной школы или даже о едином информационном пространстве, в которое входят множество школ. Нововведения, связанные с объединением учебных заведений в единое информационное пространство, безусловно, заслуживают внимания, в том числе исследовательского. Однако применительно к нашей работе данное узкое толкование термина не является предметом рассмотрения, поэтому мы от него абстрагируемся. Сосредоточимся на его интерпретации в более широком содержательном смысле.

В более широком смысле (единое) информационное пространство определяется как совокупность банков и баз данных, технологий их сопровождения и использования, информационных телекоммуникационных систем, функционирующих на основе общих принципов и обеспечивающих: - информационное взаимодействие организаций и граждан; -и удовлетворение их информационных потребностей.

Речь идет об информационном пространстве, компонентами которого являются информационные ресурсы, средства информационного взаимодействия и информационная инфраструктура [[http://www.glossary.ru/cgi-bin/gl_sch2.cgi?RIt\[uwsg.outt:!!vwuxywg txyig\]](http://www.glossary.ru/cgi-bin/gl_sch2.cgi?RIt[uwsg.outt:!!vwuxywg txyig])]. В образовательном контексте данные элементы информационного пространства могут либо быть специально созданными в целях обучения, либо являться аутентичными источниками, либо предназначаться для создания и решения практико-ориентационных задач, либо представлять собой информационные ресурсы.

Объединяя их воедино можно сказать, что эти ресурсы и образуют информационно-образовательное пространство, которое определяется как неразрывное единство информации, средств ее хранения и производства, методов и технологий работы, обеспечивающих получение информации субъектами в целях образования. Исходя из определения, можно сделать вывод, что информационно-образовательное пространство является функциональной модификацией информационного пространства.

Как показал проведенный нами анализ литературы, понятие информационно-образовательного пространства (ИОП) многими авторами трактуется как синонимичное термину информационно-образовательная среда (ИОС). Нам важно установить справедливость данного суждения, поскольку

толкование ИОС является для нас ключевым в рассмотрении предмета исследования.

Действительно, в общепhilософском смысле понятие «среда» тесно связано с феноменом «пространство». Последнее являет собой форму существования материи, а именно формы координации материальных объектов и явлений. Среда же характеризуется как окружение, совокупность природных условий, в которых протекает деятельность человеческого общества и организмов. Сравнивая эти два определения, мы обратили внимание на то, что среда ориентирована на субъекта, и не может существовать без него; она является сферой жизненной активности личности, ее развития и образования. Что касается пространства, то оно не является субъектно обусловленным.

Основываясь на данных выводах, можно прийти к заключению о том, что образовательная среда всегда предполагает влияние условий образования на обучающегося. Она становится как бы дважды субъектной по своему содержанию. Субъектом оказания данного влияния становится учитель, а субъектом, на которого эти влияния оказываются – ученик. В подтверждение сказанного сошлемся на мнение Е.О. Ивановой и И.М.Осмоловской, согласно которому образовательная среда есть «совокупность условий, в которых разворачивается образовательный процесс и с которым вступают во взаимодействие субъекты этого процесса» [1, 29-30]. Конкретизация данных условий дана в работе Н.А. Спичко, которая включила в их состав: - предпосылки для личностного развития учащихся, обусловленные социальным и пространственно-предметным окружением; - используемые в учебно-воспитательном процессе средства, приемы и технологии обучения. Из всего сказанного выше следует, что образовательная среда – это интегральное образование, вбирающее в себя: 1] субъектов образовательного процесса – учителя и ученика [межличностный компонент; 2] условия, обеспечивающие взаимодействие субъектов [процессуально-организационный компонент [1]. По мнению Е.О. Ивановой, помимо приведенных выше компонентов образовательная среда включает в себя информационный компонент [1], который представляет особый интерес для нашего исследования. Как показал анализ литературы, существует немало работ, выделяющих информационно-образовательную среду как особый объект исследования. Например, О.С. Ильченко рассматривает ИОС как: «системно организованную совокупность информационного, технического, учебно-методического обеспечения, неразрывно связанную с человеком как субъектом образования» [2, с.15]. Ссылаясь на Е.О. Иванову и И.М.Осмоловскую, можно сказать, что ИОС представляет собой взаимодействие субъекта/субъектов обучения с: -информацией на традиционных и электронных носителях; - ИК технологиями взаимодействия, включающими в себя библиотеки, распределенные базы данных; -дидактико-методическими комплексами [1, с.31]. При этом, как утверждают ученые, «структура и содержательное наполнение каждой среды зависит от цели, с которой она создается субъектами» [1, с.32]. Отсюда можно сделать вывод, что в зависимости от цели создания ИОС компоненты данной среды должны в обязательном порядке варьироваться. Но вне зависимости от такой вариативности среды её неперменной основой являются современные информационные средства и

ресурсы. Среди таких средств сегодня выделяются электронные библиотеки, электронные интерактивные учебные пособия, региональные образовательные порталы, электронные базы данных, энциклопедии и т.д. В связи с упоминанием ресурсов насыщения образовательной среды необходимой информацией не стоит забывать о традиционных, давно себя оправдавших средствах. Инновационные компоненты образовательной среды добавляются к уже давно существующим. Итак, нам удалось выявить основные характеристики ИОП и ИОС. Сравнивая данные характеристики между собой, мы пришли к выводу, что данные явления имеют много общего, но при этом имеют некоторые различия [см. таблица 1].

Таблица 1. Характеристики информационно-образовательного пространства и информационно-образовательной среды

Информационно-образовательное пространство [20]	Информационно-образовательная среда [18]
Общее	
Целостность	Целостностью
Полифункциональность	Полифункциональность
Вариативность [многопрофильность]	Вариативность
Частное	
Полиструктурность	Открытость
Адаптивность	Адаптивность
Иерархичность	Многоаспектность
Изменчивость	Личностная заданность

Исходя из анализа смежных понятий, можно сделать следующие выводы.

Во-первых, образовательное пространство не подразумевает обязательной включенности в него учащегося в отличие от образовательной среды, в которой предполагается присутствие обучающегося человека в ней и взаимодействие окружения с субъектом [9]. Именно этими отличиями мы можем объяснить присутствие у ИОС таких параметров, как открытость, адаптивность, многоаспектность, которые зависят от личностной заданности информационно-образовательной среды.

Во-вторых, легко увидеть взаимосвязь двух понятий и дополительность одного другим. Образовательное пространство является ресурсом для моделирования образовательных сред, систем, комплексов. Образовательная среда – для моделирования процессов управления развитием человека. Это означает, что информационное образовательное пространство служит базисом для конструирования и функционирования информационной образовательной среды как модели взаимодействия субъектов процесса обучения и воспитания. Заметим, что зарубежные исследователи намеренно отмечают тот факт, что ИОС является специальным (судя по нашим рассуждениям лично и субъектно обусловленным) образом организованным информационным пространством.

В-третьих, очевидна сложность систем данных феноменов, и это позволяет Е.А. Игумновой рассматривать их структуры и компоненты, что приводит к уровневому изучению и анализу их аспектов [3].

Продолжая характеризовать ИОС, мы не можем не заметить, что такая среда должна обладать определенными качествами. По словам П. Дилинбурга, список данных качеств очень большой, и в настоящее время он еще не систематизирован. Ученый приводит некоторые из них, которые ему кажутся обязательными атрибутами ИОС. К ним относятся: -интерактивность – в содержании и структуре должна присутствовать обратная связь; -системность – информация не может быть представлена в виде вопросов и ответов, а должна храниться в блоках и тематических циклах; -доступность – добавлением и обработкой нового материала должен заниматься не один учитель, это должно быть целое сообщество, в составе которого учащиеся должны иметь возможность дополнять информацию; достоверность – вся представленная информация должна быть подкреплена ссылками на авторов, иначе она не будет представлять информационной ценности; -современность – информация должна «идти в ногу со временем» – ресурс не может быть создан на базе устаревших технологий и наполняемость пространства должно отражать все новые и новые веяния в отрасли ИКТ; - открытость – накопленными ресурсами и информацией смогут воспользоваться люди находящиеся в не ИОС, что позволит создать единое информационно-образовательное пространство [12, с. 3-4].

Итак, из сказанного выше мы можем сформулировать, что именно представляет собой информационно-образовательная иноязычная среда в условиях обучения в начальной школе. Это целостная, открытая, достоверная, доступная, полифункциональная, интерактивная система, которая: - отражает в себе совокупность информационного, технического и учебно-методического обеспечения, соответствующего требованиям времени; - характеризуется параметрами целесообразности, полисубъектности, личностной и возрастной обусловленности, направленности на самостоятельность обучающихся; - соответствуя принципам обучения, способна повысить эффективность обучения младших школьников иностранному языку; - имеет комплексную [модульно организованную] структуру, обусловленную целями обучения иностранному языку в начальной школе.

Подводя итог, хотелось бы отметить, что информационно-образовательная иноязычная среда является полем реализации требований государственных стандартов, что делает её развитие крайне важным для современного образования.

Литература:

1. Иванова, Е.О. Теория обучения в информационном обществе/Е.О. Иванова, И.М. Осмоловская. – М.: Просвещение, 2011. – 190 с.
2. Ильченко, О.С. Организационно-педагогические условия разработки и применения сетевых курсов в учебном процессе (на примере подготовки специалистов с высшим образованием): автореферат. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – М., 2002. – 22 с.
3. Игумнова, Е.А. Системный подход как методологическая основа исследования регионального образовательного пространства/Е.А. Игумнова//Вопросы современной науки и практики. Университет им. В.И. Вернадского.–2011.–№ 3. – С. 123–130.

4. Леонтьев, А.А. Основы психолингвистики/А.А. Леонтьев.- М.,1999.–354с.
5. Леонтьев, А.А. Принцип коммуникативности сегодня/Леонтьев А.А// Иностранные языки в школе.–1986. - № 2–С.22-24
6. Леонтьев, А.Н. Потребности, мотивы и эмоции/А.Н. Леонтьев.–М.: Просвещение, 1971.-280 с.
7. Леонтьев, А.Н. Философия психологии/А.Н. Леонтьев.-М.: МГУ, 1994. – 247 с.
8. Недбай, В.В. Проектная методика как фактор развития информационной компетенции школьника на уроке иностранного языка в средней школе/В.В. Недбай//Педагогика развития: проблемы образовательных результатов [эффектов]: Материалы 5-й научно-практической конференции. – Красноярск, 1998. – ч. 1. – С. 125 - 127.
9. Нелунов, А.И. Личностно-ориентированное обучение иностранному языку на основе информационных технологий/А.И. Нелунов//Информатика и образование. – 2000. – № 9. – С. 31-33.
10. Николаев, С.Ю. Подход к проблеме упражнений с позиции теории индивидуализации обучения/С.Ю. Николаев//Иностранные языки в школе.–1987. – № 5. – С. 21-26.
11. Основные направления в методике преподавания иностранных языков в XIX-XX вв./Под ред. И. В. Рахман, Н.И. Гез, И.А. Зимней и др.–М.: Педагогика, 1972. – 220 с.
12. Dillinborough P. Virtual Learning Environment/P. Dillenbourg, D.K. Schneider, P. Synteta//Information and Communication Technologies in Education. – 2002. – P. 6-30.

ИНФОРМАЦИОННОЕ ПРОСТРАНСТВО И ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Мирзоев Ш.С.

В статье рассматриваются особенности информационного пространства и обучение иностранному языку. По мнению автора статьи, в настоящее время можно говорить о двух тенденциях использования рассматриваемого термина информационного пространства: в «узком» и «широком» смысле. В первом случае данное пространство упоминают, когда говорят об определенном предприятии или учебном заведении с точки зрения создания внутри последних некой сети, в которой происходит общение, обмен опытом, документ оборот. Применительно к образовательной системе мы можем говорить об информационном пространстве конкретной школы или даже о едином информационном пространстве, в которое входят множество школ. Нововведения, связанные с объединением учебных заведений в единое информационное пространство, безусловно, заслуживают внимания, в том числе исследовательского. Однако применительно к нашей работе данное узкое толкование термина не является предметом рассмотрения, поэтому мы от него абстрагируемся. Сосредоточимся на его интерпретации в более широком содержательном смысле.

Как отмечает автор статьи, в более широком смысле (единое) информационное пространство определяется как совокупность банков и баз данных, технологий их сопровождения и использования, информационных телекоммуникационных систем, функционирующих на основе общих принципов и

обеспечивающих -информационное взаимодействие организаций и граждан; -и удовлетворение их информационных потребностей.

Подводя итоги, автор констатирует, что информационно-образовательная иноязычная среда является полем реализации требований государственных стандартов, что делает её развитие крайне важным для современного образования.

Ключевые слова: информационное пространство, обучение иностранному языку, среда, образование, смысл, реализация требований, информационная потребность, общие принципы, развитие, государственные стандарты.

ФАЗОИ ИТТИЛООТӢ ВА ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ ХОРИЧӢ

Мирзоев Ш.С.

Дар мақола хусусиятҳои фазои иттилоотӣ дар робита ба таълими забони хориҷӣ баррасӣ гардидаанд. Ба андешаи муаллифи мақола, дар замони муосир метавон оид ба ду тамоюли истифодаи истилоҳи фазои иттилоотӣ мулоҳиза ронд: ба маъниҳои «маҳдуд» ва «васеъ». Дар ҳолати аввал фазои мазкур замоне зикр карда мешавад, ки оид ба муассисаи муайян ва ё маркази таълимӣ аз мавқеи эҷоди шабакае, ки дар он муошират, табодули таҷриба, гардиши ҳуҷҷатҳо сурат мегирад. Нисбати низоми таҳсилотӣ мо метавонем оид ба фазои иттилоотии мактаби мушаххас ва ё ҳатто фазои ягонаи иттилоотӣ мулоҳиза ронем, ки дар он мактабҳои зиёд шомиланд. Навгониҳое, ки бо муттаҳидгардонии муассисаҳои таҳсилотӣ ба фазои ягонаи иттилоотӣ марбутанд, бешубҳа, қобили тавачҷӯханд, аз ҷумла қобили тадқиқ низ мебошанд. Мунтаҳо, нисбати тадқиқу омӯзиши мо шарҳи маҳдуди истилоҳ предмети баррасӣ буда наметавонад, биноан, мо онро мавриди истифода қарор наметавонем. Тавачҷӯҳи бештар ба шарҳи васеътари маънии мазмунии он равона карда мешавад.

Чунон ки муаллифи мақола зикр мекунад, ба маънии нисбатан васеътар, фазои ягонаи иттилоотӣ ҳамчун маҷмӯи бонкҳо ва хазинаи маълумотҳо, технологияҳои дастгирӣ ва истифодаи онҳо, низомҳои иттилоотии телекоммуникатсионӣ муайян мегарданд, ки дар асоси заминаи усулҳои умумии чунин таъмингарон баромад мекунад: - амалкарди мутақобилаи муассисаҳо ва шахрвандон; - ва қаноатмандии талаботи иттилоотии онҳо.

Мулоҳизаҳоро ҷамъбаст намуда, муаллиф таъйид менамояд, ки фазо ва муҳити дигарзабонаи иттилоотӣ-таҳсилотӣ майдони татбиқи талаботҳои меъёрҳои давлатӣ мебошад, ки рушди онро хеле муҳим барои таҳсилоти муосир мегардонад.

Калидвожаҳо: фазои иттилоотӣ, таълими забони хориҷӣ, муҳит, таҳсилот, маънӣ, мазмун, татбиқи талаботҳо, эҳтиёҷоти иттилоотӣ, усулҳои умумӣ, рушд, меъёрҳои давлатӣ.

INFORMATION ENVIRONMENT AND TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Mirzoev Sh.S.

The article considers the features of the information space and the teaching of a foreign language. According to the author of the article, at present we can talk about two trends in the use of the term information space in question: in a «narrow» and «broad» sense. In the first case, this space is mentioned when talking about a certain enterprise or educational institution from the point of view of creating within the latter a certain network in which communication takes place, experience exchange, document circulation. With regard to the educational system, we can talk about the information

space of a particular school or even a single information space, which includes many schools. Innovations related to the integration of educational institutions into a single information space are certainly worthy of attention, including research. However, in relation to our work, this narrow interpretation of the term is not the subject of consideration, therefore we abstract it from it. We will concentrate on its interpretation in a broader meaningful sense.

As the author of the article notes, in a broader sense [single] information space is defined as a set of banks and databases, technologies for their maintenance and use, information telecommunications systems operating on the basis of general principles and ensuring: -information interaction of organizations and citizens; -and satisfaction of their information needs.

Summarizing the results, the author states that the information-educational environment is a field of implementation of the requirements of state standards, which makes its development extremely important for modern education.

Key words: information space, foreign language training, environment, education, sense, requirements implementation, information need, general principles, development, state standards.

Сведения об авторе: Мирзоев Шухрат Саидахмадович – преподаватель кафедры английского языка и методики его преподавания Кулябского государственного университета имени Абуабдулло Рудаки. Адрес: 735360, РТ, г.Куляб, ул.С.Сафарова 16.

E-mail: rvmadad@mail.ru, тел.: (+992) 987-50-53-28.

Information about the author: Mirzoev Shuhrat Saidahmadovich - the teacher of the English language department and the teaching methods of the Kulob State University named after A. Rudaki. Address: 735360, RT, Kulob city, S.Safarov st.-16.

E-mail: rvmadad@mail.ru, phone: (+992)987-50-53-28.

ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ И КОМПЬЮТЕРНОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ

Мирзоев Ш. С.

Кулябский государственный университет имени Абуабдулло Рудаки

Выполняя свое функциональное предназначение, КС_{ия} как обобщенное средство – компонент методической системы обучения – характеризуется совокупностью компьютерных средств обучения (КСО_{ия}). Среди таких средств нас интересует, безусловно, только та их часть, которая согласуется с изучаемым нами образовательным контекстом – обучением ИЯ в начальной школе с целью формирования ЭКК. Причем объектом нашего рассмотрения, как мы установили выше, является не начальный уровень обучения (1/2 классы), а продвинутый / завершающий этап начальной школы (2-4 / 3-4 классы).

Остановимся на отборе КСО_{ия} как компонентов КС_{ия}. И. Роберт определяет систему средств обучения как «совокупность взаимосвязанных и взаимодействующих (в рамках методики их использования) элементов и (или)

компонентов системы, образующих определенную целостность, единство» [12, с.81]. В данном случае под средствами обучения целесообразно понимать материальные и идеальные объекты, которые вовлекаются в образовательный процесс в качестве носителей информации и инструмента деятельности педагога и учащихся. В контексте сказанного компьютерные средства обучения следует определить как программно-аппаратные средства, отвечающие основным дидактическим принципам организации и функционирования образовательного процесса, базирующиеся на современных достижениях наук (психологии, педагогики, информатики и др.), реализующие часть функций педагога и обеспечивающие интерактивное управление/организацию образовательной деятельности обучающихся.

Исходя из данной логики рассуждений, а также учитывая наш предмет рассмотрения, представляется возможным говорить о КСО_{ия} в двух конкретизированных аспектах: а) через определение системы компьютерных средств обучения, которые наполняют компьютерное сопровождение; б) через установление тех КСО_{ия}, которые обеспечивают формирование ЭКК. Для этих целей следует отобрать компьютерные обучающие программы, которые связаны с обучением ИЯ (КОП_{ия}) и являются частным проявлением КСО_{ия}. Тем самым, мы следуем постулатам универсального гносеологического закона: от общего (КС_{ия}) к частному (КСО_{ия}) и далее к единичному (КОП_{ия}).

Компьютерные средства обучения, в том числе КОП_{ия}, изучаются и классифицируются давно. Применительно к обучению иноязычному общению их рассмотрением и типологизацией занимались такие авторы, как А.П. Беляева, В.П. Беспалько, М.А. Бовтенко, Е.А. Власов, Я.А. Ваграменко, М.Г. Евдокимова, А.П. Ершов, В.М. Зеленин, В.А. Извозчиков, Е.В. Кувакина, А.А. Кузнецов, Ю.К. Кузнецов, И.А. Маковецкая, И. Роберт, Е.В. Солопова, П.В. Сысоев, Е.В. Трофимова, Л.С. Цветкова, Е.С. Полат и др. Кроме того существуют сайты, рекомендующие использование тех или иных компьютерных образовательных программ для начальной школы в том числе при обучении иностранному языку. Суммирование информации, полученной в результате анализа работ данных авторов, позволило нам выделить следующие компьютерные обучающие программы, использование которых обусловлено спецификой предмета «иностраный язык»: Тренировочно-закрепительные программы; Тьюторские программы; Моделирующие программы; Учебные игры; Программы-оболочки; Конкордансы; Программы целевой переориентации; Учебный компьютерный словарь; Контрольно-корректировочные программы; Программы, направленные на изучения разных аспектов языка; Лингвострановедческие программы; Энциклопедические программы; Электронные тренажеры; Электронные учебники; Информационно-поисковые справочные системы; Компьютерные азбуки и буквари. Данный список следует переосмыслить с точки зрения значимости той или иной КОП_{ия} для рассматриваемого нами этапа обучения. Для этого необходимо использовать валидные критерии отбора. С целью их определения мы выявили ряд факторов, которые способны обеспечить научный характер процедуры выделения критериев отбора и осуществления на этой основе собственно отбора КОП_{ия}.

Первый фактор обусловлен имеющимся в методической науке опытом установления и использования требований к отбору иноязычного материала, обусловленных общедидактическими и частнометодическими принципами обучения ИЯ. Согласно точке зрения И.Л. Бим, иноязычный материал должен: 1) быть посильным, отвечать интересам и потребностям современных школьников, приобщать их к культурному наследию как своей страны, так и других стран, быть аутентичным, формировать у школьников целостную картину мира, способствовать их социализации; 2) апеллировать к личному опыту школьников, к их чувствам и эмоциям, побуждать к выражению собственного мнения, оценки и стимулировать развитие ценностных ориентаций, а также полное развитие личности в целом, способствовать воспитанию патриота своей страны и гражданина мира, толерантности к проявлениям иной ментальности и культуры; 3) характеризоваться некоторой избыточностью, что создает реальные условия для реализации дифференцированного и даже индивидуального подхода к школьникам с учетом их потребностей, способностей и возможностей; 4) стимулировать субъектную позицию школьников в учении, предусматривать проблемную подачу информации, чтобы побуждать учащихся к наблюдениям, размышлению, самостоятельным выводам и обобщениям, а также нацеливать их на самостоятельный поиск информации (в том числе с использованием Интернет-ресурсов); 5) способствовать развитию потребности в непрерывном самообразовании и саморазвитии, рефлексии (самонаблюдение, самоконтроль, самооценка), а также содействовать самоопределению и самореализации школьников [2, с 49].

Данные требования позволили сформулировать первый фактор, обуславливающий научный характер отбора КОПиЯ для условий начальной школы - фактор соответствия общепедагогическим и частнометодическим принципам. С учетом данного фактора следует определить следующую совокупность критериев отбора КОПиЯ: посильность, природосообразность, предметосообразность, соответствие интересам учащихся, избыточность, субъектная направленность, аттрактивность (привлекательность), соответствие образовательным условиям.

Второй фактор отбора КОПиЯ обусловлен нашими теоретическими основаниями, представленными в п. 1.1. Речь идет о соответствии КОПиЯ основным особенностям ИОИС и требованиям, предъявляемым к ней. В связи с этим фактором целесообразно основываться на следующих критериях отбора КОПиЯ: современность, открытость (обеспечение свободного доступа), достоверность (наличие ссылок на авторов).

Третий фактор связан с соответствием КОПиЯ характеру интегративной связи между ЭКК и ИКТ-грамотностью, установленной нами в п. 1.2. В соответствии с данным фактором целесообразно использовать критерий «двойной» целесообразности (нацеленности на формирование а) компонентов ЭКК, которые предусмотрены для данного этапа обучения, б) компонентов ИКТ-грамотности).

Итак, мы определили совокупность критериев отбора КОПиЯ, необходимых для повышения эффективности обучения ИЯ младших школьников и

обеспечивающих создание ИОИС как её интегральных компонентов. Суммируем сказанное в виде итоговой таблицы 1.

Таблица 1. Факторы и критерии отбора компьютерных образовательных программ как компонентов компьютерного сопровождения процесса обучения ИЯ младших школьников.

Факторы, обуславливающие процедуру отбора	Критерии отбора
Фактор 1. Соответствие общепедагогическим и частнометодическим принципам	посильность, природосообразность, предметосообразность, соответствие интересам учащихся, избыточность, субъектная направленность, аттрактивность, соответствие образовательным условиям
Фактор 2. Соответствие основным особенностям ИОИС и требованиям, предъявляемым к ней	современность, открытость, достоверность
Фактор 3. Соответствие характеру интегративной связи между ЭКК и ИКТ-грамотности	«двойная» целесообразность

В соответствии с данными факторами и критериями мы произвели процедуру отбора КОП_{ИЯ} применительно к рассматриваемым в нашей работе условиям обучения ИЯ. В таблице отмечено соответствие КОП_{ИЯ} заявленным критериям отбора. При определении степени соответствия мы опирались на описание КОП, представленное в работах таких авторов, как М.А. Бовтенко, А.Л. Денисова, В.А. Извозчиков, Е.В. Кувакина, И.А. Маковецкая, И. Роберт, Е.В. Солопова, Е.В. Трофимова, Л.С. Цветкова и др. В результате соотнесения КОП_{ИЯ} с критериями отбора компьютерных программ, мы определили, что из приведенного выше списка КОП_{ИЯ}, 5 типов программ в большей степени, чем все остальные, соответствуют заявленным критериям отбора (выделены в таблице цветом). Мы отобрали только те программы, которые по заданным критериям имеют степень соответствия не ниже 80%.

Литература:

1. Бим, И.Л. Теория и практика обучения немецкому языку в средней школе/И.Л. Бим. – М.: Просвещение, 1988. – 255 с.
2. Бим, И.Л. Концепция обучения второму иностранному языку (немецкому на базе английского)/И. Л. Бим. – Обнинск: Титул, 2001. – 48 с.
3. Бухаркина, М.Ю. Использование телекоммуникаций в обучении иностранным языкам в общеобразовательной школе: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.02.–М., 1994.- 198 с.

4. Василенко, Н.В. Интеграция знаний на основе новых информационных технологий в общеобразовательной школе [Текст]: дисс. ... кан. пед. наук: 13.00.01.- М., 2003.-179 с.
5. Вишнякова, А.В. Образовательная среда как условие формирования информационно-коммуникационной компетентности учащихся: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Оренбург, 2002. – 172 с.
6. Выготский, Л. С. Собрание сочинений/Л.С. Выготский. - М.: Высшая школа, 1982 - 1984.-Т. 6. - 346 с.
7. Выготский, Л.С. Учения об эмоциях/Л.С. Выготский. - М.: Высшая школа, 1984. – Т.5. – 298 с.
8. Галимзянова, И.И. Педагогическая система формирования иноязычной коммуникативной компетентности будущих инженеров. автореф. дис....канд. пед. наук: 13.00.08. – Казань, 2009. – 31 с.
9. Ильченко, О.С. Организационно-педагогические условия разработки и применения сетевых курсов в учебном процессе (на примере подготовки специалистов с высшим образованием): автореферат.дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – М., 2002 – 22 с.
10. Казакова, О.П. Интернет в обучении иностранным языкам/О.П. Казакова//Материалы первой Всероссийской научно - практической конференции.- Нижний Тагил, 2003. - С. 35-39.
11. Карташова, В.Н. Раннее иноязычное образование. Теория и практика: монография/В.Н. Карташова. – Елец: ЕГУ им. И.А. Бунина, 2001.-149 с.
12. Роберт, И. Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы; перспективы использования/И. Роберт. – М.: ИИОРАО, 2010. – 140 с.

ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ И КОМПЬЮТЕРНОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ

Мирзоев Ш. С.

Статья охватывает особенности обучения иностранному языку в свете компьютерного сопровождения. По мнению автора, статьи, выполняя свое функциональное предназначение, компьютерное сопровождение как обобщенное средство – компонент методической системы обучения – характеризуется совокупностью компьютерных средств обучения. Среди таких средств нас интересует, безусловно, только та их часть, которая согласуется с изучаемым нами образовательным контекстом – обучением иностранному языку в начальной школе с целью формирования знаний и навыков.. Причем объектом нашего рассмотрения, как мы установили выше, является не начальный уровень обучения (1/2 классы), а продвинутый/завершающий этап начальной школы (2-4 / 3-4 классы).

Автор статьи отмечает, что остановимся на отборе компьютерного сопровождения обучающихся как компонентов сопровождения. И. Роберт определяет систему средств обучения как «совокупность взаимосвязанных и взаимодействующих (в рамках методики их использования) элементов и (или)

компонентов системы, образующих определенную целостность, единство». В данном случае под средствами обучения целесообразно понимать материальные и идеальные объекты, которые вовлекаются в образовательный процесс в качестве носителей информации и инструмента деятельности педагога и учащихся. В контексте сказанного компьютерные средства обучения следует определить как программно-аппаратные средства, отвечающие основным дидактическим принципам организации и функционирования образовательного процесса, базирующиеся на современных достижениях наук (психологии, педагогики, информатики и др.), реализующие часть функций педагога и обеспечивающие интерактивное управление/организацию образовательной деятельности обучающихся.

Подводя итоги, автор констатирует, что в результате соотнесения с критериями отбора компьютерных программ, мы определили 5 типов программ в большей степени, чем все остальные, соответствуют заявленным критериям отбора. Мы отобрали только те программы, которые по заданным критериям имеют степень соответствия не ниже 80%.

Ключевые слова: обучение, иностранный язык, компьютерное сопровождение, контекст, образование, критерия, соответствие, программы, обучающиеся, образовательная деятельность.

ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ ХОРИЧӢ ВА ҲАМСАФАРИИ КОМПЮТЕРӢ

Мирзоев Ш. С.

Мақола хусусиятҳои таълими забони хоричиро дар пасманзари ҳамсафарии компютерӣ фаро мегирад. Ба андешаи муаллифи мақола, таъйиноти вазифавии худро иҷро намуда, ҳамсафарии компютерӣ ҳамчун воситаи умумӣ – ҷузъи низоми методии таълим – бо маҷмӯи васоити компютерии таълим фарқ карда меистад. Дар байни чунин воситаҳо барои мо бидуни шубҳа фақат он қисме муҳим аст, ки бо қаринаи омӯхташавандаи мо – таълими забони хоричӣ дар синфҳои ибтидоӣ бо мақсади ташаккули донишҳо ва малакаҳо мувофиқат мекунад. Зимнан объекти баррасии мо на зинаи ибтидоии таълим (синфҳои 1-2), балки пештрафтатар марҳилаи ниҳоии мактаби ибтидоӣ мебошад (синфҳои 2-4/3-4).

Муаллифи мақола зикр мекунад, ки бояд нисбати интихоби ҳамсафарии компютерии таълимгирон ҳамчун ҷузъҳои ҳамсафарӣ таваккуф намуд. И. Роберт низоми воситаҳои таълимро ҳамчун ҷузъҳои баҳам алоқаманд ва якҷоя амалкунанда (дар доираи методикаи истифодаи онҳо) ва ё унсурҳои низоме, ки бутунӣ ва ягонагии муайяно ташаккул медиҳанд, баррасӣ ва арзёбӣ менамояд. Дар мавриди мазкур таҳти васоити таълим ба мақсад мувофиқ аст, ки объектҳои моддӣ ва идеалӣ фаҳмидашаванд, ки ба раванди таълим ҳамчун моликони маълумот ва василаи фаъолияти омӯзгор ва омӯзанда ҷалбу ҷазб мешаванд. Дар пасманзари мулоҳизаҳои мазкур васоити компютерӣ бояд ҳамчун васоити барномавӣ-дастгоҳӣ муайян карда шаванд, ки ба усулҳои асосии дидактики ташкил ва амалкарди раванди таҳсилотӣ мувофиқанд ва мабнӣ бар дастовардҳои асосии илмҳои психология, педагогика, информатика ва ғайра буда, қисме аз

вазифаҳои омӯзгорро татбиқ ва идоракунии интерактивӣ/ташкили фаъолияти таҳсилоти омӯзандагонро таъмин мекунад.

Натиҷаҳои чамбаст намуда, муаллиф таъйид мекунад, ки дар натиҷаи таносуби меъёрҳои интихоби барномаҳои компютерӣ, мо 5 навъи барномаҳои ҷудо менамоем, ки нисбати навъҳои дигар ба меъёрҳои пешбинишудаи интихоб мувофиқат мекунад. Фақат ҳамон барномаҳои интихоб шудаанд, ки аз рӯи меъёрҳои пешбинишуда дараҷаи мувофиқати на камтар аз 80% доранд.

Калидвожаҳо: таълим, забони хориҷӣ, ҳамсафарии компютерӣ, қарина, таҳсилот, меъёр, мувофиқат, барномаҳо, омӯзандагон, фаъолияти таҳсилотӣ.

FOREIGN LANGUAGE TRAINING AND COMPUTER SUPPORT

Mirzoev Sh.S.

The article covers the peculiarities of teaching a foreign language in the whole of computer support. According to the author, the articles, fulfilling their functional purpose, computer support as a generalized means - a component of the methodical training system - is characterized by a combination of computer learning tools. Among such tools, we are of course interested only in the part that is consistent with the educational context we are studying - the teaching of a foreign language in an elementary school for the purpose of forming knowledge and skills. And the object of our consideration, as we have established above, is not the initial level of education (1/2 grades), and the advanced / final stage of primary school (2-4 / 3-4 grades).

The author of the article notes that we will focus on the selection of computer support for students as components of accompaniment. I. Robert defines the system of teaching aids as «a set of interrelated and interacting (within the methodology of their use) elements and (or) components of the system that form a certain integrity, unity». In this case, it is advisable to understand the material and ideal objects under the teaching aids, which are involved in the educational process as carriers of information and as a tool for the activity of the teacher and students. In the context of the above, computer training aids should be defined as software and hardware that correspond to the basic didactic principles of the organization and functioning of the educational process, based on the current achievements of the sciences (psychology, pedagogy, computer science, etc.), implementing some of the teacher's functions and providing interactive management / organization educational activities of students.

Summing up, the author states that as a result of correlation with the criteria for selecting computer programs, we determined 5 types of programs more than all the others, they meet the declared selection criteria (highlighted in the table with color). We selected only those programs that meet the specified criteria and have a degree of compliance of at least 80%.

Key words: teaching, foreign language, computer support, context, education, criteria, correspondence, programs, students, educational activities.

***Сведения об авторе:** Мирзоев Шухрат Саидахмадович – преподаватель кафедры английского языка и методики его преподавания Кулябского государственного университета им.А.Рудаки. Адрес: 735360, РТ, г. Куляб, ул.С.Сафарова 16.*

***E-mail:** rymadad@mail.ru, тел.: (+992)987-50-53-28.*

***Information about the author:** MirzoevShuhratSaidahmadovich - the teacher of the English language department and the teaching methods of the Kulob State University named after A. Rudaki. Address: 735360, RT, Kulob city, S.Safarov st.-16.*

E-mail: rymadad@mail.ru, phone: (+992) 987-50-53-28.

**МУАММОҶОИ ҲАМКОРИИ ВОЛИДАЙН БО ОМУЌЗГОР
ДАР РАВАНДИ ТАРБИЯИ МАЪНАВӢ-АХЛОҚИИ НАСЛИ НАВРАС
(дар хошияи таълимоти мутафаккирони форс-тоҷик)**

Майсараи Н., Сатторов Ё.

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

Гарчанде сарзамини аҷдодии мо даҳҳо маротиба дар асорати аҷнабиён афтида бошад, лекин руҳи поку муқаддаси бузургони миллат иродаи қавии он ва муборизаи пайғиронаи фарзандони миллат, ки умри хеш дар роҳи тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ, таълифи дастуру рисолаҳои илмӣ ва ҳазорҳо дostonҳо монади «Шохнома»-и безавол (Абулқосим Фирдавсӣ), «Маснавии Маънавӣ» (Ҷалолиддини Балхӣ), «Бӯстон» ва «Гулистон» (Шайх Муслиҳиддин Саъдии Шерозӣ), «Қобуснома» (Унсурмаолии Кайковус), «Комде ва Мадан» (Бедили Дехлавӣ), «Юсуф ва Зулайхо» (Ҷунайдуллои Ҳозик), «Наводир-ул-вақоеъ» (Аҳмади Дониш), «Бадоеъ-ус-саноеъ» (Шамсуддини Шохин), «Ақоид-ун-нисо» (Қорӣ Раҳмуллоҳи Возех), «Табакот-ус-сафия» (Абдуллоҳи Ансорӣ) ва ғайра бахшидаанд. Маҳз эҷоди гаронбаҳои эшон маъхази тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ дар олам пазируфта шудаанд. Намунаи чунин арзишҳо осори Муслиҳиддин Саъдии Шерозӣ ба ҳисоб меравад, ки мардуми олам ўро ҳамчун муаллими ахлоқ, устоди панду андарз мешиносанд ва эътирофаш кардаанд. Албатта, чунин волоияту қадрдонӣ бесабаб нест. Ҷое муҳаққиқи эронӣ Мансур Саъид Мозандаронӣ мефармояд: «...гӯё малоик хоки ўро бо панду андарз сиришта бошанд...» [5, с. 29].

Дар ин росто Қобуснома-и Унсурмаолии Кайковус низ дар феҳрасти он дурдонаҳои шомил аст, ки 900 сол қабл аз ин эҷод шуда, то имрӯз арзиши худро аз даст наводааст ва ҷилову дурахшашро гум накардааст. Қобуснома ҳамчун дастури ахлоқӣ ба масъалаҳои гуногуни ахлоқу одоб, расму оин, маишату рӯзгордорӣ, оилаву хонадорӣ, таҳсилу таълим, омӯзиши касбу ҳунар, санъату варзиш, сиёсату идораи мамлакат, шинохтани ҳаққи падару модар ҷалб менамояд. Асоси таълимоти асар, маҳз таълими тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ, ки яке аз фазилатҳои асосии инсон ба шумор меравад, маҳсуб мешавад. Ҷое муаллиф баён мекунад: «... неки аз сазовори неки дарег мадор ва некиомӯз бош... Ва бар неки қардан пушаймон мабош...» [6, с.124].

Ном гирифтани «Насиҳатнома»-и Имоми Аъзам, «Ахлоқи Носирӣ»-и Насирадини Тӯсӣ, «Кимиёи саодат»-и Ғазолӣ, «Ахлоқи Мӯҳсинӣ»-и Ҳусайн Воизи Кошифӣ, «Ахлоқи Ҷалолӣ»-и Давонӣ ва дигар маъхазу сарчашмаҳои падомез аз зумари ёдгориҳои бузурги миллати тоҷик маҳсуб мешаванд, доир ба назария ва амалияи нақши созгори волидайн дар тарбияи маънавӣ-ахлоқии насли наврас мавзӯоти зиёдеро фаро мегиранд, зикр гардидааст дар яке аз суҳанронии Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Оид ба лоихаи Қонун «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» [1]

Кулли осори бузургони миллат дорои чунин шаҳомат ва бузургӣ мебошанд. Мадраки асосии онҳо маҳз тарбияи ахлоқ ва маънавиёти инсон мебошад.

Агарчанде хазорхо асару дostonхо ба ин боб бахшиду шудаанд, аммо то кунун камбуд ва норасоихо дар ин самт ба чашм мерасанд. Раванди тарбияи маънавий-ахлоқӣ мураккабию душвориҳои ба худ хос дорад. Асосан дар ибтидо тарбияи маънавий-ахлоқӣ бо ду роҳ анҷом мешуд:

1. Бо роҳи таълим дар мадрасаҳо (ки дар онҳо асосан фарзандони сарватмандон таълим мегирифтанд);
2. Ба воситаи омӯзиши осори шоирону адибон.

Дар айни замон вобаста ба рушди ҷомеа ва пешрафти ҳаёт раванди тарбияи маънавий-ахлоқӣ домани фарохеро молик аст. Дар ин самт телевизион ва радио, нашрияҳои даврӣ, барномаҳои электронӣ, шабакаҳои иҷтимоӣ, сомонаҳои интернетӣ, дастуру роҳномаҳои ҷопӣ ва монанди инҳоро ном бурдан мумкин аст. Лекин вобаста ба тадриси масъалаи номбурда асосан муассисаҳои таълимии кишвар нақши калидӣ доранд.

Мақтаб ва нақши он дар тарбияи маънавий-ахлоқӣ

Масъалаи тарбияи маънавий-ахлоқӣ дар айни замон ба раванди таълим дар муассисаҳои таълимӣ вобастагӣ дорад ва дар кори он, албатта норасоихо ҷой доранд. Норасоихо асосан дар дахл накардани ҷонибҳо ба назар мерасад. Яъне мувофиқат накардани тарбияи мақтабӣ бо тарбияи оилавӣ ва ҷомеа мебошад. Аз ин рӯ, дар тарбияи маънавий-ахлоқии насли наврас ҳамкориҳои мақтаб, оила ва ҷомеа нақши ҳалкунанда мебошад. Бо падару модарон корҳои мунтазами педагогӣ гузаронидани мақтаб шартҳои муҳими анҷоми корҳои маънавий-ахлоқӣ талабагон мегардад. Домани тарбияи маънавий-ахлоқӣ хеле фарох аст. Роҳбари синф, роҳбарони муассисаҳо бояд ба он кӯшиш намоянд, ки нормаҳои ахлоқии ҷавононро ба воситаи амалиёти ибратбахши ҳуди рафиқонашон ислоҳ намоянд. Ба ҳар як рафтори насли наврас аҳамияти ҷиддӣ дода, хусусияти индивидуалии онҳоро дар машғулиятҳо омӯختан ва муносиби феълу атвори ҳар қадам муносибат кардан боиси баланд шудани маданияти ахлоқии ҷавонон мегардад.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд аз 02.08.2011, №762 қабул намуд, ки мақсади асосии қонуни мазкур пурзӯр намудани масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд дар рӯҳияи инсондӯстӣ, ифтихори ватандорӣ, эҳтироми арзишҳои миллӣ, умумибашарӣ ва фарҳангӣ, инчунин ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои фарзанд, ки ин ҳама аз тарбияи маънавий-ахлоқӣ манша мегиранд, мебошад.

Дар Қонуни мазкур вазифаи волидайн, омӯзгор, давлат ва ҷомеа дар таълиму тарбияи фарзанд, баробарии ҳуқуқ ва ўҳдадорихои падару модар, ўҳдадорихои падару модар дар тарбияи фарзанд, ўҳдадорихои падару модар дар таълими фарзанд, ўҳдадорихои фарзанди болиғу қобили меҳнат дар нигоҳубин ва таъмини падару модар, мақомоти ваколатдори давлатӣ оид ба танзими масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи кӯдак, ўҳдадорихои омӯзгор, мақомоти давлатӣ, муассиса ва дигар ташкилотҳои, ки масъалаҳои вобаста ба таълиму тарбияи кӯдакро танзим мекунанд, ўҳдадорихои шахсонӣ воқеӣ ва ҳуқуқӣ оид ба ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои кӯдак, ҷораҳои пешгирӣ барои иҷро накардан ё ба тариқи дахлдор иҷро накардани ўҳдадорихои падару модар, ҷавобгарии падару

модар ва омӯзгор дар таълиму тарбияи фарзанд, ҷавобгарии мақомоти давлатӣ, муассиса, дигар ташкилотҳо ва шахсони мансабдори онҳо, ки масъалаҳои вобаста ба таълиму тарбияи кӯдакро танзим мекунад, ифода ёфтааст.

Воқеият бозгӯи он аст, ки тарбияи маънавӣ-ахлоқии насли наврас танҳо кори як ниҳоди ҷомеа нест. Асосҳои тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ меҳнатӣ бунёдкорона мебошад. Тарбияи маънавӣ-ахлоқии насли наврас дар муассисаҳои таълимӣ, муҳити оила ва ҷомеа бояд дар маркази диққати доимии омӯзгорон ва падару модарон бошад. Дар тарбияи ахлоқӣ ҳамкориҳои мактаб, оила ва аҳли ҷамъият шартӣ асосӣ ба ҳисоб меравад. Вобаста ба ин Пешвои миллат дар барномадаш қайд мекунад: «Дар ҳамаи зинаҳои таълиму тарбия ва такмили ахлоқу маънавият масъулияти асосӣ бар дӯши падару модар аст. Зеро падару модар дар сарғаҳи ташаккули андешаву эҳсос ва рушди ҷаҳонбинии кӯдак қарор доранд, фарзандон дунёро бо ҷашму дили онҳо мебинанду мешиносанд ва муносибати худро ба олами атроф, қабл аз ҳама, аз дидгоҳи падару модар муайян мекунад» [2, с.12].

Муаммоҳои ба истилоҳ «сарбаста»-и таълими тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ дар шароити имрӯзаи ҷаҳони муосир дар аз ғайб бъект таъсир расондан аст. Ин гуна таъсиррасонӣ тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ танзим карда мешаванд. Ё худ кори омӯзиш ва тарбияи маънавӣ-ахлоқии миллиро душвор гардондааст. Ба воситаи тарғиби маълумотҳои риқатовар, ки дар заминаи он тарғиби расму анъаноти бегона танзим мегардад, дар тафаккури насли наврас андешаи ботил ҷой намуда истодаанд. Лекин Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муқобили чунин зухуроти номатлуб як зумра қонунҳои дахлдорро қабул намуд, аз ҷумла Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими анъана ва расму анъанаҳои миллий», ки дар мубориза ба чунин зухуроти номатлуб натиҷаи судманд ба даст овард ва Тоҷикистон дар масъалаи мубориза ба зухуроти номатлуби террористӣ дар ҷаҳон шостаи таҳсин мебошад. Яъне ҷой намудани андешаи ботили бегона дар тафаккури насли наврас монеаи омӯзиши тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ мегардад.

Айни замон дар тафаккури ахлоқии насли наврас дар ҷараёни фаъолияти якҷояи мактаб, оила ва ҷомеа дар муқоиса ба чанд соли охир бо таъсиргузориҳои қонунҳои дахлдори қабулгардидаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Стратегияву барномаҳои давлатӣ раванди тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ дар дараҷаи лозимӣ барқарор гардидааст.

Мазмуну моҳияти нормаҳои ахлоқ дар тарбияи маънавӣ-ахлоқии насли наврас асосан аз он иборат аст, ки бо объект муттасил дар рӯҳияи ватандӯстӣ - интернационалистӣ, миллатдӯстӣ тарбия намудани онҳо қарорҳои лозимӣ қабул намоем ва барои дар амал татбиқ намудани онҳо мактаб, оила ва ҷомеаро сафарбар намоем, то раванди ташаккули рафтору кирдори ҷавонон дар заминаи коллективизм бо ёрии ҳамдигарии рафиқона такомул ёбад. Зеро тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ дар ҷараёни таълим ба таври стихиявӣ не, балки бо тамоми тарзи зиндагии ҷамъият кори босуботи омӯзгорон ва волидайн ба даст оварда мешавад. Вазифаи муҳими омӯзгорон, мураббӣён ва волидайн дар тарбияи маънавӣ-ахлоқии насли наврас (хонандагон) аз он иборат аст, ки ҳисси садоқат ба халқу Ватан, дӯст

доштани он, омода будан ба корнамоӣ ва фидокорӣ дар роҳи Ватан ва амсоли инҳо мунтазам талқин намоянд.

Баланбардории тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ

Баланбардории тарбияи маънавӣ-ахлоқии насли наврас, махсусан ҷавонону хонандагони муассисаҳои таълимии кишварро вобаста ба вазъияти шароити замони муосир бо пешниҳоди нишондоди зерин чунин арзёбӣ мекунем.

Нишондоди 1.

Дар олами маънавии ҳаёт на ҳама вақт ҳислатҳои нек аз бад фарқ карда мешавад, дар муносибатҳои байниҳамдигарӣ, ботамкинӣ, худдорӣ, кавиירוдагӣ барин сифатҳои ахлоқиро ба насли наврас хотирасон намудан зарур аст. Анҷоми ин корҳо асосан дар оила танзим мегарданд ва волидайн тарғибкунандаи нахустини ахлоқи ҳамида ва талқинкунандаи тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ ба ҳисоб мераванд.

Хулоса, оила нахустмакони камолот ва марҳалаи асосии ҳамагуна тарбия, аз ҷумла тарбияи маънавӣ-ахлоқии фарзанд маҳсуб меёбад ва бояд насли наврас самимияти оиларо эҳсос намояд. Таъсири тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ боз дар он вақт пурзӯр мегардад, ки дар баробари таъсиргузори волидайн ҷомеа омӯзгор-тарбиятгар дар назди тарбиятгирандагон худ моҳияти таълимро мушаххас гузошта тавонад. Агар раванди тарбия ба дарки фаҳмиши хонанда мувофиқат намуда, талаботи руҳии онҳоро қонеъ гардонда тавонад ва тарбиятгар эҳсоси қаноатманди аз маҳсули кори худ намояд, он вақт тарбиятгар ба мақсади худ ноил мегардад ва дар натиҷа мушкilotи тарбияи маънавӣ-ахлоқии насли наврас (хонандагон) ҳал мегардад.

Адабиёт:

1. Абдурахмони Ҷомӣ Баҳористон/Ҷомӣ Абдурахмон. - Душанбе, 1997.-149 с.
2. Абурайҳони Берунӣ. Осор-ул-боқия/Берунӣ Абурайҳон. - Душанбе: Ирфон, 1990. – 142с.

3. Афзалов Х., Раҳимов Б. Таърихи педагогикаи халқи тоҷик/Х.Афзалов, Б.Раҳимов. – Душанбе: Маориф, 1994. – 169 с.
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд». - Душанбе: Ирфон, 2007. - 26 с.
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросимҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон». - Душанбе: Ирфон, 2012 - 29 с.
6. Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон) аз 3 март 2006, №94.
7. Маҳмудов М., Холиқов А. Тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросимҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»//М.Маҳмудов – Душанбе: «Шарқи озод», 2008. – 93 с.
8. Мансур С.М. Васфи некони форс//С.М. Мансур.-Техрон: «Ношир», 2001.-278 с.
9. Унсурмаолии Кайковус Насихатнома//Кайковус Унсурмаолий.-Душанбе: Ирфон, 2009. - 563 с.
10. <http://www.prezident.tj/node/1578> Суханронӣ оид ба лоиҳаи Қонун «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» 14.12.2010 15:00, шаҳри Душанбе.

**МУАММОҲОИ ҲАМКОРИИ ВОЛИДАӢН БО ОМӢЗГОР
ДАР РАВАНДИ ТАРБИЯИ МАЪНАВӢ-АХЛОӢИ НАСЛИ НАВРАС
(дар хошияи таълимоти мутафаккирони форс-тоҷик)**

Майсараи Н., Сатторов Ё.А.

Дар мақола масъалаи ҳамкории волидайн бо омӯзгор дар раванди тарбияи маънавӣ-ахлоқии насли наврас масъалагузорӣ намудааст. Муаллиф дар хошияи таълимоти мутафаккирони форс-тоҷик мушкилоти мавҷудаи ҳамкории волидайнро бо омӯзгорон дар ҷараёни тарбияи маънавӣ-ахлоқии насли наврас (дар мисоли хонандагон) мавриди баррасӣ қарор додааст. Инчунин, таълифоташро дар заминаи талаботҳои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросимҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон) аз 3 март 2006, №94 таҳия намуда, ҷабаҳои ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ ва сиёсии онро мустаҳкам намудааст.

Дар мақола муаллиф таъсири тарбияи маънавӣ-ахлоқии волидайн, ҷомеа ва омӯзгор - тарбиятгарро дар назди тарбиятгирандагон мушаххас намуда, раванди ҳамкории волидайн бо омӯзгор дар раванди тарбияи маънавӣ-ахлоқии насли наврасро вобаста ба дарки фаҳмиши хонанда мувофиқат кунонида аст.

Дар мақола фарзияҳои ҳалли масъалаи ҳамкории волидайн бо омӯзгор дар раванди тарбияи маънавӣ-ахлоқии насли наврас дар шакли нишондод (диаграмма) нишон дода шудааст. Муаллиф бо хулосаҳои дақиқ дар ҳалли муаммоҳои масъалаи мазкур изҳори назар намуда, бо арзи пешниҳодоти лозима масъаларо дақиқ намудааст.

Калидвожаҳо: ахлоқ, тарбияи солим, ҳамкориҳои волидайн бо омӯзгор, тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ, нақши волидайн, насли наврас.

ДОБРОВОЛЬНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО РОДИТЕЛЕЙ С УЧИТЕЛЯМИ В ПРОЦЕССЕ НРАВСТВЕННО - ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

(в доктрине персидско-таджикских мыслителей)

Майсараи Н., Сатторов Ё. А

В статье рассматривается вопрос о родительском сотрудничестве с учителями в процессе нравственно-этического воспитания подрастающего поколения. Статья опирается на учении персидско-таджикских мыслителей. Проблема родительского сотрудничества была освещена автором в морально-этическом аспекте воспитания молодого поколения (в случае с читателями). Кроме того, на основании требований Закона Республики Таджикистан об ответственности родителей в воспитании своих детей, закона Республики Таджикистан о традициях и обычаях в Республике Таджикистан, Национальной концепции образования в Республике Таджикистан от 3 марта 2006, № 94 были укреплены правовые, социальные и политические связи.

В статье автор считает, что морально-этического воспитания можно добиться в сообществе, родителей и учителей - tarvijatgarro. По мнению автора это определенный, последовательный процесс сотрудничества учителей с родителями.

В статье идея решения родительского участия демонстрируется учителем в процессе нравственно-этического воспитания молодого поколения в виде диаграммы. Автор выражает четкие выводы по решению проблемы.

Ключевые слова: этика, здоровое воспитание, родительское сотрудничество с учителем, моральная, мораль, роль родителей, молодых подростков.

VOLUNTARY PARTNERSHIP IN THE FOLLOWING TRAINING - INTERNATIONAL MESSAGE (in the doctrine of the Persian-Persian thinkers)

Maisarai N., Sattorov Yo.A.

In the article, the issue of parental cooperation with the teacher has been studied in the process of moral-ethical education of the younger generation. Written in the teaching of Persian-Persian thinkers, the problem of parental cooperation has been dealt with with teachers in the moral and ethical education of the younger generation (in the case of the readers). Also, on the basis of the requirements of the Law of the Republic of Tajikistan «Responsibility of parents in education and training of children», the Law of the Republic of Tajikistan «On regulation of traditions and ceremonies in the Republic of Tajikistan», National Education Concept in the Republic of Tajikistan (Resolution of the Government of the Republic of Tajikistan) from March 3rd 2006, No. 94 has strengthened its legal, social, and political links.

In the article, the author emphasizes the moral, ethical and moral education of the parents, the teacher, and the teacher of the parents, and the parenting process is

consistent with the teacher in the process of moral-ethical education of a young generation depending on the understanding of the reader.

In the article, the idea of solving parent involvement is demonstrated by the teacher in the process of moral-ethical education of the younger generation in the form of a diagram. The writer expresses with clear conclusions on solving the problem and addresses the issue of the appropriate proposals.

Keywords: ethics, healthy education, parental cooperation with teacher, moral morality, role of parents, young adolescents.

Сведения об авторах: *Майсарай Назримад* – магистрант 2-го курса кафедры методики начального обучения Кулябского государственного университета имени Абуабдулло Рудаки. **Адрес:** 735360, РТ, г.Куляб, ул.С.Сафарова 16.

Тел: (+992) 988-95-91-13.

Сатторов Ёваршо Аторутшоевич – магистрант 2-го курса кафедры экономика и управления, Кулябского государственного университета имени Абуабдулло Рудаки. **Адрес:** 735360, РТ, г.Куляб, ул.С.Сафарова 16.

Тел: (+992) 987-77-71-43.

Information about the author: *Maysarai Nazrimad* - second-year undergraduate student at the Department of Primary Education Methodology at the Kulob State niversity name after Abuabdullo Rudaki Rudaki. **Address:** 735360, RT, Kulob city, S.Safarov st.-16.

Phone: (+992) 988-95-91-13.

Information about the author: *Sattorov Yovarsho Atorutshoevich* - second-year undergraduate student at the department of economic and leard at the Kulob State University name after Abuabdullo Rudaki. **Address:** 735360, RT, Kulob city, S.Safarov st.-16.

Phone: (+992) 987-77-71-43.

ЗАБОНШИНОСӢ – ЯЗЫКОЗНАНИЕ

ОМӢЗИШИ БАӢЗЕ МАСЪАЛАҲОИ НАЗАРИЯВИИ АНТРОПОНИМИЯИ «ҚАСАС-УЛ-АНБИӢ»

Давлатов Э.А., Тағоев С.

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

Аслан қисса таркиби ҳосе дар нақли ҳодисаҳою воқеаҳо, хоҳ воқеию ҳақиқӣ ва хоҳ ғайривоқеию таҳаюлӣ бошанд, дар баробари он шахсиятҳо рушд мекунад ва унсурҳои асли ба шеваи муайяне бо ҳамдигар алоқаманд мешаванд ва бо ҳадафи муайяне, ки адибу нависанда дорад, дар чихате ҳаракат мекунад.

Қиссаҳо дар ҷомеаҳои эрониуласт ва ҷомеаҳои исломӣ, мисли дигар ҷомеаҳои башарӣ - аз афсонаҳо, ки барои кӯдакону тифлон гуфтаанд то дostonҳои мукаммалу муфассал ва амиқи рамзӣ яке аз васеътарин заминаҳо будааст, ки зехни мардумонро ба худ мекашидааст.

Заминаҳои асотирии қиссаҳо дар адабиёти форсӣ-тоҷикӣ васеъ аст ва гузашта аз қиссаҳо, ки дар ҳамосаҳои маъруфи забони форсӣ-тоҷикӣ, аз қабилӣ «Шоҳнома» ва «Гаршоспнома» дида мешавад, маҷмӯаҳо аз дostonҳои ҳаммосӣ дар миёни тӯдаи мардум ривож дошта, ҳастаи аслию асосии онҳоро ҳамон мочароҳои ҳамосӣ ташкил мекунад, аммо дар шакли наср ва наздик ба забони мардуми оддӣ авом навишташуда, аз қабилӣ «Рустамнома», «Искандарнома» ва ҷанде дигар.

Қиссаҳо аз навъи дигар, аз қабилӣ «Самаки айёр» ва «Доробнома» дар адабиёти форсӣ - тоҷикӣ вучуд доранд, ки решаҳои таърихӣ онҳо ба тариқи рӯшан маълум нест, вале нишонаҳо мавҷуданд, ки баъди асрҳои XI-XII дар байни мардум аз насл ба насл нақл мешудаанд.

Яке аз васеътарин риштаю шоҳаҳои қиссаҳои исломӣю динӣю мазҳабӣ дар адабиёти форсӣ - тоҷикӣ қиссаҳои паёмбарон аст, ки аксаран дар китобҳои ҳосе ва бо номҳои «Қисас-ул-анбиё» сабт шуда, дар тафсириҳои исломӣ низ баъзан оят ба оят қиссаҳои паёмбарон нақл шудаанд.

«Қасас-ул-анбиё» (дostonҳои паёмбарон) ном ва унвони шуморае аз китобҳои форсӣ - тоҷикӣ ва арабӣ дар робита бо саргузашти паёмбарони сомӣ мебошанд. Маъруфтариини онҳо дар арабӣ «Қасас-ул-анбиё»-и Касоӣ ва «Қасас-ул-анбиё»-и Саълабӣ ва дар забони форсӣю тоҷикӣ «Қасас-ул-анбиё»-и Нишопурӣ будааст. «Қасас-ул-анбиё»-и Касоӣ китобест, ки тавассути Муҳаммад ибни Абдуллоҳи Касоӣ, дар аҳбори офариниш, дostonҳои хилқати лавҳу қалам, осмон ва замин, бихишту дузах, саргузашти Иблису Одам ва баъзе аз паёмбарони дигар аст. Ин китоб дар Лидан дар 2 бахш солҳои 1922-1923 нашр шудааст.

«Қисас-ул-анбиё»-и Саълабӣ таълифи Абуисҳоқ Аҳмад ибни Муҳаммад ибни Иброҳим Саълабӣ ва номи дигари он Ал-Ароис аст ва фарогири саргузашти фақат паёмбаронест, ки дар Қуръони Карим зикр шудаанд. Бояд зикр кард, ки ин китоб маъруфтариин китобест, ки ба унвони «Қасас-ул-анбиё» таълиф ва нашр шуда, ба тартиби таърихӣ, аз оғози офариниш то «Дostonи «Асҳоби Фил»-ро ёд кардааст ва якҷанд маротиба дар Миср ба нашр расидааст.

«Қасас-ул-анбиё»-и Нишопурӣ аз осори форсӣ - тоҷикӣ интиҳои қарни XII ва ибтидои асри XIII аст ва насри бисёр содаю оммафаҳм мебошад. Муаллифи он Абуисҳоқ Иброҳим ибни Мансур ибни Халифи Нишопурӣ мебошад. Дар ин китоб низ назм ва тартиби таърихӣ тақрибан риоя шудааст ва аз офариниши осмон то баъзе дostonҳои марбут ба саҳобаҳои паёмбари Исломро (с) фаро мегирад. Ин асар дорои 114 дoston мебошад, ки аксари онҳо марбут ба паёмбарони Банни Исроил аст ва дар шаҳри Техрон соли 1962 ба нашр расидааст. «Қасас-ул-анбиё»-

ҳои дигаре низ мавҷуданд, ки дар онҳо тартиби сураҳои Қуръони Карим риоя шудааст [4, 2054].

Исмҳои хос аз давраҳои қадим тавачҷуҳи инсониятро ба худ ҷалб мекарданд. Имрӯзҳо исмҳои хосро намоёндагони илмҳои гуногун, аз ҷумла, забоншиносон, ҷуғрофидонҳо, муаррихон, этнографҳо, равшаншиносон ва адабиётшиносон меомӯзанд. Аммо, дар навбати аввал исмҳои хос мавриди тавачҷуҳи забоншиносон қарор мегиранд, зеро дилхоҳ ном, новобаста ба он ки номи мавҷуди зинда ва ё ғайризинда аст, номи ситораҳо, кишварҳо, инсонҳо, шаҳрҳо, маҳаллаҳо, деҳаҳо ва ғайра - ин калима аст, ки мансуби низоми забон буда, тибқи қонунҳои забон ташаккул ёфта, дар нутқу муколамаи инсонҳо истифода мегардад.

Дар илм оид ба забон (забоншиносӣ, лингвистика) бахши махсусу алоҳидае мавҷуд аст, ки равияи тому бутуни тадқиқотҳои забоншиносӣ буда, мансуб ба ному исмҳо мебошад.

Ономастика (аз юнонии . *onomastikys* - мансуб ба ном, *упраг* - ном, исм):

1) бахши забоншиносӣ аст, ки исмҳои хос, таърихи ташаккул ва таҳаввули онҳоро дар робита ба натиҷаи дурударози истифода дар забон - сарчашма ва ё дар робита бо иқтибосот ба забонҳои дигар меомӯзад;

2) исмҳои хоси навъҳои гуногун (лексикаи ономастикӣ), ки вобаста ба объектҳои номгузорӣ ба антропонимия, топонимика, зоонимия, астронимия, космонимия, теонимия ва ғ. ҷудо мешавад.

Тадқиқотҳои ономастикӣ барои муайян намудани роҳҳои муҳочират ва маконҳои ҷойгиршавии қаблии мардумон, робитаҳои забонӣ ва фарҳангӣ, вазъу ҳолати қадимаи забонҳо ва таносуби шеваю лаҳҷаҳои онҳо баҳс мекунанд. Топонимия (маҳсусан гидронимия) баъзан ягона сарчашмае оид ба забон ва мардумони азбайнарафта буда метавонанд.

Ономастика дар навбати худ иборат аз бахшҳои алоҳидае мебошад, аз қабилӣ топонимика - номи мавзъҳои ҷуғрофӣ; номи инсонҳо – антропонимика; номи минтақаҳои фазои кайҳонӣ - космонимика; номи ҷирму ҷисмҳои алоҳидаи осмонӣ – астронимика; номи олами ҳайвонот – зоонимика; номи ашъҳои фарҳанги моддӣ – хрематонимика ва дигар бахшҳо.

Гузашта аз ин, дар ономастика равияҳои махсуси омӯзиши исмҳои хос дар адабиёти бадеӣ ва фолклор, шеваю лаҳҷаҳо, дар нутқи услуби расмӣ - коргузорӣ низ мавҷуданд.

Этнонимика (аз юнонии *ethnos* - қабила, халқ ва *онима* - ном, исми хос), ки номи миллату халқҳо, қавмҳо ва умуман этносҳо меомӯзад.

Ҷанбаҳои тадқиқотҳои ономастикӣ гуногунанд: ономастикаи тасвирӣ, ономастикаи назариявӣ, ономастикаи амалӣ, ономастикаи осори бадеӣ, ономастикаи таърихӣ, ономастикаи этникӣ, ки ҳамчунин робитаи этнонимҳо бо лингвонимҳо (номи забонҳо) меомӯзад.

Ономастикаи муосир - илму фанни ҷомеъ ва маҷмӯи забоншиносӣ аст, ки борат аз доираи васеи масъалаҳо ва методу усулҳо мебошад.

Ономастика бунёдан лингвистӣ буда, унсурҳои таърихӣ, ҷуғрофӣ, этнографӣ, фарҳангшиносӣ (културологӣ), иҷтимоӣ (социологӣ) ва адабиётшиносиро низ дар худ фаро мегирад, ки дар навбати худ ин ҷанбаҳо барои таъйину ташҳиси вижаҳои мавзъҳои номгузорӣ ва суннату анъанаҳоеро мусоидат мекунанд, ки ономастикаро аз доираи ҳуди лингвистика берун бароварда, онро ба як илми мустақил табдил медиҳад, ки аксаран аз методу усулҳои лингвистӣ истифода мегардад, бо маҷмӯи илмҳои гуманитарӣ зич алоқаманд буда, ҳамчунин бо илмҳои машғул ба тадқиқу омӯзиши сайёраи Замин ва Коинот марбут мегардонад.

Масъалаи онтропонимия дар “Қасас-ул-анбиё” аз рӯи чандомади мавод дар ҷои аввал меистад. Антропонимика ҳамчун истилоҳи ономастикӣ (юнонии. ἄνθρωπος - инсон ва ὄνομα - ном) - бахши ономастика мебошад, ки антропонимҳо – номҳои одамонро меомӯзад, ки шаклҳои гуногун гирифта метавонанд (масалан, Шарифи Ҳамдампур, Парвиз Нотили Хонларӣ ва ғайра) ва таркибҳои алоҳидаи онҳоро (номи шахс, насаб, лақаб, тахаллус, куният ва ғайра; баромади онҳо, таҳаввул, қонунмандии амалкарди онҳо.

Антропонимика аз ономастика солҳои 60-70-уми асри ХХ ҷудо шуда монд. То солҳои 60-70-ум ба ҷои истилоҳи «антропонимика» истилоҳи «ономастика» истифода мешуд. Ин илм маълумотро меомӯзад, ки ном дар худ фаро гирифтааст: тавсифи сифатҳои инсонӣ, робитаи инсон бо волидайн, оила, ниёкон, миллат, касбу кор, мансубият ба ягон макону маҳал, шаҷара ва ғайра. Антропонимика вазифаҳои антропонимро дар нутқ – номгузорӣ (номинация), таъйиноти ташхисот (идентификация), тафриқа (дифференциация), табодули ном вобаста ба синну сол, тағйиротҳои иҷтимоӣ ва хонаводагӣ, зисту зиндагӣ ва сукунат дар байни одамони мансуб ба дигар миллатҳо, қабули дигар дину ойинҳо, тағйир додани эътиқодот ва ғайра.

Файласуф ва иллоҳиётшиноси машҳури рус П.А. Флоренскийро ҳамасрон «Леонардо да Винчи асри ХХ меномиданд ва ба ӯ асаре таҳти унвони «Номҳо» тааллуқ дорад, ки ибтидои асри ХХ таълиф ва нашр шуда буд. Моҳияти номҳо аз мавқеъ ва нуктаи назараи таърихӣ, адабӣ ва метафизикӣ кушода муайян карда шуда буданд. П.А. Флоренский тасвири муфассали 16 номи асосии мардонаю занонаро овардааст.

Ба коркарди масъалаҳои асосии антропонимика дар забоншиносии рус В.Д. Бондалетов, Н.А. Баскаков, С.И. Зинин, Ю.А. Карпенко, В.Н. Михайлов, А.А. Реформатский, В.П. Морошкин, Н.А. Петровский, А.М. Селищев, А.В. Суперанская, О.Н. Трубочёв, Н.М. Тупиков, В.К. Чичагов, Л.В. Успенский машғул шудаанд. Антропонимикаи Россия солҳои 80-90-уми асри ХХ бо корҳои илмӣ - тадқиқотии И.М. Ганжина, М.В. Горбаневский, Ю.А. Карпенко, И.А. Королёв, Т.Н. Кондратева, В.А. Никонов, Н.Н. Парфёнова, Н.В. Подольская, Б.О. Унбегаун, Н.К. Фролов ғанитар гашта монд. Даҳсолаҳои ахир олимону муҳаққиқони забоншиносии рус масъалаҳои ташаккул ва таҳавули антропонимикаи минтақавиро ба риштаи тадқиқ қашиданд.

Тасниф ва таҳлили номвожаҳо аз нигоҳи сохту таркиб дар илми номшиносӣ таҷрибаи нахуст набуда, аз ҷониби олимону муҳаққиқони зиёди хориҷию ватанӣ тадқиқотҳои зиёде анҷом пазируфта шудааст. Маҳз ба воситаи ин таҳлил ва боз намудани моҳияти илмии ҳар як ном ҷустуҷӯҳои пайгиронаи илмиро аз қаъри асрҳо рӯи кор оварда, инчунин барои дигар илмҳо низ маводи пурқимати илмиро аз жарфтарин нукта, ки дар тӯли қарнҳои зиёд аз хотираҳо зудуда шуданд, ба миён меоварад.

Дар мулоҳизаҳои қаблӣ бобати пайдоиш ва дараҷаи истифода антропонимҳои «Қасас-ул-анбиё» сухан ронда, қабати антропонимҳои асарро мавриди таҳлилу баррасии ҳамҷонибаи забонӣ қарор додем. Ин бахши рисола, ки ба таснифи антропонимҳои асар аз нигоҳи сохту таркиб бахшида шудааст ва он дар асоси таҷрибаи анҷомдодаи олимону донишмандон ва муҳаққиқони топонимшиносии тоҷику мамолики хориҷ сураат хоҳад гирифт.

«Қасас-ул-анбиё» чун дигар асарҳои насрӣ - ривоятӣ дар олам соҳиби мақому манзалати хоса буда, ҳаводорони сатрҳои он дар тамоми мамолики ҷаҳон мавҷуданд. Зимни омӯзиш дар асар 361 антропонимҳо (номҳои одамон) мушоҳида гардид, ки онҳо аз нигоҳи сохту таркиб якранг нестанд. Антропонимҳо чун дигар калимаҳои маъмули забон аз нигоҳи сохт сода, сохта, мураккаб ва таркибӣ

мебошанд, ки омӯзиши ҷудогонаи онҳо захираи пурғановати асар ва анвори (фонди) луғавии забонро бою рангин месозанд.

Ҳамин тариқ, гуфтан мумкин аст, ки омӯзиши масъалаи анропонимияи осори насри ривоятӣ, дар мисоли «Қасас-ул-анбиё» дар таҳқиқи дигар сарчашмаҳои насри ривоятӣ замина мегузорад ва роҳро вобаста ба масъалаи номбурда кушода метавонад. Инчунин, барои бартараф намудани ҳарачу марачи номгузорӣ, ки яке аз мушкилоти рузмарра гардидааст, мусоидат хоҳад кард.

Адабиёт:

1. Алими, Дж. Топонимия Кулябского региона (лингвистическое исследование)/Дж. Алими. – Душанбе: «Андалеб-Р», 2015.
2. Алими, Дж. Топонимика/Дж. Алими. - Душанбе, 1995. – 63с.
3. Алими Дж. Ономастика (теория и практика)/Дж. Алими. - Душанбе: «Адабиёт», 2017.-551с.
4. Алими Дж. Технология ономастики/Дж. Алими.-Душанбе: «Адабёт», 2017.-238 с.
5. Гафуров, О. Краткий толковый словарь географических названий/О. Гафуров. - Душанбе: Маориф, 1983. – 144 с.
6. Доират-ул-маорифи форсӣ (Персидская энциклопедия).-Нью-Йорк: Изд. Колумбийского университета, 1953,1960, 1963.-2054 с.
7. Давлатов, Э. Начальный/Э. Давлатов. - Душанбе: Кайхон, 2012. - 31 с.
8. Давлатов Э.А. Лингвистическое исследование ономастики «Қасас-ул-анбиё». – Душанбе: Континент.Т.Т., 2017. – 132 с.
9. Давлатов Э.А. Номнома (дар асоси маводи ономастика « Қасас-ул-анбиё»).- Душанбе: « Адабиёти бачагона», 2018- 40 с.
10. Давлатов Э.А. «Қасас-ул-анбиё» ва баъзе масъалаҳои ономастикаи он (маҷмӯи мақолаҳои илмӣ номшиносӣ).-Душанбе, «Адабиёти бачагона», 2017.-112саҳ.
11. Махмадуллоҳ, С. Қасас-ал-анбиё/С. Махмадуллоҳ, А.М. Абдусаттор, С.И. Аҳрор, Амридини Дж. Душанбе: Ориёно, 1991.- 400 с.

ОМУҶИШИ БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ НАЗАРИЯВИИ АНТРОПОНИМИЯИ «ҚАСАС-УЛ-АНБИЁ»

Давлатов Э.А., Тағоев С.

Мақола ба масъалаи омӯзиши анропонимияи «Қасас-ул-анбиё» бахшида шуда, дар робита ба ин масъала омӯзиши виҷжа анҷом дода шудааст. Инчунин, мақола ба масъалаи анропонимияи осори насри ривоятӣ, дар мисоли «Қасас-ул-анбиё» дар таҳқиқи дигар сарчашмаҳои насри ривоятӣ замина мегузорад ва роҳро вобаста ба масъалаи номбурда кушода метавонад.

Дар мақола ибраз гардидааст, ки ин таълифот дар бартараф намудани ҳарачу марачи номгузорӣ, ки яке аз мушкилоти рузмарра гардидааст, мусоидат менамояд.

Дар мақола зимни омӯзиш 361 антропоним (номҳои одамон) мавриди баррасӣ қарор дода шуда, инчунин аз нигоҳи сохту таркиб низ маънидод гардидаанд. Муаллифон ибраз медоранд, ки антропонимия чун дигар калимаҳои маъмули забон аз нигоҳи сохт сода, сохта, мураккаб ва таркибӣ мебошанд, ки омӯзиши ҷудогонаи онҳо захираи пурғановати асар ва анвори (фонди) луғавии забонро бою рангин месозанд.

Калидвожаҳо: таҳқиқи забоншиносӣ, баррасии мавод, таснифоти мавод, анропонимия, таҳлили сохторӣ, сохтори мавод.

**ИЗУЧЕНИЕ НЕКОТОРЫХ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ
АНТРОПОНИМИИ «КАСАС-УЛ-АНБИЁ»**

Давлатов Э.А., Тагоев С.

Статья посвящена изучению некоторых теоретических проблем антропонимики «Касас-ул-анбиё», в связи с которой проведено фундаментальное исследование.

Кроме того статья преследует проблему антропонимики мифических прозаических произведений на примере «Касас-ул-анбиё», составляющая часть которого является основополагающим для изучения антропонимики мифической прозы.

В статье отмечается, что исследования в области антропонимики способствуют предотвращению проблем, касающиеся вопросу присвоения имён, который на сегодняшний день считается актуальным.

Следует отметить, что при исследовании изучен состав и объяснено значение 361 антропонимов (человеческих имён).

Авторы отмечают, что антропонимы как другие общеупотребительные слова, по составу бывают простыми, сложными и составными, что отдельное их изучение придаёт эмоциональную окраску произведению и обогащает его словарный фонд.

Ключевые слова: лингвистическое исследование, изучение проблемы, классификация материала, антропонимика, структурный анализ, структура материала.

**STUDY OF SOME THEORETICAL PROBLEMS OF
ANTROPONIMIKA «KASAS-UL-ANBIYO»**

Davlatov EA, Tagoyev S.

The article is devoted to the study of some theoretical problems of the anthroponomy «Casas-ul-anbiyo», in connection with a fundamental of study.

In addition, the article pursues the problem of the anthroponomy of mythical prose works on the example of «Casas-ul-anbiyo», the constituent part of which is fundamental for studying the anthroponymics of mythical prose.

The article notes that research in the field of anthroponymics contributes to the prevention of problems related to the issue of naming, which is considered to be relevant today.

It should be noted that the study examined the composition and explained the importance of 361 anthroponyms (human names).

The authors note that anthroponyms as other common words, in composition are simple, complex and complex, that their separate study lends emotional color to the work and enriches its vocabulary.

Key words: linguistic research, problem study, material classification, anthroponimics, structural analysis, material structure.

Сведения об авторах: Давлатов Эрадж Абдусаматович - кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры таджикского языка Кулябского государственного университета имени Абуабдулло Рудаки. Адрес: 735360, РТ, г.Куляб, ул. С.Сафарова 16.

E-mail: erajjon-1988@mail.ru; тел: (+992)918-13-99-68.

Тогоев Саймумин – магистрант 2-го курса кафедры таджикского языка Кулябского государственного университета имени Абуабдулло Рудаки. Адрес: 735360, РТ, г.Куляб, ул. С.Сафарова 16.

Information about the authors: Davlatov Eraj Abdusamadovich - candidate of philology, senior lecturer of the Tajik language department of the Kulob State University named after Abuabdullo Rudaki. Address: 735360, RT, Kulob city, S.Safarov st.-16.

E-mail: erajjon-1988@mail.ru; **phone:** (992) 918-13-99-68.

Tagoev Saimumin - master of 2 course of the Tajik language department of the Kulob State University named after Abuabdullo Rudaki. Address: 735360, RT, Kulob city, S.Safarov st.-16.

ОБЩЕСЕМАНТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА АНТРОПОНИМИИ В СОВРЕМЕННОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ

Гулахмадшоев Ш.

Кулябский государственный университет имени Абуабдулло Рудаки

Несмотря на значительное внимание к именам собственным, как и к личным именам, антропонимам в современном языкознании, не стало основой единого действенного подхода к указанному классу слов. Наоборот, «ни одна именная категория не порождает такого количества разноречивых точек зрения на ее природу, как собственные имена» и «традиционным для работ по ономастике стало указание на нерешенность большого числа проблем собственного имени» [1, 1985, с. 59-61]. Одна из наиболее дискуссионных проблем, связанных с классом лексических единиц- имени собственного, была и остается проблема особенностей его семантики и содержательного значения.

При выяснении роли экстралингвистических и внутриязыковых факторов, в создании антропонимов возникает необходимость рассмотрения особенностей, сближающих имена собственные с нарицательными, а также выявление специфических особенностей имен собственных. Издавна ведутся споры вокруг проблемы связей между именами собственными и нарицательными, высказывается противоречивые идеи, выдвигаются различные теории, даже появляются целые школы.

При лингвистическом подходе отрицания у онимов лексического значения утверждается, что собственное имя в отличие от нарицательных не означает класса однородных предметов, а именуется только индивидуальный предмет, именно тот, который называется данным именем. Как отмечает И.В. Арнольд, собственное имя в отличие от нарицательных обозначает не класс людей, которые объединены определенным признаком или свойством, так как данный признак у собственного имени отсутствует [1, 1985, с. 59-61].

Характеризующий компонент охватывает совокупность отличительных черт референта, достаточных, чтобы участники разговора представляли себе лица - предмет речи. К примеру, за именем Ибн Сино стоит свернутая информация: «выдающийся ученый-энциклопедист, основатель медицины» [2, 1991, с. 5-10].

Существенной особенностью антропонима является то, что он только именуется лицом, не предоставляя каких-либо признаков и свойств о именуемом, так как, как отмечали выше, личным именам свойственно понятийное значение, основу которого составляет представление о категории, классе людей.

Раскрывая данную сущность личных имен, в качестве основных признаков антропонимов приводит следующее:

а) указывает, что носителем данного имени является человек. Ср. *Gulbibī, Rustam* по сравнению с *Dušnbē, Xoruǰ*;

б) может содержать указание на национальность носителя имени: *Badaxš, Fedor*;

в) указывает на пол человека: *Bobo, Pirmad* в отличие от *Bibi, Guliston*.

В семантической структуре шугнанских антропонимов в целом представлены все выше перечисленные признаки и свойства. В собственно лингвистическом плане, все шугнанские имена характеризуются наличием обобщенно-предметны значений, что соотносит все личные имена к категориально-грамматическому классу, собственно, субстантивных слов.

В то же время следует подчеркнуть, что несмотря на наличие единства в выражении лингвистических компонентов семантики, личные имена обладают важным языковым признаком - наличием различительной функции формы. Антропоним лишь только очерчивает категориальное значение имени, указывая на обобщенный широкий круг людей, лишь в определенной степени приписывает референту индивидуальные черты, отъедая его от носителей других имен. В то же самое время следует подчеркнуть, что в речи, личное имя приобретает возможность более точно индивидуализировать и идентифицировать отдельного лица, человека, что связано с вероятностью соотнесения определенным кругом лиц с именем данного лица некоторых известных им свойств, признаков. В то же время за пределами данного круга эти признаки лица могут быть неизвестными.

К особенностям семантической структуры личного имени причисляют также такой признак, как свойство имени носит различные типы информации.

Характеризуя каждый функциональный аспект реализации семантики имени, следует указать, что языковой аспект функционирования имени охватывает его возможность заключать в себе определенную информацию о пространственной и временной локализации имени, так как возникновение имени ограничено определенным временным пределом, местом его распространения. Важным признаком языкового аспекта является обусловленность рождения личного имени традициями и обычаями конкретного народа, основавшего его. Имя своим возникновением может отражать некоторое памятное для данного народа событие, или может быть связано с деятельностью и значимостью носителя имени, следовательно, может носить информацию исторического характера. Названные сведения могут составлять языковое содержание антропонима.

Придерживаясь схемы В.А.Никонова, выше мы попытались дать классификацию шугнанских личных имен арабского происхождения по лексико-семантическим признакам.

Особое место среди комплексных образований занимают личные имена, возникшие в результате метафорической номинации. К ним относятся:

1. Имена, образованные от обозначений различных положительно оцениваемых явлений окружающего мира, в том числе природных объектов и явлений, культурных символов и т. п.:

Borŷn - от сущ. *borŷn* - дождь;

Xursānd - приносящий (ая) радость, от прил. *Xursand* - радость;

Sayidmursal - употребляется в знач. «родоначальник, отец рода», так как человек, носивший данное имя (*Sayidmursal*), основал данный род.

В результате метафорического переноса на концептуальном уровне лексическая единица превращается в имя-дезиратив - пожелание стать родоначальником, отцом рода и т.п.

Отметим, что метафоризация нередко способствовала возникновению имен-дезиративов. При этом гендерная составляющая в данном акте номинативного творчества проявляется достаточно дифференцированно [4. 2015, С 249-252].

Так, источником метафоризации для типичных мужских имен-пожеланий послужили следующие семантические поля:

- обеспеченность - *Boymamad* (от прил. *boy* - богатый);
- хорошая перспектива - *Rawšan* (светлый (путь, дорога));
- сила, здоровье – *Quwat, Quwatbēk* (*quwat*- сила, энергия);
- интеллект - *Olimšō* (*olim* - ученый) и др.

Женские имена-дезиративы в шугнанском языке также продуктивны и разнообразны, и среди них встречаются пожелания богатства, хорошего будущего, красоты, чистоты, здоровья, нежности и проч.

Среди женских антропонимов самую многочисленную группу составляют имена-пожелания внешней привлекательности. Это характерно не только для шугнанского языка, но и для других памирских и шире иранских языков, в частности, А. Гафуров, Ш. Хайдаров и др. отмечают, что таджикские женские имена-дезиративы относятся к семантическому полю «красота» [8. 1991, с. 112-113].

Шугнанские имена-пожелания красоты образованы в результате метафорической гибридизации от различных по значению лексем, но непременно обозначающих объекты, являющиеся в культуре данного народа символами красоты, нежности, привлекательности и т.п.: - наименования цветов: *Sad barg*-роза; *Bunafšā* - фиалка;

- наименования птиц: *Tutī* – попугай, *Kabutar* - базилик;
- названия светил: *Mahtob, Mahtobegim, Mobegim*- луна; *Sitorā* – звезда, *Xuršēd* (мужское имя), *Xuršedā* – женск, солнце;
- названия природных явлений: *Borūn* - дождь;
- наименования драгоценных металлов: *Tillō* – золото, *Nuqrā* - серебро.

Отметим, что дезиративный характер шугнанских личных имен свидетельствует еще об одной стороне гибридности: в данном случае лексическая единица оказывается на пересечении лексических, синтаксических и прагматических явлений, так как в функциональном плане представляет собой свернутый речевой акт пожелания (например, «Будь красивой, как роза», «Будь красивой, как луна»).

2. Источником метафорической номинации часто становятся имена легендарных личностей, героев эпоса, художественных произведений; топонимы: названия местностей, рек; этнонимы: названия наций, народов, народностей и проч.

В качестве мужских и женских личных имен довольно широкое распространение получили так называемые имена-меморативы, к которым относятся:

- имена прародителей – дедушек и бабушек;
- имена легендарных личностей, например, *Rustam*; - имена любимых персонажей: *Tošbēk, Gulqurbūn, Toīr, Zuro, Mūnim* и др.

Следует упомянуть также имена-топонимы, связанные с названиями местностей.

Метафорической номинации подверглись и имена-этнонимы. Если в семье часто умирали дети, то табу налагалось на имя ребенка: новорожденному давали, например, имя-этноним. По представлениям шугнанцев, злой дух не тронет ребенка, если его назвать *Afğon*(афганец), *Qarğiz* (киргиз), *Arabšō* (от араб) [5. 1972. С. 61-64]. В данном случае этнонимам приписывалась символическая функция оберега от злых сил, т. е. охранительная функция.

Таким образом, в системе антропонимии действуют различные семантические отношения, которые направлены на формирование системных связей и в целом системной организации антропонимии в целом.

Как уже рассмотрели в приведенных выше примерах, свое выражение системность антропонимии находит в существовании в ее пределах различных групп имен, находящихся в определенных отношениях по значению, форме, степени сходства форм и значений, по характеру отношений, складывающихся между элементами, образующими ту или иную группу. Изучение системы антропонимии определенного языка в указанных категориях предусматривает установление, во-первых, различных видов системных отношений, существующих внутри лексических группировок, во-вторых, объективных показателей, объединяющих слова друг с другом.

Следует отметить, что антропонимы, как составная часть лексики, отличаются от других лексических категорий значительно меньшей внутренней организацией, большей подвижностью и изменчивостью.

Наблюдая за процессами становления самого состава шугнанских личных имен и на их основных генетических пластах, следует отметить, что собственные имена первоначально возникают на базе апеллятивов. Лишь со временем они теряют связь с породившими их апеллятивами и порой становятся просто номинативными юнаками, словами-этикетками. Поэтому при изучении собственного имени исследователь непосредственно наблюдает только формальное сходство внешней, звуковой стороны имени.

В то же время личное имя выступает как своего рода разновидность кодирования историко-культурной информации.

Антропонимы обычно группируются по принципу их соотнесенности к апеллятивным именам определенной семантики.

Поле в антропонимии, как и во всей ономастике, воспринимается как определенная системная логическая лексико-семантическая сфера представления имени. Участникам общения и коммуникативной ситуации эта сфера обычно имеет внеязыковое, экстралингвистическое определение.

Литература:

1. Арнольд, И.В., Шерemet Л.Г. Типы семи структура лексического значения личных имен://Лексическое значение в системе языка и в тексте/И.В. Арнольд, Л.Г. Шерemet. - Волгоград. 1985. – 260 с.
2. Блох, М.Я, Семенова, Т.Н. Имя собственное личное и его номинативные свойства / М.Я. Блох, Т.Н. Семенова//ИЯВШ. Вып. 24. М.: Наука, 1991. - 223 с.

3. Додыхудоев, Р.Х. Памирская микропонимия (исследования и материалы)/Р.Х. Додыхудоев. - Душанбе: Дониш, 1975. - 164 с.
4. Карамшоев, Д. Словарь памирский личных имен. Том 5/Д. Карамшоев. - Душанбе: Дониш, 2015. - 361 с.
5. Карамшоев, Д. Грамматический род абстрактных имён в шугнано-рушанской группе//Забонҳои помири ва фольклор/Д. Карамшоев. – Душанбе, 1972. – 112 с.
6. Карамшоев, Д. Выражение категории рода имени с помощью перегласовки в языках шугнанской группы//Памироведение (вопросы филологии)/Д. Карамшоев. - Душанбе: Дониш, 1975. – 162 с.
7. Офаридоев, Н. Асрори олами номҳо//Садои Шарк. - 1985. - №1. -С. 2-8.
8. Хайдаров, Ш. Антропонимия таджиков Северо-Западной части Ферганской долины/Ш. Хайдаров. - Душанбе: Дониш, 1991. – 226 с.

ОБЩЕСЕМАНТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА АНТРОПОНИМИИ В СОВРЕМЕННОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ

Гулахмадошев Ш.

В данной статье анализируются термин личных имен, которой означает наследуемое именование человека, добавляемое к личному имени для указания принадлежности к определенной семье. В отличие от личного имени, представляющего собой индивидуальный антропоним, фамилия для членов данной семьи - групповой антропоним. В статье также анализируются обобщённые результаты проведенного исследования- лингвистический анализ антропонимической системы шугнанского языка. Здесь приведены примеры собственных имён основанные на микропониме встречающиеся в шугнанском языке. Нами отмечено, что, главным источником шугнанских антропонимов являются персидские имена, слова и форманты, а также некоторые слова заимствованные по семантику.

Ключевые слова: проблема, собственные имена, антропоним, шугнанские антропонимы, характер, личные имена, суффиксы, компонент, семантика, микропоним.

THE GENERAL SEMANTIC CHARACTERISTIC OF ANTHROPOLOGY IN MODERN LINGUISTIC

Gulamadoshev Sh.

This article analyzes the term personal names, which means an inherited naming of a person to indicate belonging to a particular family. In contrast to a personal name, which is a personal anthroponom, the family name for the family members is a group anthroponom. The article also analyzes the generalized results of the research carried out-an analysis of the anthroponymic system of the Shugnon language.

Here are examples of the proper names based on microtoponyms found in the Shugnon language. We noted that the main source of Shugnonanthroponyms are Persian names, words and formants, and also some words mutated in semantics.

Key words: problem, own names, anthroponomy, Shugnan's anthroponomy, character, personal names, suffices, component, semantic, microtoponym.

Сведения об авторе: Гуламадишоев Шокиршо Шерзодшоевич - заведующий кафедрой английского языка Кулябского государственного университета им. Абуабдулло Рудаки. Address: 735360, RT, Kulob city, S.Safarov st.-16.

Тел: (+992) 988-38-21-88.

Information about the author: Gulamadshoev Shokirsho Sherzodshovich - head of the department of english of the Kulob State University named after Abuabdullo Rudaki. Address: 735360, RT, Kulob city, S.Safarov st.-16.

Phone: (+992) 988-38-21-88.

КОРБАСТИ ГИДРОНИМИЯ ВА ТАҲЛИЛИ ЗАБОНИИ ОНҲО ДАР «ҚУРЪОН»

Саидов М.

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ

Забони адабии тоҷик дорои таркиби устувору пурғановат буда, яке аз қабатҳои луғавии онро номҳои ҷуғрофӣ, яъне топонимҳо ташкил медиҳанд. Топонимҳо низ дар навбати худ вобаста ба фарогирии номҳои мавзёҳои мухталифи ҷуғрофӣ ба чандин зергурӯҳҳо тақсим мешаванд. Чунончи, ойконимия, гидронимия, оронимия, этнотопонимия, агрономия, эрготопонимия, хрематонимия, хоронимияи шаҳрӣ ва амсоли инҳо мебошанд [9, с.170].

Доир ба ин зергурӯҳи топонимҳо ва дараҷаи истеъмоли онҳо дар забоншиносии тоҷик қорҳои тадқиқотии пурмӯҳтаво таълиф гардидаанд ва аз онҳо доир ба ин истилоҳот маълумоти зарурӣ пайдо намудан мумкин аст. Мо зимни ин гузориши илмӣ тасмим гирифтаем, ки роҷеъ ба ташаккули гидронимҳои Қуръон бо ҷузъи об маълумоте чанд бидиҳем. Гидронимия аз калимаи hidro-и юнонӣ гирифта шуда, дар илми топонимика мавзеи ҷуғрофиеро мефаҳмонад, ки бо об алоқаманд (дарё, баҳр, чашма, ҳавз, шаршара, кӯл, чоҳ ва ғайра) буда, опитiа-юнонӣ, ном ва гидронимия маҷмӯи номҳои мавзёҳои обӣ мебошад [8,с.149]. Гидронимҳо дорои хусусиятҳои зиёди забонӣ, таърихӣ ва ҷуғрофӣ буда, шумораи умумии номҳои бо об алоқаманд тавассути мавҷудияти шаклу муродифоти зиёд аз худи шумораи мавзёҳои обӣ бештаранд. Гидронимия дар навбати худ ба якчанд зергурӯҳҳо ва ё навҳо ҷудо мешавад, ки он гурӯҳҳо инҳоянд: потамонимияи (маҷмӯи номи дарёҳо), лимнонимия (маҷмӯи номи кӯл ва ҳавзҳо). Бояд гуфт, ки дар асоси пажӯҳиши муҳаққиқони риштаи зистшиносӣ ҳаёт ва нишонаҳои он аз ибтидо дар об ба вучуд омадааст. Ба ибораи дигар бигӯем, об яке аз унсурҳои табиати мӯъҷизакор ва асоси мавҷудияти организмҳои зинда мебошад. Мувофиқи маълумоти сарчашмаҳо тақрибан 71 фоизи қурраи заминро оби укёнусҳо, пирахҳо, дарёҳо, кӯлҳо ва амсоли инҳо ташкил менамоянд.

Аз ин навиштаҳо аён мегардад, ки мафҳуми об чун мавҷудоти табиат дар илмҳои дигар низ мавриди муҳокима қарор мегирад. Дар забоншиносӣ низ доир ба вожаи об ва вижаҳои луғавии он чун вожаи аслан тоҷикӣ қорҳои тадқиқотии зиёд ба анҷом расидааст. Дар илми номшиносии тоҷик низ вожаи обро чун яке аз унсурҳои топонимсоз меомӯзанд ва бо ин ҷузъ чандин номҳои ҷуғрофӣ дар Қуръон шакл гирифтааст. Забоншиносии тоҷик Додочон Тоҷиев дар тадқиқоти хеш бисёр назарҳои муфид қардааст [9,с.143].

Умуман, муҳаққиқ дар рисолаи мазкур доир ба мавқеи калимаи об дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ, нақши ин вожа дар ташаккули воҳидҳои фразеологӣ, калимасозӣ ва амсоли инҳо сухан меронад ва дар охир феҳрасти калимаҳои бо об сохташударо меорад, ки хеле ҷолиб аст. Ба муносибати ҷашни соли оби тоза аз ҷониби донишмандони тоҷик китобҳои зерин «Об-мӯъҷизаи табиат» (муаллифон Ҳ.Сафиев, А.Аминҷонов, М.Исоматов ва) «Об дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ»-и профессор М.Н.Қосимова, ҳамчунин мақолоти зиёд дар матбуоти даврӣ нашр гардидааст, ки аз аҳамияти илмию фарҳангӣ оғӣ нест. Ҳамин тавр, гидронимҳо ё номҳои бо об марбут аҳамияти илмию фарҳангиро молиқ мебошанд.

Солҳои охир бобати таҳлилу баррасӣ ва омӯзиши маводи гидронимӣ (номҳои ҷуғрофӣ ба об марбут) тадқиқотҳои густурда ва зиёд анҷом дода шудаанд, ки ин раванд то андозае дар рушди омӯзиш ва густариши маводи гидронимӣ мавқеи асосиро доро мебошад. Таҳлилу баррасӣ ва маънидод намудани номҳои ҷуғрофӣ, хусусан гидронимҳо, дар шароити кунунӣ бо дарназардошти ҷанбаҳои забонӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ, таърихӣ ва ҷуғрофӣ хеле ҷолиби диққат аст.

Вожаи «гидронимия» аз истилоҳи юнонии hidro - об гирифта шуда, дар илми номшиносӣ номи мавзёро ифода менамояд, ки бо об алоқаманд (дарё, баҳр, ҳавз, чашма, шаршара, кӯл ва амсоли инҳо) мебошад ва истилоҳи «гидронимия» маҷмӯи номҳои мавзёҳои обиро ифода менамояд [9, с.280]. Бояд дониш, ки маҳз тавассути омӯзиши маводи гидронимӣ омӯзиши фанҳои таърих, ҷуғрофия, демография, этнография осон гардида, дар натиҷаи омӯзиш маълумотҳои архаистии дар тӯли қарнҳо аз хотираҳо зудудашуда рӯи кор меоянд. Вобаста ба ин, таҳлил ва баррасии як гидроними «Қуръон»-ро пеш аз назар меорем, ки дар таҳлили он қадом арқомии таърихӣ ва муҳити ҷуғрофӣ аз ҳазинаи таърих аз қарнҳои дури дур боз аз нав эҳё шуд.

Гидронимҳо дорои вижагиҳои зиёди забонӣ, таърихӣ ва ҷуғрофӣ буда, шумораи умумии онҳо (номҳои, ки бо об алоқаманданд) тавассути мавҷудияти шакл ва муродифоти зиёд аз шумораи мавзёҳои обӣ зиёдтаранд.

Гидронимия дар навбати хеш ба якҷанд бахшҳо ва ё шохаҳо ҷудо мешавад. Дар ин бахши рисола мо гидронимҳо, яъне номҳои бо об мутааллиқи «Қуръон»-ро ба шохаҳои потамонимия, лимнонимия тасниф намуда, дар заминаи ҳамин таснифот гидронимҳои асарӣ мазкурро таҳлил менамоем.

Вожаи «моъ» (ماء) -яъне «об» ки асли ибрии он «му-мим» (مىم - ميم) ва суриёнии он «миё» (ميا) аст, ки дар арабӣ тағйири шаклӣ дорад ва «моъ» «ماء» шуд. Ин луғат дар асл ба маънои «ҳар моеи ғайри ҷомид» аст. Чӣ оби мутлақ бошад ё чӣ обҳои музоф. Аммо вақте ба сурати «моъ» мутлақ истифода мешавад, мансуб ба оби холис аст. Вожаи «моъ» «ماء» дар Қуръони Карим ба таври муфрад 59 маротиба ва ба 4 маротиба ба сурати муттасил шудан ба замириҳо ба кор рафтааст. Об ба сурати муфрат дар мавзӯҳои гуногун ба кор рафтааст.

Вожаи «ҷов» нахустин номи «об» аст, ки баъдан ба вожаи «ёв»-ро табдил шуд. Вожаи «ёв» дастикам 4 ҳазор сол қабл дар забони форсӣ ба кор мерафт. Ин вожа ҳамакун дар забонии башгардӣ ва гунаҳое аз забони курдӣ ба кор меравад. Дар забони форсии расмӣ ҳанӯз осори вожаи «ҷов» аст, мисли «ҷавон» ё «ҷовидон». Ҳамчунин, осори вожаи «ёв» низ ҳаст, мисли «ёва» ва «ёвур». Ва ҳам дар бархе забонҳои бумӣ, ки ба қулӣ вожаи «ёв» ро фаромӯш кардаанд, дар таркиби калимот ва номҳои, ки ба кор мебаранд, ба таври ошкоро вожаи «ёв» ҳаст. Масалан дар истони форсӣ, баҳусус Лористон, навъе сусмоҳии мисрӣ мешавад, ки «Маҳёва» ном дорад ва ҷузъи аслии он навъе моҳии зер бо номи «Матувто» (matutā) ё ба забони лористонӣ «Мавтув» (motu) бо иловаи об ва миқдори зиёди намак аст. Ин «моҳии ёва», яъне «моҳии об», дар баъзе манотик

«Моҳиёва» (mah.yāva) ва дар Лористон тибки суннати мухтасаргӯи «Маҳва» (maḥva) талаффуз мегардад. [2,с.543].

Об- ба забони авестой «ор» (ar). Сонскритӣ «апа» (apa), порсии бостонӣ «апӣ» (api), паҳлавӣ «ап» (ap) моеи шаффоф, бе маза ва бӯй, ки ҳайвон аз он ошодаду наботот аз вай тозаки ва тарӣ гирад. Он яке аз чаҳор унсури қудамост, ки онро ба арабӣ «моъ» (ماء) ва «билал» (بلال) гӯянд (8)

Об-аз порси миёна (паҳлавӣ) «р» тарзи хонишаш /āb/, аз порсии бостон (Ҳахоманиши), усули хонданаш /ar/, аз решаи пеш-эронӣ ба хониш /āw/, курдӣ-кармонҷӣ «ав» ба хониши /āv/, пашту «аубе» ба хониш /obē/, балучӣ «آب» ба хониш /āp/, мазандаронӣ «ау» ба хониш /oww/, толушӣ «ау» ба хониш /āv/, решаи пеш-ҳинду-эронӣ (ниё-ҳинду-эронӣ) «Нар», санскрий «अप» усули хонишаш /āp/, аз решаи пеш-ҳинду-аврупой «-h₂ep*», ба маънои «об» аст.

Об ба забонҳои мухталифи дунё бо фатаффузҳои хоси ҳамон қаву миллатҳо баён мегардад, мисол: бо забони афрӯ «water», ба забони албонӣ «ujë», ба забони олмонӣ «Wasser», ба забони урду «پانی», бо забони арманӣ «ջուր», ба забони узбекӣ «suв», ба забони испонӣ «agua», бо забони испиронту «akvo», ба забони истонӣ «vesi», ба забони исклугӣ «voda», ба забони ислонӣ «voda», ба забони «вод», ба забони андунзӣ «air», ба забони англисӣ «water», ба забони украинӣ «вода», ба забони италиё «acqua», ба забони ирландӣ «uisce», ба забони эсландӣ «vatn», ба забони эгбу «mmiri», ба забони босқӣ «ur» ба забони балорусӣ «вада», ба забони булғорӣ «вода», ба забони банғолӣ «पानी», ба забони бусонӣ «voda», ба забони португалӣ «água», ба забони пашту «د اوبو د», ба забони панҷобӣ «ਪਾਣੀ ਦੀ», ба забони тоҷӣ «об», ба забони томили «น้ำ», ба* забони тайландӣ «น้ำ», ба забони турки озарбойҷонӣ «سو su», турки истанбулӣ «su», ба забони тулугу «ນ້ຳ, ນໍ້າ», ба забони ҷовай «banyu», ба забони чикӣ «banyu», ба забони ҷавоӣ «madzi», ба забони чинӣ «水», ба забони хамрӣ «น้ำ», ба забони хусоӣ «amanzi», ба забони донморғӣ «vand», ба забони русӣ «вода», ба забони румонӣ «apă», ба забони зулу «amanzi», ба забони ҷопонӣ «水», ба забони сомоӣ «vai», ба забони сандӣ «پانی», ба забони суидӣ «vatten», ба забони суту «metsi», ба забони соҳили «maji», сомолиё «biyo», ба забони сундой «cai», ба забони сенукбонунӣ «tubig», ба забони сенғолӣ «น้ำ», ба забони шуно «mvuga», ба забони сирбӣ «вода», ба забони арабӣ «ماء», ба забони фаронсавӣ «eau», ба забони фарисӣ «wetter», ба забони финландӣ «vesi», ба забони филиппинӣ «tubig», ба забони қирғизӣ «суу», ба забони казоқӣ «су», ба забони котолонӣ «agua», ба забони конорӣ «ນ້ຳ», ба забони курдӣ «ئاو» ё «av», ба забони курсӣ «acqua», ба забони куротӣ «voda», ба забони карай «น้ำ», ба забони кариюл-оисинӣ «dlo», ба забони голисӣ «auga», ба забони гачротӣ «น้ำ», ба забони гарҷӣ «น้ำ», ба забони галик, искотландӣ «uisge» ё «น้ำ», ба забони лотинӣ «agua», ба забони латвинӣ «ūdens», ба забони луксбургӣ «Waasser», ба забони лахистонӣ «woda», ба забони левонӣ «vanduo», ба забони моурӣ «wai», ба забони мологосӣ «grano», ба забони молоёлим «น้ำ», ба забони молай «air», ба забони молотӣ «ilma», ба забони маҷорӣ «víz», ба забони маҷорӣ «पानी», ба забони муғулий «ус», ба забони мақдунӣ «вода», ба забони непалӣ «पानी», ба забони неругӣ «vann», ба забони валазӣ «dŵr», ба забони ветнавӣ «ນ້ຳ», ба забони ҳовоӣ «ka wai», ба забони ҳиландӣ «water», ба

забони ҳамунгӣ «*dej*», ба забони ҳиндӣ «*पनी*», ба забони ҳусӣ «*guwa*», ба забони аврупоӣ «*omi*», ба забони юнонӣ «*veró*», ба забони эдишӣ «*ᠸᠦᠳᠦᠨᠢ*» ва ғ. [10]

Дар «Қуръон» шаш номи чашма - «Замзам», «Кавсар» (маъруф ба Ҳавзи Кавсар), «Кофур», «Салсабил», «Занчабил» ва «Тасним» зикр ёфтааст, ки дар зер онҳоро таҳлил хоҳем кард.

Кавсар калимаи дар назар мураккаб менамояд, лекин дар асл сода буда, аз як ҷузъ иборат мебошад ва он маънои бисёр, фаровон ва анбӯҳ ифода гардида, мутаалл*иқи забони арабӣ мебошад. Инчунин номи сураи 108-уми Қуръони карим «Кавсар» аст, ки ба маънои аввал «Кавсар ишора ба ҳазрати Захро (Номи духтари паёмбар (с) Фотимаи Захро) ва сипас, номи рӯде дар биҳишт аст...» [1, с. 503]. «Ба дурустӣ, ки мо туро Кавсар ато кардем» (сураи Кавсар, ояти 1)

Вожаи «Кавсар» дар сомонаи онлайнӣ «*islamquest.net*» ба маънои «хайри бисёр ва фаровон» мебошад. Вожаи «Кавсар» бар вазни «мафъал» васфе аст, ки аз решаи «каса» гирифта шуда, ба маънои «хайри фаровон» аст. Маънои ин вожа чунон васеъ аст ва паҳлуҳои бешуморе, аз ҷула «хайри бениҳоят» «ҳавз ва наҳр», «мақоми шафоат», «нубувват», «ҳикмат ва илм», «Қуръон», «зиёдии саҳоба ва пайравон», «муъҷизаҳо», «насл» ва «аъмоли солах», ки дар якҷоягӣ онҳоро «кавсар» мебошад [12].

Вожаи Кавсар дар забони русӣ дар шакли Каусар, дар забони англисӣ Kawthar истифода мешавад. Кавсарро муҳаққиқони мамолики ғарб ҳамчун мавзеи ҷуғрофӣ эътироф намакунанд. Чунин мавзеъҳоро онҳо ҳамчун объектҳои асотирӣ (афсонавӣ), ки дар илми ономастика зери мафҳуми мифоним (як бахши илми ономастика, ки ба омӯзиши номи мавзеи аз афсона ва устураҳо баромада) омӯхта мешаванд, маънидод намудаанд. Аммо муфассирон ва муҳаддисони динӣ мавҷудияти Кавсарро ҳамчун чашма (гидроним) дар Биҳишт эътроф намудаанд.

Инчунин сурае бо номи Кавсар аст. Сураи Кавсар (ба арабӣ *سورة الكوثر*) – сураи 108-умини Қуръони Карим буда, ба забони тоҷикӣ маънои «Фаровонӣ»-ро дорад. Ин сура иборат аз 3-оят буда, дар байни дигар сураҳо аз ҳама кутӯхтарин аст ва дар шаҳри Макка нозил шудааст. [1, с.765]. Ин вожаро бархе забоншиносон «марди бисёр накукор», «бахшанда», «бисёр аз ҳарчизе», «ғубори бисёре», «барҳамнишаста» «ғуборе, ки хангоми хестан бисёре дар ҳам печад» ва «шодии бисёр» маънидод мекунанд. Бархеи дигар мегӯянд: Кавсар «чӯе аст дар биҳишт, ки тамоми чашмаҳои Биҳишт аз он чорӣ мешавад» [2, с.322].

Салсабил-Занчабил дар биҳишт чашмае дорад, ки «Салсабил» ном дорад. Салсабил дар луғат номи обе аст, ки ниҳоят равонӣ ва гуворе буда, бисёр зуд ва роҳат дар ҳалқум фуру равад «Чашмае дар биҳишт аст, ки Салсабил номида мешавад» (Инсон, 18)

Салсабил нӯшидани бисёр лазизу гуворо гӯянд, ки ба роҳатӣ дар даҳон ва гулӯ чорӣ шавад. Бештар забоншиносон бар ин назаранд, ки вожаи «салсабил» аз решаи «салоса» ба маънои «равонӣ» аст. Ҳамон тавр, ки ба ибороти равон ва ҷолиб низ арабҳо «ибороти салсабил» мегӯянд. Бархе забоншиносони дигар бар он муътақиданд, ки вожаи «салсабил» аз решаи «тусалсал» гирифта шуда, ба маънои «ҳаракати бедорӣ» ва дар натиҷа равон будани чизеро мефаҳмонад. Бино бар ин ҳарду маъно ба ҳам наздик аст. Баъзеҳам бар ин боваранд, ки ин вожа, вожаест муракаб аз ду калима «сол» ва «сабил» ва баъзе низ онро муракаб аз калимаҳои «сал» ва «сабил» медонанд, ки дар сурати аввал маънояш «роҳе ба талаб» аст ва дар сурати дуввум маънояш «роҳе талабид» [14].

Инчунин «Салсабил» номи яке аз хиёбонҳои қадимӣ ва бохтари Техрон аст, ки ҳоло ин хиёбонро бо номи Рӯдакӣ тағйири ном кардаанд. Дар ҳоли ҳозир ин хиёбон яке аз бузурттарин маркази хариди пӯшок дар поитахти Эрон ба шумор меравад. Сабаби номгузории ин хиёбон бо номи «Сарсабил» ё «Салсабил» дар он

аст, ки дар ин хиёбон боғҳои зебо ва чуйҳое буд, ки аз он оби зулол қорӣ мешуд ва мардумро ба ёди Салсабили Биҳишт мебард. Инчунин, ҳар моеи нарму хушгӯвор ва ҳар чизи ба гулу фурӯшавандаву оби гувороро низ «Салсабил» мегӯянд [10].

Заннабил чашмаест дар биҳишт; ва номи давоӣ маъруф; ва ба ин маънӣ муарраби зангавир аст [7, с.389].

Фарҳанги Доро вожаи Занчабилро чунин шарҳ медиҳад: Занчабил زنجبیلی [лотинӣ. *Zingiber officinale*] гиёҳест аз тираи занчабилҳо бо баргҳои дарозу борик ва шабеҳи барги най; ғилофҳои тунди хушбӯӣ дар соқаш падида меоянд ва чун хӯриши тунд мавриди истифода қарор мегиранд. Дар тиб низ чун гиёҳи давоӣ истифода мешавад; дар тадовули баъзе навоҳӣ қаранфул: «дар лаби қӯй сабза дамидааст, ... райҳону занчабил баромадааст». (Афс. х. тоҷ. «Қуворияк»). 2. [ло. *Inula helenium*] гиёҳест зебо ва поё аз тираи мураккабон, ки баландиаш то ба 2 м. мерасад ва бештар дар чаманзорҳо ва қойҳои намнок ба таври худрӯӣ мерӯяд. Решаи хушкіда ва мураббои он дар тиб мустаъмал аст. (Фарҳ. ф. Муин) [14].

Занчабил-гиёҳест маъруф, ки дар билоди Шом ва Ҳинду Чин мерӯяд «Ва он чо ба онҳо чоми шаробе нӯшонида шавад, ки омезиши он (оби чашмаи) Занчабил аст» (Инсон, 17)

Занчабил як гиёҳи хӯрданӣ ва табобатӣ аст. Ин растанӣ як моддаи зард ва бунафшмонанд аст. Номи илмӣ он (*Zingiber officinale*) ба даст меояд. Агарчи аз «Занчабил» як гиёҳ ном бурда мешавад, вале дар асл ба ғайри гиёҳ чашмае низ бо чунин ном мавҷуд аст. [10].

Вожаи «Замзам» бар маънои «оҳиста оҳиста» аст. Арабҳо вожаи «зам»-ро «оҳиста» мегӯянд. Дар фарҳангҳои форсӣ вожаи «замзам»-ро «оҳиста-оҳиста» маънидод кардаанд. Ховаршиносон роҷеъ ба вожаи «зам» дар забони авестой ва паҳлавӣ ба маънои «замистон» аст, вале дар китобҳои «авестой», «паҳлавӣ», «аккадӣ», «суриёнӣ» ва «оромӣ» ба маънои «оҳиста» омадааст [12].

Вожаи «Замзам» дар китоби муқаддаси яҳудиён, «Инҷил» «Биъру шабаа» «بئر شبع» зикр шудааст. Вожаи «зам» дар забонҳои авестой ва паҳлавӣ ба маънои «замистон» ва «сардӣ» аст. Дар вожаи зимистон бошад, чӯзӣ зим- ба ҳеҷ вачҳ тафсир намеёбад, зеро он дар забони муосир мавриди дигари истеъод надорад, ба ин нисбат маънои онро низ муқаррар кардан мумкин нест. Дар гузаштаи қадим ин ҳиссаи калимаи зимистон ба тариқи мустақим низ истифода мешуд. Ба шаҳодати шарқшиноси маъруфи даврони шӯравӣ Е.Э. Бертелс, он бо калимаи змака-и авестой, ки мувофиқи тасаввуроти эронӣ бостон «иблис»-ро ифода мекард, воисе дар фасли зимистон пайдо шудани ранҷу азобҳои зиёд мешуд, робита дорад

Замзам (*Zamzam*) ин об маъноҳои дигаре низ дорад: «Ракзату Цибрил» ба маънои «қадамгоҳи Цибрил», «Ҳафирату Исмоил» ба маънои (ҷоҳи Исмоил), «Ҳафирату Абдулмуталиб» ба маънои «ҷоҳи Абдулмуталиб», «Биърат» ба маънои «пурхайр», «Мазнуна» ба маънои «Нафис», «Вароа» ба маънои «баобрӯ», «Шабаъа» ба маънои «сайркунанда», «Шифоу сақм» ба маънои «шифоӣ беморон», «Сайда», «Нофия», «Авна», «Бушро», «София», «Асима», «Солима», «Маймуна», «Муборака», «Кофия», «Офия», «Тоҳира», «Таом» ва «Туъм» [10, 43].

Хулоса дар тасаввуроти гузаштагони хеле қадимаи мо зимистон фасли сармои қаҳрутуни мушобех ба деу иблисо будааст... Аз шарҳу баёни муфассали ҳамин як мисол ҳам ба хонандаи гиромӣ бояд хуб аён гашта бошад, ки барои равшанӣ андохтан ба вачҳи тасмийи ҳатто ҳиссаи ҷудогонаи калима чӣ қадар далелу бурҳонҳоро овардан лозим меояд.

Вожаи «замин» гоҳ ба сурати муҳаффаф «замӣ» аз ҳамин ном сохта шудааст ё бо пасванди «ин» чаро ки чавҳари замин сард ангошта шуда, «замик»-и

пахлавӣ низ аз ҳамин реша гирифта шудааст, ки дар авестой ба сурати «зам» омадааст [1,с.433].

Инчунин Фарҳанги Шохнома дар бораи вожаи Замзам маъноӣ зайл дода: фасли чордахуми китоби «Занд», адои динии зардуштиёне, ки дар ҳоли ситоиш, шустани бадан ва вақти сарфи таъом оҳиста меҳонданд.

“Фарҳанги забони тоҷикӣ” ин вожаро ба маъноӣ: “маломат”, “сарзаниш”, “бадгуй”, “илова кардан”, “пайвастан”, “гузоштани аломати замма ба болои ҳарфе” ва “ҳачв” маъно додааст [6, с.434].

Бархе забоншиносон вожаи «Замзам»-ро дар ду вожа, «зам», «зам» гуфта изофа кардаанд: «Зумма» (ба замми «р» ва ташдиди «м») будааст. Сипас муҳаффаф шуда ва шояд далели он осонии талаффуз бошад. Бадин тартиб вожаи «замм» сигаи амри ҳозир аст. Он вожаи барои обе, ки меҷушад ва ё обе ки зиёдатӣ мекунад, истифода мебаранд. Вожаи «Замзам»-ро инчунин «зумзам», «зумзим» ва «зумазм» низ талаффуз мекунанд.

Кофур як модаи кимиёвӣ бо формулаи $C_{10}H_{14}O$ ба маъноӣ ҳар чизи хушбӯӣ аст, ки бӯи бисёр қавӣ дорад. Кофур атре аст, аз дарахе, ки аз Ҳинд ва Чин ба дастояд. Вожаи «Кофур» дар луғат маъноҳои зиёд дорад ва яке аз маъноҳои маъруфи он «бӯи хуш» аст. Ҳамчунин гиёҳе аст, хушбӯӣ ва яке аз дигар маъноӣ он ҳамон «кофур»-и маъмулӣ аст, ки бӯи тандӣ дорад. Албатта, вожаи «кофур» аз решаи «кафара» ба маъноӣ «пушонидан» низ меояд. Баъзе аз забоншиносон бар ин назаранд, ки интиҳоби ин ном барои «Кофур» ба хоҳири пӯшида будани меваи дарахте, ки ин реша аз он гирифта мешавад, дар миёни ғилофҳо аст. Баъзеи дигар таъбири «кофур»-ро ишора ба сафедии фавқулода ва хинги он донистаанд, зеро кофури маъмулӣ низ аз назари «хингӣ» ва «сафудӣ» зарбулмасал аст [10].

Кофур (sambhog laurel) мансуби забони санскритӣ буда, инчунин номи писарона ва яке аз шохзодаҳои туронӣ аст. Кофурро бо забони англисӣ (Kuffour) мегӯянд. Ба хиндӣ онро «Кобур» гӯянд ва он дарахте аст, ки бештар дар ҷазираҳо ва соҳилҳо мерӯяд. Аксар муаррихон дар масъалаи ранги он ихтилофи назар доранд. Аксар бар он муътақиданд, ки ранги он ба монанди ранги офтоб аст. Бархеи дигар бар онанд, ки ранги он ба монанди «оби яхкарда» аст [8,с.323].

Кофур деҳе аст аз деҳистони зеркӯҳ баҳши қоин Шаҳристони Бирҷинд 83 ҳазор гази шимоли Ховари Қоин, ки кӯҳистони гармсел аст. Сокинони деҳистони Кофур бошад 65 танро ташкил медиҳад. Роҳҳояш молрав буда, шуғли сокинонаш молдорист. Инчунин, Кофур машҳур ба «мардумхӯр» подшоҳи бедодгаре буд, ки хуни мардум меҳӯрд ва дар чанг бо Рӯстами дoston кушта шуд. [16]

Кофур “сафед”, “сафедранг”, “субҳ”, “кофурӣ”, “саҳоб аз осмонкофурбор”, “байзаи кофурро монад замин яқсар сафед” ва “сафедии муй” [15,328].

Дар “Фарҳанги ашъори Рӯдакӣ” ба вожаи Кофур маъноӣ “моддаи сафедтоби хушбӯӣ, ки дар тиб ба қор мебаранд”, “камфара”, “Кофури ҳамчу гул чакад аз душишоҳсор”, “Зайбак чу об барчаҳад аз нофм обдон, маъно додаанд [14,132].

Кофур-обест, ки барои лазизкунии тамоми чиз истифода мешавад. Кофур бо шароб омехта мешавад, то буй ва тамъи шароб комил ва лазиз шавад.

Кофур дар табиати худ сард аст ва гоҳе бар занҷабил омехта мешавад, ки дар табиати худ гарм аст, то эътидоли лозимс падида ояд. Аммо муқаррабон аз ҳар кадоми онҳо ки бихоҳанд шароби холис менӯшанд «Ҳамоно некӯкорон аз шаробе меошоманд, ки омезиши вай (оби) Кофур бошад» (Инсон, 5)

Дар “Фарҳанги забони тоҷикӣ” Кофурро моддаи хушбӯӣ сафедтоби таркибии беранг, ки дар тиб қор фармуда мешавад, камфара. Ва дигар чанд хизона ёфтанд: хумҳои атр аз мушк ва кофур ва анбар ва бухур. «Таърихи Табарӣ»

кофури чавдона кофуре, ки аз дарахт хосил мешавад, сафед, сафедранг; сафедӣ, номи чашмаи афсонавӣ дар бихишт, номи яке аз амирони золим дар «Шоҳнома», ки Рустами Достон ўро куштааст, кофури сод(д)а киноя аз рӯз, кофур густурдан (ё боридан) киноя аз барф боридан, кофур хурдан кам шудани кувваи мардӣ; буи кофур шамидан киноя аз наздик шудани марги худро ҳис кардан, мушк ба кофур (андар) омехтан ба сафедшавӣ сар кардан, мошу биринҷ шудани муй [16, с.568].

“Фарҳанги “Шоҳнома” бошад ба вожаи “Кофур” “номи шоҳзодаи туронӣ” маъно додааст [7, с.:179].

Кофур дарахтест, бо номи *Camphor laurel*. Ин дарахт ҳамеша сабз дар Осиё алалхусус дар қазираи Фурмуз қарор дорад. Кофур то 25-30 метр баландӣ дорад. Ва моддаи «Кофур» қариб аз тамоми он дарахт дарёфт мешавад. Кофур баргҳои сафед дорад, аз ин рӯ ҳар моддаи сафедро низ «Кофур» мегӯянд. Дар Молайзия ба калимаи «Кофур» «Коауп борис» мегӯянд, ки маънои «гач»-ро медиҳад [10].

Тасним аз решаи «санам» ба маънои «қисмати болоии ҳар чиз» аст. Ин вожа як маротиба дар Қуръон омадааст. Тибқи ривояти Қуръонӣ «тасним» обест дар чаннат, ки муқаррабони даргоҳи Худованд аз он менӯшанд. Дар бораи оне, ки чаро чашмаи чаннат тасним ном гирифт, ба хогири оне, ки оби чашмаи чаннат аз баландтарин мақом-яъне осмон фуруд меояд [4, 321]

Тасним чашмаест дар Чаннат, мазкур дар Қуръони Карим. Вожаи «Тасним» аз решаи «санам» дар луғат ба маънои «бузург шудан» ва «кӯҳони шутур» ва инчунин «бузургу сардори қавм шудан» аст. Аз ин реша «саном» ба маънои «пушти шутур» ва чамъи он ба сурати «оснима» ба қор рафтааст. Дар забони арабӣ ба қабре, ки баландӣ дошта бошад қабри «Мусаннам» мегӯянд, бино бар ин дар маънои вожаи «тасним» рафъат ва баландӣ дида мешавад [4, 543].

Тасним (*tasnim*) пур кардани зар аз об, чунин аз болои он ба монанди пушти уштур намоён гардад ё монанди кӯҳҳои хӯрдакак намоён шавад. Чизеро бардоштан, хопушта карданд.

Исломишиносон мегӯянд, ки «Тасним» обе аст, ки аз зери Арш ба Бихишт мерезад. Инчунин, Тасним номи чашмае дар Бихишт аст, ки ба сабаби баланд мақом буданаш номи «Тасним»-ро гирифтааст. Ё аз ин ҷихат ба ин ном мушарраф гардидааст, ки бартарин нушоба дар Бихишт аст. Ё бино бар ончи ривоят шудааст, аз боло ба поён фуруд мерезад. Яъне дар болои ҳаво чараён дорад ва ба зарфҳои бихиштиён мерезад. Ё сабаби номгузориаш ин аст, ки суръати он аз ҳарчи ки бар он мегузарад, бештар аст ва ҳамин ҳикоят аз тасним ва бартари он мекунад. Ё аз он ҷо ки дар замин чараён ёфтани баромадагӣ ва фурурафтагӣ ҳоҷе дар он дида мешавад, ки он низ «тасним» аст. Зеро асли маънои ин вожа «бартарӣ» ва «иртифоъ» (яъне баландӣ) аст. Кӯҳони шутур низ ба ҳамин сабаб «саном» хонда мешавад. Инчунин, боло рафтан ба деворро низ арабҳои «тасним» мехонанд. Баъзе забоншиносони араб бар он назаранд, ки ҳар чашмае, ки аз боло ба поён сарозер шавад, онро «тасним» гуфтани мумкин аст [2, с.653].

Дар тафсири «Анвор-ул-Қуръон» вожаи «Тасним»-ро чунин маънидод намуданд: «Тасним-шаробест, аз боло бар бихиштиён фуру рехта мешавад ва Тасним беҳтарин шароби бихишт аст» «Ва омезиши он аз (оби) Тасним бошад» «Ва омезиши он аз (оби) Тасним бошад» [Мутаффифин, 27].

Ҳамин тариқ, аз таҳлили чанд гидроним маълум шуд, ки дар “Қуръон” дарёву чашма ва номвожаҳои мансуби об (гидронимҳо) мушоҳида шуд ва бештари онҳо то имрӯз арзи ҳастӣ доранд. Таҳлили маводи гидронимӣ чун дигар таҳлилҳои забонии маводӣ топонимии китоби осмонӣ дар ошкор намудани таърихи қавму миллатҳо ва фарҳангу тамаддуни эшон, инчунин ошкор намудани арқоми таърихӣ, равшан сохтани мавзӯҳои ҷӯроғӣ нақши асосӣ доранд. Маҳз тавассути анҷоми чунин тадқиқотҳо бисёре аз ҳаводиси ноғуфтаи таърихӣ, ки бо сабаби

мавҷуд будани баъзе мушкилиҳои давлатдорӣ, ки дар он замон ибрази чунин далелҳо мамнуъ буд, ошкор мегарданд.

Адабиёт:

1. Алимӣ Қ. «Ташаккул ва таҳаввули топонимияи минтақаи Кӯлоб/Қ.Алимӣ.- Душанбе: «Андалер-Р», 2015. – 250 с.
2. Ал-маъони Қуръон вал эъроб. Таълифи Абӯисҳоқи Иброҳим ибни мисри Зучҷоҷ чузъи робӣ 201 с 1342х, 1923 м (ба забони арабӣ)
3. Ғиёсуддин М. Ғиёсуллуғот. Қ.2./М.Ғиёсуддин. - Душанбе: «Адиб», 1988. - 416 с.
4. Баёни эҷозил Қуръон Абисулаймон Муҳаммад ибни Муҳаммад ибни Иброҳими Хаттобӣ 1372 х, 1953 м. Таъбату доруғаълиф, 302 с (ба забони арабӣ)
5. Нуров А. Фарҳанги мухтасари «Шоҳнома»/А.Нуоров. - Душанбе: Адиб, 1992. – 496 с.
6. Нуров А. Фарҳанги ашъори Рӯдакӣ/А.Нуоров. - Душанбе: Маориф, 1990. – 405 с.
7. Нуров А. Фарҳанги осори Қомӣ. Қ.1./А.Нуоров. – Душанбе: Маориф, 1983. – 405 с.
8. Фарҳанги забони тоҷикӣ Қ. 1. М., 1969. –951 с.
9. Ҳомидов Д.Р. Топонимияи води Кешруд (таҳқиқоти забоншиносӣ)/Д.Р.Ҳомидов. - Душанбе, 2002. – 104 с

УПОТРЕБЛЕНИЕ ГИДРОНИМОВ В «КОРАНЕ»

Саидов М.

В данной статье речь идет о сущности, содержания и формирования гидронимии, как самостоятельного раздела ономастики и языкознания.

С точки зрения автора, в разработке и исследовании имен и гидронимов в связи с празднованием года чистой воды со стороны таджикских ученых издавались книги: «Вода – чудо природы» (авторы Х.Сафиев, А.Аминджонов, М.Исоматов) и «Вода в Шахнаме Фирдоуси» (автор профессор М.Н.Косимова), а также много статей в периодической прессе, которые имеют научно - культурную актуальность. Таким образом, гидронимы и имена относящиеся к воде имеют научно - культурное значение.

Автор, в статье, рассматривая и анализируя гидронимы «Корана» с лексико-семантической точки зрения, описывает развитие этой области ономастики с самого начала изучения до современных времен. А также автор, рассматривая и анализируя гидронимы «Корана», сравнивает их распространение в разные периоды развития языкознания, рассказывает об их историческом зарождении, структуре и их значении на основе достоверных научных источников.

Таким образом, автор полагая на научно-исследовательские работы исследователей ономастики по мере возможности старался раскрыть сущность гидронимов в «Коране».

Ключевые слова: анализ и рассмотрение, географические названия, материал по гидронимии, гидронимия, исток, река, Озеро Кавсар, Замзам, Салсабил, Занджабил.

КОРБАСТИ ГИДРОНИМҲО ДАР «ҚУРЪОН»

Саидов М.

Дар мақолаи мазкур оид ба моҳият, мазмун ва ташаккули гидронимика ҳамчун як бахши мустақили ономастика ва забоншиносӣ мулоҳиза ронда шудааст.

Ба ақидаи муаллиф, дар тадқиқ ва коркарди номвожаҳои ғидронимҳо ба муносибати ҷашни соли оби тоза аз ҷониби донишмандони тоҷик китобҳои зерин «Об-муъҷизаи табиат» (муаллифон Ҳ.Сафиев, А.Аминҷонов, М.Исоматов ва) Об дар «Шохнома»-и Фирдавсӣ)-и профессор М.Н.Қосимова, ҳамчунин мақолоти зиёд дар матбуоти даврӣ нашр гардидааст, ки аз аҳамияти илмию фарҳангӣ ороӣ нест. Ҳамин тавр, гидронимҳо ғид номҳои бо об марбут аҳамияти илмию фарҳангиро молик мебошанд.

Муаллиф дар мақола ба таҳлилу баррасии гидронимҳои «Қуръон» аз нигоҳи луғавӣ-маъноӣ пардохта, густариши ин бахши илми ономастикаро аз ибтидои омӯзиш то шароити кунунӣ шарҳ додааст. Инчунин ӯ гидронимҳои «Қуръон»-ро мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор дода, густариши онҳоро дар давраҳои гуногуни рушди забоншиносӣ киёс намуда, бобати таърихи тавлид, сохт ва маънои онҳо дар асоси сарчашмаҳои муътамади илмӣ суҳан рондааст.

Ҳамин тариқ, муаллиф дар мақолаи худ то ҳадди имкон кӯшидааст, ки моҳият ва мазмуни гидронимикаро бо таъя ба асрҳои илмӣ-тадқиқотии муҳаққикони номшинос кушода, равшан намояд.

Калидвожаҳо: таҳлилу баррасӣ, номҳои ҷуғрофӣ, маводи гидронимӣ, гидронимия, ҷашма, рӯд, Ҳавзи Кавсар, Замзам, Салсабил, Занҷабил.

THE USE OF HYDRONYMS IN THE KORAN

Saidov M.

In this article we are talking about the essence, content and formation of hydronomics, as an independent division of onomastics and linguistics. From the author's point of view, in the development and study of names and hydronyms in connection with the celebration of the year of pure water, Tajik scientists published books: «Water is a miracle of nature» (H.Safiyev, A.Aminjonov, M.Isomatov) and «Water in Shahname Ferdousi» (author M.Kosimov), as well as many articles in the periodical press, which have scientific cultural relevance. Thus, hydronyms and names related to water are of scientific cultural importance. The author, in reviewing and analyzing the hydronomes of the Koran from a lexical-semantic point of view, describes the development of this area of onomastics from the very beginning of the study to modern times. And also the author, examining and analyzing the hydronomes of the Koran, compares their distribution in different periods of development of linguistics, tells about their historical origin, structure and their significance on the basis of reliable scientific sources. Thus, the author of the onomastics researched on scientific research works, whenever possible, tried to discover the essence of hydronomics.

Key words: analysis and consideration, geographical names, material on hydronomy, hydronomy, source, river, Lake Kavсар, Zamzam, Salsabil, Zanjabil.

Сведения об авторе: Саидов Муҳаммад Бегмуродович - докторант PhD 3-его курса кафедры таджикского языка Кулябского государственного университета имени Абуабдулло Рудаки. Адрес: 735360, РТ, г.Куляб, ул. С. Сафарова 16.

E-mail: Saidzod@mail.ru, тел: (+992)985-29-73-73.

Information about the author: Saidov Muhammad Begmurodovich - PhD student of the third year of the Tajik language department of the Kulob State University named after Abuabdullo Rudaki. Address: 735360, RT, Kulob, S.Safarov, 16 street.

E-mail: Saidzod-@mail.ru, phone: (+992)985-29-73-73.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МОДАЛЬНЫХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В ПРОЗЕ (на материале рассказов А.П. Чехова)

Авалова З.

Кулябский государственный университет имени Абуабдулло Рудаки

Чехов не только драматург, но и прозаик. В данной статье мы акцентировали внимание на функции модальных фразеологизмов в рассказах. Рассказ - малая форма эпической прозаической литературы. С одной стороны, под рассказом понимают любое небольшое повествовательное произведение, с другой стороны, эпически спокойное повествование с естественно развивающимся сюжетом. А.П. Чехов в своих рассказах очень чётко оформляет языковой строй, чтобы максимально он соответствовал содержанию. Помимо таких лексических, интонационных и синтаксических средств как слово, эмоциональная окрашенность, ритмический строй, синтаксическая организация, в языковую структуру произведений А.П. Чехова активно включается и фразеологическая система языка, значимость которой обнаруживается в художественной речи. Это говорит о высокохудожественной организации прозы и драматургии писателя, о его стилистическом мастерстве, что общепризнанно исследователями-лингвистами и литературоведами [9, 73с.].

А.П. Чехов наполнил свои рассказы богатым, «живым» художественным материалом. Сам Чехов стремится написать рассказ таким образом, чтобы создать представление о динамичной ситуации, о столкновениях, вспышках протеста человека против деспотизма, власти денег, мещанства, унижения личности, о тревожных поисках жизненного пути. Это можно подтвердить следующими примерами.

- То-то вот оно и есть, - повторил Иван Иваныч. – А разве то, что мы живем в городе в духоте, в тесноте, пишем ненужные бумаги, играем в винт – разве это не футляр? А то, что мы проводим всю жизнь среди бездельников, сутяг, глупых, праздных женщин, говорим и слушаем разный вздор – разве это не футляр? («Человек в футляре»)

И в самом деле, Беликова похоронили, а, сколько ещё таких человек в футляре осталось, сколько их ещё будет!

- То-то вот оно и есть, - сказал Иван Иваныч и закурил трубку. («Человек в футляре»)

Употребление модальных фразеологизмов является значимой художественной особенностью изучаемых произведений, поскольку любое фразеологическое образование- пример творческого, образного мышления, а употребление модальных единиц в тексте - средство создания либо комического, либо трагического образа героя [4, 53].

Нередким в рассказах А.П. Чехова является использование модальных фразеологизмов рационального отношения, чаще всего они употребляются в авторской речи для передачи чувства героев, описания ситуации, окружающего мира.

«Быть может, ему грустно и не хотелось уходить от красавицы и весеннего вечера в душный вагон, или, быть может, ему, как и мне, было безотчетно жаль и красавицы, и себя, и меня, и всех пассажиров, которые вяло, и нехотя брели к своим вагонам» («Красавицы»)

Гости ели и, глядя на Дымова, думали: «В самом деле, славный малый», но скоро забывали о нём и продолжали говорить о театре, музыке и живописи. («Попрыгунья»)

Модальные фразеологизмы важны для характеристики персонажей, для описания их психологического состояния.

«Была ли это у меня зависть к её красоте, или я жалел, что эта девочка не моя и никогда не будет моею и что я для неё чужой, или смутно чувствовал я, что её редкая красота случайна, не нужна и, как все на земле, не долговечна, или, быть может, моя грусть была тем особенным чувством, которое возбуждается в человеке созерцанием настоящей красоты, бог знает!» («Красавицы»)

Герои, описываемые в чеховских рассказах, связаны отношениями господства и подчинения, расписаны по сословиям, ведомствам и чинам, они живут в чётких границах циркуляров, вливаются в определённую мундирную форму.

При помощи модальных фразеологизмов эмоционального, рационального и этикетного отношения Чехов сумел раскрыть противоречие между живым человеком с его душевной одаренностью и наследственным чувством свободы - и человеком, оформленным «по принципу прочих», законопослушным существом.

«Перед вечером приходил Андрей Андреич и, по обыкновению, долго играл на скрипке. Вообще он был не разговорчив и любил скрипку, быть может, потому, что во время игры можно было молчать» («Невеста»)

В рассказах Чехова может возникать дисгармония между высоким и низким стилем. В книжную лексику героя вдруг вкрапляется разговорная, просторечная и даже сниженная лексика. При помощи модальных фразеологизмов мы отчётливо наблюдаем эту дисгармонию: в словах героя может звучат не только почтительность, но и пренебрежение, радость и затаённая обида, восхищение и пресмыкательство.

- Боже мой, отчего мне так тяжело! Быть может, то же самое испытывает перед свадьбой каждая невеста. Кто знает? («Невеста»)

Модальные фразеологизмы помогают отразить многосложный поток размышлений, переживаний, жалоб героя, в отдельных рассказах- частных, интимных и личных, в целом повествовании- всеобщих [4, 67].

«Остановись, пока не поздно! Пара ли она тебе? Она избалована, капризна, спит до двух часов, а ты дьячковский сын, земский врач...»

«Ну что ж? - думал он. - и пусть»

«К тому же, если ты женишься на ней, - продолжал он, - то её родня заставит тебя бросить земскую службу и жить в городе»

«Ну что ж?- думал он. – в городе так в городе, дадут приданое, заведём обстановку...» («Ионыч»)

Главная тема всех рассказов Чехова добровольное пресмыкательство, само уничтожение «маленького человека», развёртываемое писателем благодаря использованию модальных фразеологизмов с целью иронии, усмешки над героем.

«Женишься, а потом, чего доброго, попадёшь в какую-нибудь историю» («Человек в футляре»)

Одна эта модальная единица уже характеризует Беликова. Она выражает опасение, страх за свою жизнь.

«Ему (Ионычу) прислуживает лакей Иван, самый старший и почтенный, подают ему лафит № 17, и уже всем - и старшины клуба, и повар, и лакей- знают, что он любит и чего не любит, стараются изо всех сил угодит ему, а то, чего доброго, рассердится вдруг и станет стучать палкой о пол» («Ионыч»)

В данном модальном фразеологизме писатель использует иронию, сатиру по отношению к герою.

- Я, ваше превосходительство... Очень приятно-с! Друг, можно сказать, детства и вдруг вышли в такие вельможи-с! Хи-хи-с! («Толстый и тонкий»)

Данные фразеологизмы выражают пресмыкательство, ехидство, лукавую усмешку героя.

Типизация и индивидуализация речи персонажа достигается не одним каким-либо приёмом, а системой приемов, компоненты которой дополняя друг друга, создают разностороннюю картину речи героя. Мы согласимся, что «наиболее простая и вместе с тем эффективная, сатирически действенная форма индивидуализации речи – это перенасыщенность речи характерными словечками и выражениями, прежде всего всяческими штампами, а также назойливо «паразитическими» словечками и комически нелепыми выражениями, отражающими беспомощность и убожество мысли [3, 137]. Это легко можно проследить в рассказе «Попрыгунья». Например:

«Ах, как я страшно солгала! – думала она, вспоминая о беспокойной любви, которая у нее была с Рябовским. – Будь оно все проклято!...» В данном случае героиня запуталась в своих мыслях и чувствах, не может найти выхода из данной нелепой ситуации. В рассказах Чехова модальные фразеологизмы – «важнейшее средство для передачи красочных оттенков речи персонажей», автор показывает их роль в системе средств создания образа [3, 137]. Одним из наиболее ярких примеров использования модальных фразеологизмов в речевом портрете является многократное включение слова вероятно, модальных единиц может быть, черт его знает и подобных им в реплики ни в чем не уверенного, во всем запутавшегося героя одноименной чеховского рассказа, Иванова.

«Все это правда, правда...Вероятно, я страшно виноват, но мысли мои перепутались, душа скована какой-то ленью, и я не в силах понимать себя». «Может быть, может быть...Вам со стороны виднее. Очень возможно, что вы меня понимаете. Вероятно, я очень виноват». «Мне кажется, или...впрочем, нет!» «Чем, чем ты объяснишь такую утомляемость? Впрочем, быть может, это не так...Не то, не то! Иди, Паша, с богом, я надоел тебе». «Деятельная любовь...Гм...Порча это,

девическая философия, или, быть может, так оно и должно быть... (Пожимает плечами) Черт его знает!»

Так последовательное уснащение речи Иванова модальными единицами, выражающими неуверенность, сомнение во взаимодействии с другими средствами, способствует созданию образа человека без дороги.

Герои у Чехова не смешны и жалки, а, пожалуй, страшны - как хранители заветов. Герои сами готовы ценой жизни отстаивать собственное право, демонстрировать почтительность и ничтожество перед «персонами».

Рассказы Чехова коротки, но каждый раз, вчитываясь в них, можно за краткостью и видимой простотой находить глубины смысла и сложность художественного построения. Труднейшее искусство - просто рассказывать о сложном, в малом раскрывать значительное, и Чехов овладел им уже в своих рассказах.

Исследуемые единицы в рассказах А.П. Чехова выступают средством создания образов героев-мещан, чиновников, крестьян, священнослужителей, несчастных женщин, используются для речевой характеристики персонажей, авторской характеристики героев.

Литература:

1. Алефиренко Н.Ф. О статусе фразеологического значения среди семантических единиц других уровней // Проблема фразеологии: Сб. науч. тр. – Тула, 1980. – 221 с.
2. Алефиренко Н.Ф. Фразеология в системе современного русского языка/Н.Ф. Алефиренко. – Волгоград: Перемена, 1993. – 152 с.
3. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов/О.С. Ахманова.-М.: Советская энциклопедия, 1966.-315с.
4. Виноградов В.В. О категории модальности и модальных словах в русском языке. Исследования по русской грамматике. Избранные тр/В.В.Виноградов. – М.: Наука, 1975. – 127 с.
5. Фразеологический словарь русского языка/под ред. А.И. Молоткова. – М.: Русский язык, 1974. – 543 с.
6. Чехов А.П. Рассказы и пьесы/А.П.Чехов. - М.: «Советская Россия», 1988. – 251 с.
7. Чехов А.П. Избранные сочинения в двух томах. Том 1/А.П.Чехов. – М.: «Художественная литература», 1979. – 702 с.
8. Катаев В.Б. Сложность простоты. Рассказы и пьесы Чехова/В.Б.Катаев. – М.: «Изд-во Московского университета», 1999. – 110 с.
9. Громов М. Книга о Чехове/М.Громов. – М.: «Современник», 1989.-384 с.

ИСТИФОДАИ ФРАЗЕЛОГИЗМҲОИ ЁРИДИҲАНДА ДАР НАСР (дар мисоли ҳикояҳои А.П.Чехов)

Авалова З.

Дар мақолаи мазкур вазифаҳои фразеологизмҳо ҳамчун воҳидҳои ёридиҳандаи нутқ, мавқеи услубии онҳо дар насри А.П. Чехов таҳқиқ карда мешаванд.

Муаллиф, тавачҷуҳи хосаро ба вазифаҳои фразеологизмҳо дар ҳикояҳои А.П. Чехов равона намудааст, зеро низоми забонии ҳикояҳои адиб бо муҳтавояш мувофиқати созгор дорад.

Ба андешаи муаллиф, асарҳои А.П. Чехов аз маводи бадеии «зинда» хеле бой буда, адиб кӯшидааст ҳикояҳои тавре иншо намояд, ки зимни мутолиаи пешии назар ҳаводиси рӯзгор, аз ҷумла ҳамон бархӯрдҳо, алангаи интиқоми инсон бар зидди беадолатӣ, ҳокимияти пул, истибдод, таҳқири шахсият ва роҳи пурмашаққати зиндагӣ хеле возеҳу равшан падида ояд.

Ҳамин тариқ, дар баробари ҷунин воситаҳои тасвир, ба монанди тахайюлу эҳсос, низоми забонӣ, сарфу наҳв, ба сохтори забони асарҳои А.П.Чехов маҷмӯи фразеологизмҳо низ шомиланд, ки дар обуранги бадеии эҷодиёти адиб нақши муассир доранд.

Калидвожаҳо: вожаҳои ёридиҳандаи нутқ, фразеологизмҳо, маҳорати услубӣ, истибдод, таҳқири шахсият, беэҳтиётӣ, хурсандӣ, ранҷиши пинҳонӣ, ҳайрат.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МОДАЛЬНЫХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В ПРОЗЕ (на материале рассказов А.П. Чехова)

Авалова З.

В данной статье рассматриваются функции модальных фразеологизмов, их стилистическая роль в произведениях А.П. Чехова. В ней автор акцентирует основное внимание на функции модальных фразеологизмов в рассказах, потому что А.П. Чехов в своих рассказах очень чётко оформляет языковой строй, максимально соответствуя их содержанию. По мнению автора, произведения А. П. Чехова наполнены богатым, «живым» художественным материалом и он стремится написать рассказ таким образом, чтобы создать представление о динамичной ситуации, о столкновениях, вспышках протеста человека против деспотизма, власти денег, мещанства, унижения личности, о тревожных поисках жизненного пути.

Таким образом, помимо таких лексических, интонационных и синтаксических средств как слово, эмоциональная окрашенность, ритмический строй, синтаксическая организация, в языковую структуру произведений А.П. Чехова активно включается и фразеологическая система языка, значимость которой обнаруживается в художественной речи.

Ключевые слова: модальные слова, фразеологизмы, стилистическое мастерство, мещанства, унижения личность, пренебрежение, радость, затаённая обида, восхищение.

USE OF MODAL PHRASEOLOGICAL UNITS IN PROSE (on material of stories of A.P. Chekhov)

Avalova Z.

In this article function of modal phraseological units, their stylistic roles in works by A.P. Chekhov are considered. The author focuses the main attention to functions of modal phraseological units in stories, because A.P. Chekhov in his stories very accurately makes out a language system, as much as possible corresponding to their contents. According to the author, works by A.P. Chekhov are filled with rich, «live» art material and he seeks to write the story so that to create idea of a dynamic situation, of collisions, flashes of a protest of the person against despotism, a money power, narrow-mindedness, humiliation of the personality, about disturbing search of a course of life.

Thus, besides such lexical, prosodic and syntactic means as the word, an emotional colouring, a rhythmic system, the syntactic organization, actively joins in language structure of works of A.P. Chekhov, also the phraseological system of language which importance is found in artistic speech.

Key words: modal words, phraseological units, stylistic skill, narrow-mindedness, humiliation of the personality, neglect, joy, the nursed grievance, admiration.

***Сведения об авторе:** Авалова Зулфия, магистрант 2-го курса факультет русской филологии КГУ имени А.Рудаки. Адрес: РТ, 735360, г. Куляб, улица С. Сафарова, 16.*

***Information about the author:** Avalova Zulfiya, 2nd master of the faculty faculty of Russian philology of KGU named after A.Rudaki. Address: 735360, RT, Kulob city, S.Safarov st.-16.*

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОЕ ПОЛЕ «МОСКВА» В ПОЭЗИИ «СЕРЕБРЯНОГО ВЕКА»

Салимова М.

Кулябский государственный университет имени Абуабдулло Рудаки

В начале XXI века когнитивная лингвистика представлена в мире несколькими мощными направлениями, каждое из которых характеризуется своими проблемами общей когнитивной организацией, своей областью и особыми процедурами анализа. Хотя теоретические аппараты многочисленных течений когнитивистики сильно отличаются друг от друга, рассматривая язык как вместилище духа народа и орудие познания, как средство овладения знаниями и общественно-историческим опытом людей и как способ выражения деятельности сознания человека, в научном мире наблюдается полное согласие в определении когнитивной функции языка. Эта функция языка связана с исследованием, поиском истины, смысла.

Город – сложное многоаспектное явление, которое представляет интерес для многих наук, в том числе гуманитарных. Так, город как место пребывания человека всегда интересовал литературу. С одной стороны, город формировал свой тип героя, с другой – являлся самостоятельным телом, живущим и имеющим равные права со своими обитателями. В философии и психологии «Город» воспринимается как своеобразная среда, формирующая особый тип личности, с присущими для нее чертами характера и особенностями мировоззрения [8, с. 33].

Для языкознания интерес представляют прежде всего языковые средства, характеризующие и описывающие явление город. Несмотря на то, что лексико-семантическое поле города – одно из самых содержательно насыщенных и многоаспектно интерпретируемых, лингвистический аспект этого концепта раскрыт недостаточно, особенно в отношении функционирования указанного концепта в поэтических текстах. Исследованию подверглись лишь отдельные области богатого языкового мира концепта «Город».

В текстах описательного характера прослеживается некоторое сходство в отборе языковых средств и способах словесного портрета реального пространства.

В связи с этим можно говорить об интертекстуальности, имеющей в основе своей не другой текст, но саму реальность. В ходе исследования мы обращали внимание на фрагменты описательного характера, не беря во внимание личностные эмотивно-оценочные показатели типа *город мой, любимый, чужой* и под., так как ставили задачу определить лексические элементы, отражающие прежде всего визуальное восприятие Москвы. Анализ функционирования в поэтических фрагментах лексического выражения художественного концепта «Москва» выявил следующие парадигмы, основанные на его ключевых семантических компонентах. [5, 94-96]

Москва – столица, главный город страны. Как отмечает в своей диссертации Г.П. Корчевская, первым обобщающим семантическим компонентом является «столица России». Часть «главный» (город государства) может быть выражена отдельной лексемой (*столица, царь-град*) и сочетаниями *Москва-столица, Москва Первопрестольная, России голова, царьградова сестра*. Вокруг семантического компонента «столица» группируются дополнительные компоненты: первая, древняя, родная, народная, огромная.

Но повеял с Финского залива
Дикий ветер. Царьградова сестра
Выронила скипетр боязливо,
Услыхав железный шаг Петра (С. Соловьев. «Москва») [2, с. 43].

Номинация *царьградова сестра* говорит о связях Москвы и Константинополя – главного православного центра в средние века, источника христианства для Руси. Перифразой *выронить скипетр* передано изменение статуса Москвы. Формируется компонент концепта «прежняя» (столица). ИмPLICITно здесь выражены и другие компоненты концепта, например – антитеза Петербурга и «женственного города». Но семантическим ядром локуса остается «главный город страны» (*Здесь всю Россию я найду – Бальмонт*), «центр православия» (*Озлащенный солнцем Византии, Третий Рим, обетованный град – С. Соловьев*).

Семантическая дихотомия *столица прежняя/новая* эксплицируется в стихах и с помощью антонимических пар: *Вижу старую Москву В молодом уборе* (Бальмонт), и с помощью дейктической отсылки к прошлому:

Я знал тебя, Москва, еще невзрачно-скромной,
Когда кругом пруды реки Неглинной...
...Когда еще был жив тот «город», где героев
Островский выбирал... (Бальмонт) [2, с. 99].

Семантические основы этого двойственного представления Москвы – в денотативном компоненте локуса «относящийся к России». Исторические события, меняющие облик страны и формирующие в языковом сознании ее двойственный образ, естественно, тесно связаны со столицей. Заложенное в языковом узусе концептуальное отождествление «страна – столица» влечет за собой сходное текстовое поведение обоих локусов (ср. название стихотворения

Маяковского «Две Москвы»). Интересно, что такого семантического «раздвоения» не наблюдается по отношению к другой столице – Петербургу, который, очевидно, не отождествляется со всей Россией, оставаясь в языковом сознании особым городом, «мифом», «феноменом», не «растворяющимся» в стране. Такое различное представление двух столиц воплощается в их противопоставлении.

Москва – антитеза Петербургу. Как замечено исследователями, «непохожесть двух городов с исторической, идеологической, архитектурно-художественной и даже языковой точек зрения, при том, что оба они имеют статус столицы, т.е. центра, отмечается сначала на бытовом уровне ощущения и восприятия, а затем оформляется на уровне литературного, философского и идеологического текста. Подобное противопоставление может выражаться в различных типах оппозиций: Москва – не Петербург, Москва – Россия, Петербург – не Россия, Москва и Петербург – не Россия, и т.п.» [Обухова 1997: 695]. В поэзии «серебряного века» подобное противопоставление рождается в текстах петербургских авторов, которые не находят в Москве знакомых городских ландшафтов, что передается через дейксис в сочетании с отрицательным словом наряду с пушкинским интертекстом (*вреден север для меня*):

Не болен я и не печален,
Хоть вреден мне климат Москвы:
Он чересчур континентален, –
Здесь нет Галерной и Невы (Вл. Соловьев) [2, с.62].

Петербург – город стихии и смерти, Москва стабильна и животворна; А. Блок в стихотворении «Все это было, было, было...» при описании ощущений от этих городов пользуется этими значениями:

В час утра, чистый и хрустальный,
У стен Московского Кремля,
Восторг души первоначальный
Вернет ли мне моя земля?
Иль в ночь на Пасху, над Невой,
Под ветром, в стужу, в ледоход –
Старуха нищая клюкою
Мой труп спокойный шевельнет? [2, 65].

Построенный на двух дихотомичных в своей семантике текстовых парадигмах, фрагмент демонстрирует и различное пространственное восприятие двух столиц: «горизонтальность» Петербурга и «вертикальность» Москвы, что заложено уже в ассоциативных семах слов-знаков городов – *Нева а течет* и *Кремль а стоит*. Восприятие это усиливается в тексте двумя развернутыми лексическими парадигмами, противопоставленными по семам «вертикаль» / «горизонталь», «свет» / «тьма» и «жизнь» / «смерть»: *утро, чистый, хрустальный, у стен, восторг, душа / ночь, над Невой, под ветром, ледоход, старуха, труп*.

Различие в языковом восприятии двух столиц определялось в большей мере метафизическими противоречиями: «эти города продуцировали различные

представления о мировом целом, расколотом и конфликтном, с одной стороны, и органичном – с другой» [4.53-54с.].

Москва как город. Этот семантический компонент локуса находит лексическую экспликацию в представлении столицы как организованного пространства, с его рельефом, водами, растительностью, строениями, улицами и проч. Москва – изменяющееся, растущее – и при этом фиксированное в пространстве образование (словоформа *стоишь*):

Расширяясь, возрастая,
Вся в дворцах и вся в садах,
Ты стоишь, Москва святая... (Брюсов)

Смысл «город как место, обнесенное оградой» (внутренняя форма лексемы *город*), представлен в поэзии эпитетом *белокаменная*, который в современной русской речи функционирует как субстантив, и конкретизирован как множество церквей: *Звучат твои колокола, О, Белокаменная!* (Бальмонт).

Городской рельеф отмечен лексемой *холм*, текстовая корреляция ее с числительным, имеющим мифологическую семантику, продуцирует в семантике локуса элемент значимости и особенности места основания города:

Ты стоишь, Москва святая, (град) Семихолмный и золотоголавый,
На своих семи холмах Полный благовеста и стихии.
(Брюсов) (С. Соловьев) [2, 12с.], [2, 27с.]

Этот семантический компонент локуса эксплицируется в тексте в наборе ключевых денотатов, характерных для столицы:

– наименования рек: *над рекой-Москвой Я стою с опущенной головой* (Цветаева); *кругом пруды реки Неглинной; беззвучная, черная Яуза* (Брюсов);

– растительность: *березы никлые* (Вяч. Иванов), *я люблю этот город вязевый* (Есенин), *белая сирень* (С. Соловьев);

– здания: 1) знаковое для Москвы здание – Кремль – наделено в поэзии двумя основными значениями – «старинный» и «величественный»: *старинный Кремль* (Бальмонт), *прозрачная нежность Кремля, стены Московского Кремля* (Блок), *Стены ветхие Кремля* (С. Соловьев), *суровый старый Кремль* (Маяковский);

2) из остальных зданий в поэтический фокус попадают старые дома: *домики старой Москвы* (Цветаева); *Старинный дом* (название стихотворения А. Белого); *вблизи монастыря есть домик трехконный* (Садовской) – положительные эмотивные семы эксплицированы в уменьшительном суффиксе ключевого слова. Даже меняющийся облик столицы не искореняет из памяти старые постройки и ностальгию по ним:

На месте флигельков восстали небоскребы,
И всюду запестрел бесстыдный стиль – модерн...(Брюсов) [2, с. 11].

Чрезвычайно распространенный в поэзии (не только «серебряного века») семантический компонент локуса «старый, древний город» находит развитие в изображениях «Москва – деревня» и «Кремль – старуха».

«Деревянность» Москвы как старого города противостоит в языковом сознании «каменности» новой столицы – Петербурга.

Многочисленность старых домиков и чувство стабильности и теплоты от них делает пространство Москвы для поэтического восприятия «своим», «домашним» (вспомним, что другая столица воспринимается как чужое, враждебное человеку пространство), отсюда совершенно естественно возникновение гештальта «Москва – дом»: *здесь дома я* (Брюсов. «У Кремля»); *Москва! Какой огромный Странноприимный дом! Всяк на Руси – бездомный, Мы все к тебе придем* (Цветаева) [2, 33с.]

Улицы: *Кузнецкий Мост притих и стал безлюден, ...Вот и Мясницкая. Здесь каждый дом – поэма* (С. Соловьев); *На Плющихе* (название стихотворения), *здесь ... за Арбатом* (Бунин); *около Серпуховских ворот* (Волошин); *от Пресненской заставы до Рогожской* (Ходасевич), *Бегу Пречистенкою... Мимо...* (А. Белый) и др.

В поэзии Москва предстает как город не столько улиц, сколько переулков, которые создают неповторимый облик города.

Москва как исторический город. Этот семантический компонент передается косвенно через упоминание значимых для истории Москвы и Руси-России событий. Такими событиями являются:

1) основание города:

Град, что строил Долгорукий, Посреди глухих лесов.
(Брюсов. «Я знал тебя, Москва»);

2) Смутное время: И в эти дни Димитрий встал из гроба,
В Отрепьева свой дух перенеся .(Бальмонт. «Москва») [2, с.79]

3) революции начала XX века:

На улицах красные флаги, И красные банты в петлице,
И праздник ликующих толп...Мельканье красных флагов

Для поэта, как ни для кого другого, значимым является звучание слова. Именно в поэтическом языке отражено представление о слове Москва как важном для русских «звуке», то есть особо звучащем имени. Говоря о «звуке» имени, поэты имеют в виду в первую очередь его смысл. Поэтическое осознание благозвучности и полнозвучности имени оказывается символом его благозначности и полнозначности и для поэта, и для народа в целом. Пушкинский текст выступает как прецедентный.

Как имя, обозначающее («звук»), так и обозначаемое им понятие получает семантические приращения: загадка/тайна (*смысл понять нельзя*), удивительное/непостижимое (*Так много в этом звуке?*), передаваемое по наследству (*внемлите, внуки*), вечная ценность (*Я ею жил. Я ей живу*), любимое (*люблю, как лучший звук*).

Москва как звучащее пространство. Если Петербург в основном зрительно воспринимаемый город, то Москва – слышимое пространство, текстовая парадигма лексем, обозначающих звуки города, денотативно связана в основном

со звоном колоколов и шумом улиц: звучат твои колокола (Бальмонт), колокольный град, крещенский гул колоколов, золотой звон, гремучий прибой, Москва позванивает, Москва поваркивает (Цветаева), храпит Москва (Маяковский), на улице звон двухэтажных конок (Брюсов), широкий перезвон басов – колоколов Унизан бойкою, серебряною дробью (Саша Черный) [3, 81с.].

Москва как собеседник. Звучание города осмысливается поэтами как способность его к контакту, коммуникации. Если обращение к торжественному и отстраненному от людей Петербургу не представляется возможным (поэзией представлен однонаправленный акт коммуникации с Петром-Медным Всадником), то поэтическая Москва может быть не просто коммуникантом, но близким собеседником, что подтверждается в тексте наличием диалоговых конструкций и обращением к городу на «ты» (см. также вышеприведенные фрагменты стихотворений Бальмонта и Брюсова): – Что же делаешь, голубка? – Плачу. Москва – опять Москва [7, с. 11].

Москва – женственный город. Этот семантический компонент часто эксплицитно (*царьградова сестра, старуха*) или ассоциативно (*в уборе* а женщина, *сыны твои* а мать) сопровождает другие, что можно было наблюдать выше. В основе такого представления – и грамматическая семантика рода имени «Москва», и противопоставление «мужскому» восприятию Петербурга, и концептуальное отождествление столицы с Россией (*Россия – мать*), и «женские» ассоциации, связанные с открытостью города, его уютностью, простотой, красотой и под. В упомянутом уже стихотворении С. Соловьева «Москва» представлен развернутый образ Москвы-царевны через текстовую парадигму обозначений традиционно русской, даже «слишком фольклорной», девической внешности и рода занятий [1, с. 6]

Итак, поэтическое представление концепта «Москва» в поэзии «серебряного века» эксплицируется в нескольких смысловых парадигмах, образующих микрополя лексем – носителей типической, стабильной информации.

Литература:

1. Кубрякова Е.С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики//Вопросы когнитивной лингвистики. Вып. 1/Е.С.Кубряков. – 2004. – № 1. – С. 6-17.
2. Куликова Е.Ю. Петербургский текст в лирике (В.Ф. Ходасевич, Брюсов, Соловьев, Бальмонт, *Мандельштам*): дис. ... канд. филол. наук. – Новосибирск, 2000.– С.48.
3. Нерознак В.П. От концепта к слову: к проблеме филологического концептуализма//Вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков. Омск, 1998. С. 81.
4. Никитин М.В. Развернутые тезисы о концептах//Вопросы когнитивной лингвистики/М.В.Никитин. – Тамбов: 2004. – №1. – С. 53 – 64.
5. Ракитина О.Н. Концепт «лес» в русских народных сказках (на материале «народных русских сказок» А.Н. Афанасьева)//Актуальные проблемы изучения и преподавания русского языка на рубеже XX-XIX веков. Воронеж: ВГПУ, 2001. – С. 94 - 96.
6. Русская поэзия 19 – начала 20 веков/П. Николаев, А. Овчаренко. – Издательство «Художественная литература», 1987.

7. Петербург в русской поэзии (XVIII – начало XX века): Поэтическая антология/Сост. М. В. Отрадин. Л., 1988.

8. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты/В.Н. Телия. - М., 1996. - 217с.

ТАДҚИҚИ ТАРКИБИЮ МАЪНОИИ «МОСКВА» ДАР НАЗМИ «АСРИ НУҚРАГИН»

Салимова М.

Дар ин мақола паҳлӯҳои мухталиф ва гуногунчанбаи намудани таркиби вожаи «шаҳр» дар мисоли эҷодиёти адибони «асри нуқрафом» ба таҳқиқ кашаида шудааст.

Муаллиф қайд менамояд, ки дар ин самти тадқиқи таркибию маъноии «шаҳр» дар илми забоншиносӣ ҳанӯз аввали асри ХХІ замина гузошта шудааст, зеро якҷанд тамоюлҳои ҷиддӣ ба ин мусоидат доранд. Манфиати забонӣ, пеш аз ҳама, воситаҳои забон, тавсиф ва тасвири шаҳр аз бостон падидаи мураккабу гуногунпаҳлӯ, ҳамчун ҷойи зисти мардум, маркази адабию фарҳангӣ, ки он ҷо шахсият рушд мекард ва мукамал мешуд, хусусиятҳои муассир ва ҷаҳонбинӣ ва мустақилияти одамон бештар мушоҳида мегардад, мавриди тавачҷӯҳи илмҳои зиёд, аз ҷумла забоншиносӣ, адабиёту санъат, фалсафа ва психология қарор гирифтааст.

Яке аз хусусиятҳои соҳаҳои тадқиқоти таркиби «шаҳр» бо дарназардошти забони одамони шаҳрҳои гуногун таҳлилу таҳқиқи рӯҳияи аҳоли, таҷрибаи иҷтимоӣ-таърихӣ мардум, тафаккури онҳо вазифаҳои маъмулии забон ва хусусияти таҳқиқоти забон маҳсуб меёбад.

Калидвожаҳо: таркиб, самт, дониш, таҳқиқот, ҷустҷӯ, мафҳум, ҷанба, хусусияти забон, тарзи баён

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОЕ ПОЛЕ «МОСКВА» В ПОЭЗИИ «СЕРЕБРЯНОГО ВЕКА»

Салимова М.

В данной статье рассматривается многоаспектность исследования концепта «город» на примере стихотворений поэтов-представителей «серебряного века».

Автор отмечает, что данная сфера исследования относится когнитивной лингвистике и его появление в начале ХХІ века представлена в мире несколькими мощными направлениями. Для языкознания интерес представляют, прежде всего, языковые средства, характеризующие и описывающие явление город, потому что город – сложное многоаспектное явление, которое представляет интерес для многих наук, в том числе гуманитарных. Так, город как место пребывания человека всегда интересовал литературу. С одной стороны, город формировал свой тип героя, с другой – являлся самостоятельным телом, живущим и имеющим равные права со своими обитателями.

В философии и психологии «Город» воспринимается как своеобразная среда, формирующая особый тип личности, с присущими для нее чертами характера и особенностями мировоззрения.

Несмотря на то, что лексико-семантическое поле города – одно из самых содержательно насыщенных и многоаспектно интерпретируемых, лингвистический аспект этого концепта раскрыт недостаточно, особенно в отношении функционирования указанного концепта в поэтических текстах.

Одной из особенностей решения проблемы характеризуется когнитивной организацией, областью исследования и особыми процедурами анализа. Однако, рассматривая язык как вместилище духа народа и орудие познания, как средство овладения знаниями и общественно-историческим опытом людей и как способ выражения деятельности сознания человека, в научном мире наблюдается полное согласие в определении когнитивной функции языка. Эта функция языка связана с исследованием, поиском истины, смысла.

Ключевые слова: концепт, направление, знание, исследование, поиск, явление, аспект, функция языка, способ выражения.

LEXICO-SEMANTIC FIELD OF «MOSCOW» IN POETRY OF «SILVER AGE»

Salimova M.

In this article it is considered the multidimensionality of concept research «city» on the example of poems by poets-representatives of the «silver age».

The author notes that this sphere of a research belongs to cognitive linguistics and its emergence at the beginning of the 21st century and it is presented in the world by several powerful directions. For linguistics the interest presents, first of all, the language means characterizing and describing the occurrence of the city because the city – complex multidimensional phenomenon which presents interest to many sciences, including humanitarian. So, the city as the place of stay of the person always interested literature. On the one hand, the city formed the type of the hero, On the other hand – it was the independent body which is living and having the equal rights with the inhabitants.

In philosophy and psychology the «City» is perceived as the peculiar environment forming special type of the personality with traits of character and features of outlook, inherent for it.

In spite of the fact that the lexico-semantic field of the city – one of the most substantially saturated and a multidimensional interpret linguistic aspect of this concept, insufficiently disclosed, especially concerning functioning of the specified concept in poetic texts.

One of features of a solution it is characterized by the cognitive organization, area of a research and special procedures of the analysis. However, considering language as a receptacle of spirit of the people and the tool of knowledge as means of mastering knowledge and socio-historical experience of people and as the way of expression of activity of consciousness of the person, in the scientific world is observed full consent in

definition of cognitive function of language. This function of language is connected with a research, search of the truth and the sense.

Key words: concept, direction, knowledge, research, search, phenomenon, aspect, function of language, way of expression.

Сведения об авторе: Салимова Манижа, магистрант 2-го курса факультет русской филологии КГУ имени А.Рудаки. Адрес: РТ, 735360, г. Куляб, улица С. Сафарова, 16.

Information about the author: Salimova Manizha, 2nd master of the faculty of Russian philology of the Kulob State University named after A.Rudaki. Address: 735360, RT, Kulob city, S.Safarov st.-16.

БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ АНТРОПОНИМИКА

Ситораи Абдурасул

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

Бинобар муштарақ будани наҷод, таъриху маданият ва номгузории тоҷикону форсҳо омӯзишу тадқиқи антропонимияи тоҷикро ба антропонимияи Ироњу Афғонистон наметавон тасаввур кард. Муҳимтарин ҷанбаҳои антропонимияи ин халқҳо дар фарҳангу рисолаҳои “Номнома”-и Ҳусайн Ноҳӣ, “Номҳои иронӣ”-и Меҳрубон Гуштаспури Порсӣ, “Фарҳанги номҳои иронӣ”-и Фарида Доноӣ, “Фарҳанги номҳои “Авасто”-и Розӣ Ҳошим, “Зиндагӣ ва муҳочирати ориёӣён”-и Фаридун Ҷунайдӣ, “Фарҳанги “Шохнома” [номҳои қасон ва ҷойҳо]”-и Ҳусайн Шаҳидии Мозандаронӣ, “Фарҳанги номҳои иронӣ бо зикри маншаи таърихӣ ва маонии асомӣ”-и Аббоси Муҳаммад, “Фарҳанги бузурги дучилдаи мусаввари форсӣ ба форсӣ”-и Амид Ҳасан баррасӣ шудаанд.

То солҳои 60 дар собиқ ИҶШС оид ба ономастика мақолоти ангуштшуморе мавҷуд буданд. Вале баъдҳо, хусусан соли 1968, вазъият ба тариқи мусбат тағйир ёфт. Аввал топонимия, аз паси он антропонимия, этнонимия ва дигар навъҳои ономастика ҳар яке дар алоҳидагӣ мавриди пажӯҳиши илмӣ қарор гирифтанд. Оид ба ономастика адабиёти илмӣ ҷоп гардида, конференсияҳои махсуси ономастикӣ гузаронида мешуданд.

Доир ба ҷанбаҳои гуногуни антропонимика корҳои бисёре ба сомон расидаанд. Аввал осори як қатор олимони маъруфи рус А.З. Розенфелд, В.А. Боголюбов, Н.А. Белгородский, И.М. Оранский, В.И. Абаев, Н.В. Бирил, В.А. Лившиц, О.М. Смирнова, А.Л. Хромов, К.Е. Гагкаев, Л.В. Гогичаева, Е.Ф. Данилина, М.И. Исаев, Г.П. Калокутская, Ю.А. Карпенко, В.А. Никонов, Н.В. Подолская, А.В. Суперанская, В.Э. Сталмане, О.А. Сухарева, М.С. Андреев, Н.И. Толстой, В.Н. Топоров, О.Н. Трубачёв, Ю.К. Юркенас, В.К. Чичагов, Э.А. Грантовский, Г.М. Налбандян, Д.Г. Резник, сипас, осори И.В. Бестужев-Лада, З.Г. Исаева, А.А. Кузьмина ва дигарон дар дохилу берун аз марзи Россия баҳои сазоворро гирифтаанд. Дар онҳо бисёр масъалаҳои антропонимия - пайдоиш, сохт, рушду фаъолияти низомии антропонимӣ ҳалли хешро ёфтаанд. Олимон на танҳо ба ономастикаи дохилӣ, балки ба номҳои хоси берун аз марзи Россия низ рӯ меоранд. Ба таҳқиқи омӯзиши номҳои хоси иронӣ ва гурӯҳҳои он муваққифон В.И.

Абаев, Н.А. Белгородский, А.А. Кузмина, Ж.Б. Логашова, В.А. Никонов диққати махсус додаанд. В.И. Абаев дар мақолаҳои худ бо далелҳои раднопазир иронӣ будани баъзе номҳоро шарҳ медиҳад ва нуктаи назари хешро перомуни то ба замони мо омада расидани навъҳои бисёри сохти антропонимӣ баён менамояд. Н.А.Белгородский дар асараш унсурҳои иҷтимоиро дар ному лақаб ва унвону насабҳои форсӣ ошкор карда бошад, А.А. Кузмина аз рӯи маводҳои зиёди таърихӣ-забоншиносӣ номҳои хоси муосири мардуми форсизабони Иронро тадқиқ намудааст. Ба ин мавзӯ Ж.Б. Логашова низ рӯ оварда, тафсири номномаи муосири Иронро тартиб додааст. В.А. Никонов дар мақолаҳои хеш сохту шаклҳои насаб ва баъзе номҳои хоси мардуми Осиёи Миёнаро таҳлилу таҳқиқ намудааст.

Дар рисолаи илмии М.С.Андреев «Таджики долины Хуф» дар бораи расму ойини тоҷикони ин минтақа мухтасар сухан меравад. То ба балоғатрасии кӯдак номи аслиро пинҳон дошта, ба ҷойи он лақабро истифода кардани мардуми Хуф, вобаста ба сабаб, мақсад ва вазъият номгузорӣ кардани атфол аз эътиқодмандӣ ва ба ном аҳамияти махсус додани эшон дарак медиҳад. Шеваи мардуми Хуф ба шеваи шарқииронӣ тааллуқ дошта бошад ҳам, номҳои шахсии эшон ба лексикаи забони тоҷикӣ мансубанд.

О.А.Сухарева дар мақолаи хеш «Мать и ребёнок у таджиков» баъзе номҳои дар байни тоҷикони болооби Зарафшон маъмулро номбар карда, семантикаи номҳои Саримсоқ, Ўғул ва Ҳамроро фаҳмонда, эътиқодмандии мардумро ба қувваи фавқуллодаи ном баён менамояд.

Тадқиқоти ономастикӣ торафт васеъ гардида, ҳудуди бештари Осиёи Миёнаро низ фаро мегирад. Дар баробари топонимика антропонимика низ васеъ инкишоф меёбад. Дар забоншиносии тоҷик оид ба ҷанбаҳои гуногуни антропонимия олимони тоҷик О.Ф. Ғафуров, Р.Р. Раҳимов, Ф. Абдулло, Д.К. Карамшоев, А. Қаландаров, Б. Тилавов, Ш. Ҳайдаров, А.А.Горбачевский ва дигарон тадқиқот бурдаанд.

Аввалин кори илмии махсус ба антропонимияи муосири тоҷик бахшидашуда рисолаи номзадии О.Ф.Ғафуров «Лично-собственные имена в таджикском языке» (Номҳои хоси ашхос дар забони тоҷикӣ) мебошад, ки соли 1964 дифоъ шудааст. Муаллиф дар он шароитҳои пайдоиш ва ташаккули ному лақаб, патрониму насаб, нисбаву тахаллус, вижагиҳои савтию сарфунаҳвӣ, сохту маъно ва муҳимтарин масъалаҳои маданияту таърихӣ ва этнографии номҳоро таҳқиқ намудааст. Баъдтар натиҷаи ҷустуҷӯю тадқиқоти олим тавассути рисолаҳои «Рассказы об именах» [1968], «Лев и Кипарис. О восточных именах» [1971], «Шарҳи исму лақабҳо» [1981], «Маъноӣ ҳазору як ном» [1987] ва мақолаҳои сершумори илмиву оммавӣ пешкаши соҳибномҳо мегардад.

Ф.Абдулло соли 1972 дар ҳаҷми 70 саҳифа аз рӯи маҷмӯи маводҳои ономастикӣ «Номнома» тартиб медиҳад. Соли 1978 дар маҷмӯаи «Ономастика Средней Азии» ҷопи Москва 2 мақолаи Р.Р. Раҳимов «Две заметки антропонимии Зеравшанской долины [Термины родства и личные имена, Тезка Аристотеля]» ҷоп мешаванд, ки таркиби терминҳои хешутаборӣ ва номҳои шахсӣ, инчунин вариантҳои расмию ғайрирасмию ҳамноми Аристотел - Арасту таҳлили худро ёфтаанд. Соли 1986 Ш. Ҳайдаров дар «Луғати чандомади антропонимияи тоҷикони райони Ашт», ки нахустин таҷрибаи луғати чандомади номшиносии

точик аст, номҳои хоси бошандагони ноҳияи Ашти вилояти Ленинобод (ҳозира Суғд)-ро дар ҳаҷми 226 саҳифа ба таври лингвостатистикӣ, лингвогеографӣ баррасӣ менамояд.

Д.К. Карамшоев дар мақолаи хеш «Памирские имена», ки соли 1988 дар китоби «Ономастика. Типология. Стратиграфия» чоп шудааст, ба хусусиятҳои хоси номгузори мардуми Бадахшон дахл намуда, доир ба тағйиротҳои фонетикӣ, морфологӣ (сохту таркиб) ва семантикаи ном маълумоти мухтасар медиҳад. Соли 1991 рисолаи номзодии Ш. Ҳайдаров «Антропонимияи тоҷикони шимолу ғарбии водии Фарғона» ҳимоя мешавад. Ш.Ҳайдаров дар рисолаи хеш аз рӯйи маводи ноҳияи Ашт антропонимияи тоҷикро омӯхта, дараҷа ва ҳудуди фарогирии онҳоро нишон медиҳад; ному тахаллус ва лақабҳоро аз ҷиҳати семантика, хусусияту вобастагиашон ба таври муқоиса ба риштаи таҳқиқ мекашад. Соли 2000 бо кӯшиши Масъуд Қосимӣ ва Азиз Мирбобоев бо номи «Фарҳанги номҳои тоҷикӣ» номнома дар ҳудуди 8000 номи тоҷикӣ таҳия мегардад, ки бо ду хат – форсӣ ва кириллӣ ва ду савт – гуфторӣ ва навишторӣ мурағаб шудааст. Он ҷиҳати шиносӣ ва оғаҳӣ аз таърихи номҳои иронӣ ва сунати номгузорию номшиносии мардуми тоҷик дорои арзиши ҳосе аст. Бехтарин рисолаи илмӣ-тадқиқотӣ, ки солҳои ахир дар асоси антропонимияи тоҷикони навоҳии Шаҳритусу Қубодиён солҳои ахир ба анҷом расонида шудааст, рисолаи номзадӣ ва баъдан рисолаи илмӣи нашршудаи муҳаққиқ М.Аюбова мебошад, ки маҷмӯи антропонимияи чамбовардари ӯ хеле мӯшиқофона ба риштаи тадқиқ кашидааст [М.Аюбова. Антропонимияи тоҷикони навоҳии Шаҳритусу Қубодиён [номҳои ашхос]].Д.: «Эр-граф», 2013. – 190 саҳ].

Оид ба чандин масъалаҳои фарҳанги номгузори аз тарафи олимону адибон, муаллимон ва умуман аҳли қалам дар рӯзномаву маҷаллаҳо фикру андеша ва маслиҳату дархостҳои муҳиме манзури умум шудаанд.

Ҷиҳатҳои ҷудоғонаи имлои номҳои тоҷикон ба андозае дар «Луғати имлои забони адабии тоҷик» [1974], мақолаҳои Ш. Рустамов, М. Шуқуров, Л.Я. Расулова, Д.Г. Резник, В.А. Капранов, З. Муллоҷонова, А.Турсунов, Ш. Раҳимов, А.А. Горбачевский, В.А. Суперанская, Иржи Бечка мавриди баҳсу андешаронӣ қарор гирифтааст. Вале бо ҳамаи ин масъалаву мушкилоти антропонимияи тоҷикро ҳалшуда хондан хато мебуд, зеро дар он масъалаҳои ҳалнашудаи бисёре мавҷуданд, ки ба таҳқиқу таҳлили алоҳида ниёз доранд, хусусан антропонимияи ноҳияҳо.

Забон маҳсули тафаккури ҷомеа буда, ташаккулу таҳаввул ва ҳатто таназзули он низ ба ҷомеа вобаста аст.

Ҳар як забон дар ҷараёни рушди худ тадричан пурғановату мукамал мегардад. Ҷараёни ташаккулу таҳаввули забон, ки ба рушду тарвиҷи ҳаёти иҷтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва фарҳангии ҷомеа, муносибатҳои байниҳамдигарии халқу миллатҳо робитаи мустақим дорад, асосан дар замина ва бунёди таркиби луғавӣ ва сохти сарфӯнаҳвӣ сураат мегирад. Дар пасманзари рушди таърихии ҷомеа, ки ба пайдоиши предмету ҳаводиси нав мусоидат мекунад, мафҳумҳои мутобиқи онҳо пайдо гардида, бо номбаршавии онҳо калимаҳои нав низ ба вуҷуд меоянд.

Калимаҳои нав дар замина ва бунёди таркиби луғавӣ ва сохти сарфунаҳвии худӣ забон ва дар баъзе ҳолатҳо дар натиҷаи иқтибос аз дигар забонҳо пайдо мешаванд. Аз забонҳои дигар гирифтани калимаҳо барои ҳар як забон ҳодисаи маъмулию табиӣ буда, баҳри такмили бештари он забон имконияти зиёд фароҳам меоранд.

Антропонимҳо қисми таркибии сарват ва ғановати луғавии забон мебошанд. Аз ин рӯ, онҳоро бидуни қонунмандии забон омӯхтан номумкин аст. Номҳои хоси одамон ҳама гуна дигаргунии ҷамъиятро зуд эҳсос мекунанд. Онҳо аз нуқтаи назари муҳаққиқи рус З.Г.Исаева аз дигар категорияҳои луғавӣ бештар бо тағйирпазирию серҳаракатиашон фарқ мекунанд. Вале ин чунин маъно надорад, ки номҳои хоси одамон номураттабу номуташаккил бошанд. Ҳангоми шиносӣ бо миқдори муайяни антропонимҳо ба қадом забон тааллуқ доштани онҳоро муайян кардан чандон мушкил нест, зеро вижагии миллии онҳо дар ҷиҳатҳои овозӣ, маъноӣ ва сохти таркибии онҳо зоҳир мегардад.

Тадқиқи антропонимия аз нуқтаи назари иҷтимоӣ марбути сотсиолингвистика мебошад, ки ҷузъи забоншиносии умумист. Муайян кардани тағйироти антропонимҳо, аз як тараф, рушду дигаргунии сохти ҷомеаро нишон диҳад, аз тарафи дигар, собит менамояд, ки аъзоёни ҷомеа нисбат ба чунин тағйироту таҳаввулот бетараф набуда, онро дар лексикаи забон ба таври васеъ истифода мекунанд. Чунин мавзӯҳо дар якҷоягӣ муносибати байни забон ва ҷомеа, забон ва шуур, забон ва тафаккурро муайян менамоянд.

Ном ба шахс маҳз дар ҷомеа мавқеи хоса дошта, барои муносибати мутақобилаи аҳли ҷомеа зарур мебошад. Номҳои фард барои ҷомеа бетафовут нест. Аз ин рӯ, мароқ ба номҳоро дарку фаҳм кардан мумкин аст.

Тарике ки И.В. Бестужев-Лада зикр мекунад, антропонимҳо чун дигар номҳои хос танҳо барои он мавҷуданд, ки вазифаи муайяно иҷро мекунанд. Дар сохтори ин вазифаҳо чор гурӯҳ маълуманд: 1. **Фарққунонии фардҳо аз ҳамдигар.** Ин вазифа зарурӣ ва оқилона буда, бе он антропонимия умуман маъное нахоҳад дошт. 2. **Иҷтимоӣ.** Ин вазифа ба мақоми фард дар сохтори иҷтимоии ҷомеа ишора мекунад ва он дар ҳаёти ҷомеа арзишмандии амалӣ дорад. 3. **Анъанавӣ.** Он ба расму русум, анъана, мӯд ва завқи шахсӣ мувофиқат мекунад. Вазифаи мазкур на он қадар зарурист, вале вобаста ба омилҳои айнию зехнӣ (объективӣ ва субъективӣ), ки антропонимияи гузашта ва муосирро муайян менамояд, ногузир ва ҳатмӣ мебошад. 4. **Хурофотӣ.** Ин вазифа ба эътиқоди номгузoron ба қувваи фавқуттабии ном (муҳофизат аз қувваҳои бадӣ ва пуштибонӣ аз ҷониби қувваҳои нек, худову фариштагон) алоқаманд буда, он на он қадар зарур ва комилан менамояд хурофот аст, вале дар ҷомеаи мафкураи динӣ ва ҳамин гуна боқимондаҳои замони гузашта дошта ногузир мебошад.

Барои маълумоти муфассал гирифтани он ба антропонимияи тоҷик ҷараёни пайдоиш, ташаккули инкишофи сохту таркиб ва марҳилаҳои асосии таърихи номҳои шахсиро бояд донист. Номҳои шахс пеш аз ҳама дар заминаи калимаҳои муқаррарӣ (апеллятивҳо) пайдо гардида, бо мурури замон гоҳо робитаи худро бо асоси пайдоишашон гум карда, ҳамчун аломатҳои номӣ, нишонаҳо боқӣ мемонанд.

Азбаски чараёни онимизатсия (табдили калимаҳои муқаррарӣ ба ном) дар шакли таҷассуми номҳои шахс дар апеллятивҳои сершумор ифода мегардад, аз рӯи чанбаю хусусияти апеллятивҳо хусусияти ирсии антропонимҳоро муайян кардан мумкин аст. Дар ин робита пеш аз ҳама номҳои анъанавии бостонӣ дар муқоиса бо номҳои иқтибосии дар зери эътиқодмандии динӣ ё таъсири маданияти халқҳои дигар азхудшуда, ҳамчунин номҳое, ки пайдоишашон ба ин ё он чараёни рушди фарҳангиву иҷтимоии ҷомеа вобастагӣ доранд, мавқеи ҷудоғонаро ишғол менамоянд.

Қисми муайяни номҳои бостониро бе тадқиқоти махсус низ фаҳмидан мумкин аст, зеро онҳо алоқаи ҳешро бо лексикаи зинда то ҳанӯз нақандаанд ва аз рӯи маънии хеш гуногун буда, одатан мустақим ё бавосита ба ҷиҳатҳои маънавию ахлоқӣ ё ҷисмонии соҳиби ном, ҳолати тавлид, шароити иҷтимоиву иқтисодии волидон, тасаввурот оид ба оламу муҳити атроф, ҷаҳонбинӣ, хусусиятҳои хоси синни кӯдакӣ ишора мекунанд.

Таърихи номҳо одатан бо таърихи ҳаёти ҷамъиятии халқ алоқаи зич дорад. Қонуни рушди зиндагӣ таъбу завқ ва мафкураи инсонро тағйир медиҳад, ки он таҷассуми мустақими ҳешро дар антропонимия меёбад.

Тадқиқотҳои этнографӣ нишон медиҳанд, ки антропонимия марҳилаи муайяни пайдоишу рушдро тай кардааст. Аз рӯи тадқиқоти И.В. Бестужев-Лада антропонимия се марҳилаи рушдро тай намудааст: ибтидоӣ, гуломдорию феодалӣ ва капиталистӣ. Марҳилаи ибтидоӣ бо ҷомеаи ибтидоӣ ва соҳти ибтидоӣ вобаста мебошад. Дар ин давр таҳаввули тадриҷии ном - лақабҳои сода рӯй медиҳад, ки тавассути низоми мураккаби таҳаввулот чараён мегирад.

Адабиёт:

1. Абаев, В.И. Из иранской ономастики//В кн.: История иранского государства и культуры. К 2500-летию иранского государства/В.И.Абаев. - М.: Наука, 1971. -350 с.
2. Андреев М.С. Прозвища жителей различных селений в Матче (Верховья р. Зеравшана)//Доклады АН СССР, серия «В». -1924. – 184 с.
3. Андреев М.С. Таджики долины Хуф (Верховья Аму-Дарьи). -Вып. I./М.С.Андреев. - Сталинабад: АН Тадж. ССР, 1953. –251 с.
4. Антропонимика. -М.: Наука, 1970. -360 с.
5. Аюбова, М. Антропонимияи тоҷикони навоҳии Шахритусу Қубодиён (номҳои ашхос)//М.Аюбова. - Д.: «Эр-граф», 2013. – 190 с.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ АНТРОПОНИМИКИ

Ситораи Абдурасул

В статье рассматриваются некоторые общетеоретические вопросы антропонимии и степень изученности антропонимического материала. Как считает автор статьи, до 60-х гг. XX в. в СССР об ономастике существовало ограниченное количество статей. Однако, в дальнейшем ситуация изменилась и появились другие научные труды ученых-лингвистов. Об ономастике стала

публиковаться научная литература и проводятся специальные конференции, посвященные различным вопросам ономастики.

Ключевые слова: антропонимика, вопросы, имя, имя собственное, период, этап, прозвище, сложный, преобразование.

БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ АНТРОПОНИМИКА

Ситораи Абдурасул

Дар мақола вобаста ба баъзе масъалаҳои назариявии антропонимика ва дараҷаи омӯзиши маводи антропомӣ сухан меравад. Тавре муаллиф баррасӣ мекунад, то солҳои 60-уми асри XX дар замони Шӯравӣ (СССР) шумораи маҳдуди мақолаҳо вобаста ба масъалаҳои ономастика мавҷуд буд. Аммо баъдтар вазъият тағйир ёфтааст ва дигар қорҳои илмӣ олимони забоншиносӣ пайдо шуданд. Дар бораи ономастика таълифи адабиёти илмиро оғоз гардид, инчунин конференсҳои илмӣ оғоз гардиданд.

Калидвожаҳо: антропонимика, саволҳо, ном, исмҳои хос, бештар, давра, мураккаб, табдил додан.

ANTICIPATED ISSUES OF ANTHROPONIMIC

Sitorai Abdurasul

The article deals with some general theoretical questions of anthroponymy and the degree of study of anthroponomical material. According to the author of the article, before the 60s. XX century. In the USSR there was a limited number of articles on onomastics. However, in the future the situation changed and other scientific works of linguistic scientists appeared. Scientific literature has been published on onomastics and special conferences devoted to various questions of onomastics have been held.

Key words: anthroponymics, questions, name, proper name, period, stage, nickname, complex, transformation.

Сведения об авторе: Ситораи Абдурасул – доктор PhD кафедры таджикского языка Кулябского государственного университета имени Абуабдулло Рудаки. Адрес: РТ, 734065, г. Куляб, улица С. Сафарова, 16.

Тел: (+992) 918-50-57-15.

Information about the author: Sitorai Abdurasul - doctor PhD of the tajik language department of the Kulob State University named after Abuabdullo Rudaki. Address: 735360, RT, Kulob city, S.Safarov st.-16.

Phone: (+992) 918-50-57-15.

АДАБИЁТШИНОСӢ – ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

АДАБИЁТИ БАЧАГОНАИ ТОҶИК ВА МАСЪАЛАҶОИ ТАЪЛИМИ ОН ДАР МАКТАБИ ОЛӢ

Содиқов Ё.

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

Зиёиён дар назди забон, адабиёт ва завқи мардум масъулият доранд. Бояд тазаққур дод, ки забони миллӣ барои дар сатҳи байналмилалӣ муаррифӣ кардани миллат нақши калидӣ дорад. Гузашта аз ин, забони тоҷикӣ ба сифати яке аз забонҳои ширину шоирона в шевотарини дунё аз ҷониби бузургтарин шаркшиносони ҷаҳонӣ эътироф гардидааст.

(Аз Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар вохӯрӣ бо зиёиёни мамлакат, 19.03. 2018)

Адабиёти бачагона ҳамчун як ҷузъи адабиёти умумӣ таърихи қадим дошта, баробари пайдоши инсон ба вучуд омадааст. Зеро ин адабиёт, ба ифодаи ҳикматноки мунаққиди бузурги рус В. Г. Белинский, “барои тарбия навишта мешавад, тарбия бошад қисмати одамро ҳал мекунад”. Вале агар таъбир ҷоиз бошад, ин адабиёт то охири асри XIX – аввали асри XX ҳанӯз аз батни модар ҷудо нашуда буд. Аз ин ҷо, мафҳуми “адабиёти бачагона” ба хусусияти оммавӣ пайдо кардани он осори ҷопӣ алоқаманд карда мешавад, ки барои доираи муайяни хонандагон эҷод ва ба ороиши хос дорад.

Ҳаракати барои бачагон асари хос таълиф кардан дар адабиёти тоҷик ба ҷараёни маорифпарваронаи такмили усули таълим алоқамандии зич дорад. Мо дар ин роҳ ҷаҳду талошҳои устод Айниро ҳанӯз то ғалабаи Инқилоби Октябр ва ташкили давлати нав дар хотир дорем: кушодани мактабҳои усули ҷадид, дар онҳо дарс додан ва барои ин мактабҳо тартиб додани китобҳои хониш ва ғайра. Ҳамин саъю талоши устод, пайравон ва дӯстони ӯ дар давоми солҳои 20-ум ва нимаи аввали сиюм дар роҳи такмили дониш, таълифи асарҳои бадеӣ барои кӯдакон, наврасон ва навҷавонон дар нимаи дуҷуми солҳои 30-юм гувоҳи он аст, ки устод Айни зарурати масъаларо хеле хуб фаҳмидаанд. Акнун заҳматҳои аҳли адаб, маориф ва адабиёт аз тарафи ҳукумати навташқили тоҷикон пурра дастгирӣ меёфт. Ва мо дар дохили давлати ягона - СССР қарор доштем, ки ба сиёсӣ кардани тамоми системаи таълиму тарбия камар баста буд. Бо вучуди дастгириҳои давлат ва ҳукумат, роҳи дигаргуниҳо сода набуд: адабиёти бачагона бо хусусиятҳои хоси худ ба осонӣ пайдо нашуд. Содафаҳмиҳои масъала дар марказ ҳам роҳ ёфта буд ва асосгузори адабиёти пролетарӣ Аликсей Максимович Горкийро зарурате пеш омад, ки асосҳои назариявӣ ва идеологии адабиёти бачагонро дар мақолаҳои сершумори худ гаштаю баргашта шарҳ диҳад ва таъкид кунад. Ҳатто як мақолаи ӯ “Дар бораи марде, ки дар гӯшҳояш пахта ҳалондааст” унвон дорад. Яъне сиёсатмадорон, мунаққидон ва адибоне буданд, ки ба як бору ду бор фаҳмонидан ва таъкид кардан ба умқи масъала намерасиданд ва ё расидан намехостанд. Бо таъкиди Максим Горкий дар аввалин Анҷумани нависандагони СССР (август соли 1934) шогирди вафодори ӯ – Самуил Яковлевич Маршак оид ба адабиёти

бачагона маърузаи алоҳида хонд ва он васеъ муҳокима гардид. Баъдтар – моҳи январӣ соли 1936 дар шаҳри Москва Маҷлиси машваратӣ оид ба адабиёти бачагона даъват шуд. Қиддияти масъаларо аз ин ҳам қиёс кардан мумкин аст, ки дар он котиби КМ ВКП(б) А.А. Андреев баромади муфассал кард. Акси садои ин маҷлис ба Сталинобод ҳам расид. Моҳи мартӣ ҳамон сол Маҷлиси машваратии республикавӣ даъват шуд. Аз номи Иттифоқи нависандагон котиби масъули он Сотим Улуғзода баромад кард. Маъруза ниҳоят танқидӣ ва аз ҷиҳати идеологӣ тезутунд буд.

Тарзи ҳаёти нав бо душворӣ ва қурбониҳои аз ақл берун бошад ҳам, барқарор шуд ва адабиёти бачагонаи советӣ, аз ҷумла адабиёти бачагонаи тоҷик бо хусусиятҳои хоси худ дар охири солҳои сиёму пайдо шуд ва дар устувор гардидани шуури нави ҷамъиятӣ ҳиссаи муҳиме гузошт. Адабиёти бачагона пайдо шуд, вале мушкилоти назарӣ ва амалии он давом ёфт ва давом дорад.

Яке аз масъалаҳои назарӣ, ки ҳамеша сабаби баҳс мегардид, муайян кардани хусусиятҳои хоси адабиёти бачагона аст. Адабиёти бачагона бо кадом хусусиятҳои аз адабиёти калонсолон фарқ дорад? Мо ба ин савол аз муқаддимаи китоби фолклоршинос, адабиётшинос ва нависанда Раҷаб Амонов «Адабиёти бачагона – Таърихи адабиёти советии тоҷик. Инкишофи жанрҳо. Иборат аз шаш ҷилд. Ҷ. 6, китоби 1.-Душанбе: Дониш, 1982 мухтасаран ҷавоб меорем.

«Адабиёти бачагона, - менависад устод Раҷаб Амонов, - ба ҳамаи он талаботе, ки мо аз эҷодиёти баландсанъат ва пурмазмуни бадеӣ дорем, бояд пурра ҷавоб диҳад. Аз ин ҷиҳат он аз адабиёти калонсолон қатъан фарқ намекунад. Бо вучуди ин, адабиёти бачагона хусусиятҳои хос дорад. Ба зиммаи он пеш аз ҳама, вазифаи таълиму тарбия вогузошта мешавад, яъне адабиёти бачагона ҳам аҳамияти таълимӣ ва ҳам аҳамияти тарбиявӣ касб мекунад. Дигар ҳел гӯем, он тарбиятгар ва донишомӯз аст ва аз ин ҷиҳат сину соли бачагонро ба назар нагирифта наметавонад, зеро усули донишомӯзӣ ва тарбия вобаста ба сину соли бачагон, дараҷаи инкишофи шуур, ҷаҳонфаҳмӣ ва ҷаҳонбинии онҳо тағйир меёбад. Интиҳоби мавзӯҳо, образҳо, қаҳрамонҳо ва тарзи тасвири онҳо ба дараҷаи муайяни сину сол, ба доираи тасаввурот ва фаҳмиши бачагон дар давраҳои гуногуни ҳаётшон тобеъ қунонида мешавад» [1, с. 5-6].

Дар натиҷаи тадқиқоти адабиётшиносон ва аз тарафи муассисаҳои педагогӣ ва психологӣ омӯхта шудани хусусиятҳои психологии бачагон адабиёти бачагон ва наврасон эҷодшаванда ва тавсияшаванда ба чор гурӯҳи синусолӣ ҷудо карда шудааст: сини томактабӣ, сини хурди мактабӣ, сини миёна ва болои мактабӣ. Ин ҷудокунӣ гоҳо дар ҷоп ва ороиши китобҳо ба назар гирифта шуда, ин тавр ҳам муайян мекунад: 1) барои бачагони сини томактабӣ ва хурди мактабӣ; 2) сини миёна ва болои мактабӣ. Ба назар мерасад, ки ин ҷамъкунӣ аз ноилҷӣ ва сарфакорӣ ҷопхонаҳои мост. Ҳар қадар ки китоб барои хурдтаракон бошад, ҳамон қадар дар он нишонаҳои синусолӣ равшантар ба назар гирифта мешавад. Мо аз он чор гурӯҳ гурӯҳи аввал ва охириро барои қиёс аз китоби зикршудаи устод Раҷаб Амонов мисол меорем. Устод Р. Амонов менависад: «Бачагони сини томактабӣ басо ҳассосанд, ашёҳо ва ҳодисаҳои табиату зиндагиро самимӣ ва бевосита идрок мекунад, бинобар ин барои онҳо манзур ва аёнӣ будани предмети тасвир аҳамияти калон дорад. Ба шавқу шухиву бозии бачагони ин син материал

додани асари бадеи матлуб аст» [1, с.6]. Суханони зерини Максим Горький ҳам доир ба ин синну сол чолибанд: «Кӯдак то сини даҳсолагӣ бозию шухӣ талаб мекунад ва ин талаби вай аз нуктаи назари биологӣ ҳаққонист. Вай бозӣ кардан мехоҳад, бо ҳамаи чизҳо бозӣ мекунад ва олами гирду атрофро пеш аз ҳама ва осонтар аз ҳама дар аснои бозӣ доништа мегирад. Вай суханбозӣ ва калимабозӣ мекунад. Маҳз дар аснои суханбозӣ кӯдак нозукиҳои забони модариро ёд мегирад, оҳанги онро ва он чиро, ки забоншиносон «рӯҳи забон» меноманд, мефаҳмад» [8, с. 158].

Дар ин миён кӯдакон роҳи «дуру дарози» инкишофи ҷисмонӣ ва маънавиро «тай» мекунад. Дар ин роҳ падару модар, мактаб ва муаллим мавқеи ниҳоят бузург мебошанд. Акнун мебинем, ки устод Рачаб Амонов хусусиятҳои хоси адабиёт барои сини калони мактабро чӣ тавр маънидод мекунад:

«Дар сини болои мактабӣ гоҷҳои иҷтимоии бачагон пойдор мегардад, назари диққати онҳо ба тарафи мураккабии муносибатҳои ҷамъиятӣ ва самараҳои илму дониш равона мешавад. Асарҳои саргузаштӣ, илмии фантастикӣ, повесту романҳо оид ба корномаи одамони хирадманду шучоъ... мавриди диққати маҳсули онҳо қарор мегирад. Бачагони ин синн орзу карданро дӯст медоранд ва баъзан танҳои ихтиёр карда, ба ҳаёл мераванд. Талабагони синфҳои болоӣ – наврасон ба ояндаи худ ба завқи маҳсуле менигаранд, ба мавқеи худ дар ҷамъият, ба олами ботинии ҳамзамонони худ эътибори зиёд медиҳанд, дар бораи ба амал овардани орзуҳои худ чиддӣ фикр мекунад. Имконияти онҳо дар фаҳмидани зиндагӣ, ҳавасу манфиатҳои онҳо ба калонсолон наздик мешавад. Фикри онҳо ба масъалаҳои сиёсӣ, фалсафӣ, эстетикӣ, проблемаҳои иқтисодӣ ва монанди инҳо машғул мегардад.

Онҳо ба асари санъат ба назари таҳлил чашм меандозанд, ба муайян кардани хусусиятҳои асари бадеи, мундариҷаи гоҷвӣ, бадеи, образҳо, портрет ва пейзаж, банду баст ва санъати гуфтор саъй менамоянд. Аз адабиёт бештар гизои маънавиява лаззати эстетикӣ ба даст меоваранд» [1, с.8].

Мо ин ҷо танҳо ду мисол овардем то вусъати масъаларо барои шумо пешниҳод намоем. Вале домани андеша дар ин боб аз ин ҳам фарохтар аст. Дар эзоҳи мафҳуми адабиёти бачагона андешаи зерини дигар адабиётшиноси маъруфи ин соҳа – Ҷоннон Бобокалонова мувофиқ мебошад: «Ҳар қадар ки сину соли хонандаи асарҳои бачагона хурд бошад, хусусиятҳои адабиёти бачагона ҳамон қадар бештар ва барҷастатар зоҳир мегардад» [4, с. 5- 6].

Масъалаи дигар дар ин боб муайян кардани таркиби адабиёти бачагона мебошад. Ба иттиҳоди умум, он аз асарҳои зерин таркиб меёбад: 1) асарҳое, ки хос барои кӯдакон эҷод ва чоп мешаванд; 2) асарҳое, ки аз адабиёти классикӣ ва муосирпурра ва ё интихобан бо шарҳи иборот ва калимот, расму ороиши мувофиқ барои кӯдакон чоп мешавад; 3) эҷоди кӯдакон; 4) намунаҳои осори фолклорӣ, хусусан фолклори бачагона.

Адабиётшинос ва мунаққиди маъруфи даврони советӣ Игорь Павлович Мотяшов фарқи адабиёти бачагоноро аз калонсолон бо мисоли зерин эзоҳ додаст, ки бисёр чолиб менамояд:

«Невозможно отрицать воспитывающую роль любой литературы. И все таки возьмем «взрослую» книгу, скажем «Разгром» А. Фадеева, и спросим себя: для чего

она написана? Возможно множество ответов, но вряд ли среди первых окажется ответ: для коммунистического воспитания трудящихся. Для «взрослой» литературы воспитательная функция – это почти всегда «сверхзадача». Ближайшая цель книги – познание, понимание действительности, какой-то события, проблемы, социального типа, характера исторического лица и т.

Прямая воспитательная направленность как первая и основная задача детской книги (притом книги не только художественной, но и научно-художественной и деловой) – одна из специфических особенностей детской литературы» [10, с. 17].

Дигар масъалае, ки боиси баҳс қарор мегирад, интихоби қаҳрамон аст. Дар ин маврид сину соли қаҳрамони марказӣ дар назар аст. Дар аксари мавридҳо ин қаҳрамон ҳамсоли хонандае мебошад, ки асар ба ӯ баҳшида мешавад. Чунин интихоб фаҳмидани гоља ибрат гирифтани хонандаро осон мекунад. Вале ин тарзи интихоб воқеъ намебошад. Бисёр воқеъ мешавад, ки қаҳрамони марказӣ шахси калонсол аства ба ибрат гирифтани хурдсолон ва наврасон ҳалал намеорад. Хусусан дар асарҳои, ки ба хонандаи синни миёна ва калони мактабӣ пешниҳод шуда бошад.

Дар назди адабиёти бачагона вазифаҳои бениҳоят муҳим ва масъул гузошта шудааст ва дар ҷои аввал масъалаи ахлоқи насли оянда мебошад. Игорь Павлович Мотяшов ба ин масъала диққати хос ҷалб карда, аз ҷумла менависад: «Альберт Лихановдар китоби «Гардиши ҳаёт» (Времена жизни)» мегӯяд: «... Ман дар ин боварам, ки ахлоқ, ташаккул ва инкишофи он яке аз муҳимтарин масъалаҳои адабиёти даврони оянда мебошад». Мотяшов И.П. ин фикрро тақвият дода менависад: «Ба ин андеша (тезис) розӣ нашудан мумкин нест. Инкишофи муваффақона ба ҷониби коммунизм афзудани иқтидори ахлоқии ҷомеаро талаб менамояд» [9, с.3].

Дар баробари эҷоди адабиёти бадеӣ масъалаҳои назариявӣ ва методологӣ, танқид ва адабиётшиносӣ ба майдон меояд. Танқид ва адабиётшиносӣ дар адабиёти тоҷик дар нимаи солҳои сиюм аз мақолаҳои Сотим Улуғзода, Абдушукур Пирмуҳаммадзода (бародари Абдусалом Деҳотӣ), Кибриё Лутфуллозода, Ҳамид Обидӣ оғоз ёфтааст. Вале омӯзиши илмии ин адабиёт дар давраи баъд аз ҶБВ-солҳои 50- ум- 60- ум қувват гирифтааст.

Аввалин тадқиқотчи илмии адабиёти бачагонаи тоҷик Ҷоннон Бобокалонова буданд, ки дар мавзӯи «Эҷодиёти Мирсаид Миршакар барои кӯдакон» рисолаи номзадӣ таълиф карда, дар Донишгоҳи давлатии Ленинград ба номи Жданов соли 1958 Ҳимоя намуд. Дуюм рисолаи номзадӣ дар мавзӯи «Садриддин Айни – нависандаи бачагон» аз тарафи Мавҷуда Саидова таълиф гардид ва дар Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон ба номи В. И. Ленин соли 1963 ба Ҳимоя тешниҳод шуд.

Дар ибтидои солҳои 70- ум Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакии АФ РСС Тоҷикистон омӯзиши жанрии адабиёти муосири тоҷикро ба нақша даровард ва дар ин роҳ корҳои зиёде анҷом дода шуд. Дар натиҷа кормандони Институт Неъматҷон Файзуллоев, Азимҷон Азимов, Нозуқой Алиева ва камина, ки унвонҷӯи ҳамон Институт будам, зери роҳбарии академики АИ РСС Тоҷикистон Раҷаб Амонов ба омӯзиши жанрҳои гуногуни адабиёти бачагонаи даврони советӣ

огоз карда, рисолаҳои номзадҳои худро таълиф карда, дар ибтидои солҳои 80-ум ба ҳимоя пешниҳод намудем. Дар ҳамин давра китобҳои Раҷаб Амонов «Адабиёт ва бачагон», «Детская литература Таджикистана» (соли 1982, Москва) китоби бунёдии ӯ «Адабиёти бачагона» ҳамчун чилди шашуми (китоби якум) «Таърихи адабиёти советии тоҷик» соли 1982 аз тарафи нашриёти «Дониш» ба чоп расид. Инчунин, маҷмӯае бо унвони «Мақолаҳо оид ба адабиёти бачагона» соли 1967, китоби Ҷонон Бобокалонова «Материалҳо оид ба адабиёти бачагонаи тоҷик» соли 1975 ва якҷанд китобҳои ӯ ба забони тоҷикӣ ва русӣ чоп шуданд. Шогирди Ҷонон Бобокалонова дӯсти мо Садррахмон Саидов дар мавзӯи «Асарҳои Абулқосим Лоҳутӣ барои бачагон ва наврасон» соли 1986 рисолаи номзадӣ дифоъ намуд. Соли 1983 муаллима Ҷ. Бобокалонова дар мавзӯи «Муаммои қаҳрамон дар адабиёти бачагонаи тоҷик» аввалин рисолаи докториро оид ба адабиёти бачагона дифоъ намуданд.

Гуфтан мумкин аст, ки ин мавҷи аввалини тадқиқотҳо оид ба адабиёти бачагонаи тоҷик буд. Мавҷи дуюми тадқиқотҳо дар даврони истиқлолияти комили халқи тоҷик оғоз шуд ва давом дорад. Акнун дар баробари рисолаҳои номзадӣ рисолаҳои докторӣ низ таълиф шуданд, ки ба масъалаҳои адабиёти бачагонаи тоҷик бахшида шудаанд. Мо аз таълифи рисолаҳои доктории Неъматҷон Файзуллоев «Назми бачагонаи тоҷик дар садаи XX», Фарҳод Хусейнзода «Ташаккул ва таҳаввули адабиёти тоҷик барои бачагон ва наврасон дар нимаи дуюми садаи XX» огоҳ ҳастем, ки бо муваффақият дифоъ шудаанд. Боиси хушнудӣ ва қайди махсус аст, ки хатмкардаи Донишгоҳи мо Исматуллоев Мирзо дар бораи Пӯлод Толис рисолаи номзадӣ дифоъ карда, рисолаи докторӣ омода кардааст ва дар садаи ҳимоя аст. Тадқиқотҳо давом доранд ва ҳамаи ин гувоҳи возеҳи он аст, ки адабиёти бачагонаи тоҷик ва танқиду адабиётшиносии он дар роҳи инкишоф ва тараққӣ аст, вазифаҳои иҷтимоӣ, сиёсӣ, ахлоқӣ ва эстетикӣ худро иҷро карда меояд.

Аз ин мухтасар ошкор аст, ки масъалаи таълим ва тадриси адабиёти бачагона дар коллеҷҳои педагогӣ ва донишгоҳҳои олии, ки факултаҳои филологӣ доранд, аз заруратҳои ҳатмӣ мебошад. Ба андешаи устувори ин ҷониб, тарбияи иҷтимоӣ, сиёсӣ, касбӣ ва ахлоқии мутахассисони ояндаро бе таълими фани адабиёти бачагона пурра ва пухта доништан мумкин нест.

Адабиёт:

1. Амонов Р. Адабиёти бачагона/Таърихи адабиёти советии тоҷик. Инкишофижанрҳо. Иборат аз шаш чилд. Ҷилди 6, китоби 1/Р. Амонов. – Душанбе: Дониш, 1982. – 348 с.
2. Бахриев Ф.Ф. Гулчехра Сулаймони и ее роль в развитии таджикской детской поэзии/Ф. Ф. Бахриев. – Хучанд: Меъроҷ, 2011. – 21с.
3. Бобокалонова Ҷ. Таърихи адабиёти атфол. Иборат аз ду чилд. Ҷилди 1. Назария ва танқид. Адабиёти қадим, асри миёна ва ибтидои асри XX. Китоби дарсӣ барои донишгоҳу донишкадаҳо ва мактабҳои омӯзгорӣ Тоҷикистон/Ҷ. Бобокалонов. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2006. – 568 с.
4. Бобокалонова Ҷ. Материалҳо оид ба адабиёти бачагонаи тоҷик/Ҷ. Бобокалонова. – Душанбе: Маориф, 1975. – 208с.

5. Имомов М. С. Тафаккури бадеи ва поэтикаи насри Садриддин Айни/М.С. Имомов. – Душанбе: Бухоро, 2014. – 412 с.
6. Исмаилов М. Поэтика детской прозы Пулода Толиса/М. Исмаилов. – АКД, Душанбе, 2009. – 24 с.
7. Мақолаҳо оид ба адабиёти бачагонаи тоҷик. – Душанбе: Ирфон, 1967.-140с.
8. Миршакар М. Куллиёт. Иборат аз се ҷилд. Ҷилди 3, қисми 1/М. Миршакар. – Душанбе: Ирфон, 1978. – 217 с.
9. Мотяшов И.Павлович. Энциклопедия коммунистической нравственности. – Детская литература/И. Мотяшов//Ежемесячный журнал.–Москва: 1980. - № 11.
10. Мотяшов И. П.Избранное: Очерки/И.П. Мотяшов.–Москва: Детская литература. 1988. – 431с.
11. Саидов С. Творчество Абулкосима Лахути для детей и подростков: АКД/С. Саидов. – Душанбе, 1986. – 23с.
12. Содиков Ё. Становление и развитие повести в таджикской детской литературе: АКД/Ё. Содиков. – Душанбе, 1981. – 23с.
13. Спивак А. С. Как быть родителями. (О психологии родительской любви)/А. С. Спивак. – Москва: Педагогика. 1986. – 160с.
14. Файзуллоева М. Поэма – сказка в таджикской детской поэзии: АКД/М. Файзуллоева. – Душанбе, 1992. – 25с.
15. Файзуллоев Н. Таджикская детская поэзия 20 века: вопросы тематики, жанра и стиля: АДД/Н. Файзуллоев. – Душанбе, 2006. – 50 с.
16. Хусейнзода Ф. Становление и эволюция таджикской детской и юношеской литературы во второй половине 20 века: АДД/Ф. Хусейнзода.-Душанбе, 2015.-409 с.

АДАБИЁТИ БАЧАГОНАИ ТОҶИК ВА МАСЪАЛАҲОИ ТАЪЛИМИ ОН ДАР МАКТАБИ ОЛӢ

Содиқов Ё.

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

Мақола ба баъзе масъалаҳои баҳсталаби назария ва амалияи адабиёти бачагонаи тоҷик бахшида шудааст. Муаллиф онро дар алоқамандӣ ба афкори адабиётшиносии даврони советӣ, ки дар ташаккул ва рушди ин адабиёт таъсири бузург дошт, ба миён гузошта, яқ андоза ҳал кардааст.

Муаллиф зимни таҳлили масъала равшан маънидод кардааст, ки имрӯз низ хонандагон ба омӯзиши асарҳои бачагона ниёзи бештар доранд. Масъалаи муҳими дигаре, ки дар мақола таъкид гардидааст, ин аст, ки дар асарҳои бачагона бояд пеш аз ҳама масъалаҳои таълиму тарбия воғузошта шавад, яъне адабиёти бачагона ҳам аҳамияти таълимӣ ва ҳам аҳамияти тарбиявӣ касб карда тавонад.

Мақола барои донишҷӯёни коллеҷҳои омӯзгорӣ ва мактабҳои олӣ, ки факултаҳои филологӣ доранд, пешниҳод мешавад.

Калидвожаҳо: адабиёт, адабиёти бачагона, педагогика, психология, методикаи таълим, жанр ва услуби адабӣ, танқиди адабӣ ва адабиётшиносӣ.

ТАДЖИКСКАЯ ДЕТСКАЯ ЛИТЕРАТУРА И ЕЕ ПРОБЛЕМЫ ОБУЧЕНИЯ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

Содиқов Ё.

Кулябского государственного университета имени Абуабдуллохи Рудаки

Статья посвящается некоторым спорным теоретическим и практическим проблемам таджикской детской литературы. Автор в некоторый степени решает этот вопрос наличие связей с мнением литературоведения советской эпохи, которая сыграла сильное воздействие на становление и развитие этой литературы.

Автор в период анализа данной проблемы ярко показал, что ныне учащийся больше нуждаются на обучении детских произведений. Другая важная проблема, которая подчеркивается в статье, заключается в том, что в детской литературе, прежде всего, должны ставить вопрос учения и воспитания, т.е. детская литература должна иметь и учебное и воспитательное значение.

Статья посовещается студентам колледжей и вузов, которые имеют филологические факультеты.

Ключевые слова: литература, детская литература, педагогика, психология, методика обучения, литературный жанр и стиль, литературная критика и литературоведение.

TAJIK CHILDREN'S LITERATURE AND ITS PROBLEMS OF TRAINING IN THE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

Sodiqov Y.

The article is devoted to some controversial theoretical and practical problems of Tajik children's literature. Author to some extent solves the question of the links with the opinion of literary criticism of the Soviet era, who played a strong influence on the formation and development of this literature.

The author in the period of analysis of this problem has clearly shown that the student now needs more to teach children's works. Another important problem, which is emphasized in the article, lies in the fact that in the children's literature, first of all, the question of teaching and upbringing must be raised, children's literature must have both educational and educational significance.

The article is consult to students of colleges and universities, which have philological faculties.

Key words: literature, children's literature, pedagogy, psychology, teaching methods, literary genre and style, literary criticism and literary criticism.

Сведения об авторе: Содиқов Ёрали – кандидат филологических наук, доцент кафедры таджикской литературы и журналистики Кулябского государственного университета имени Абуабдулло Рудаки. Адрес: РТ, 735360, г.Куляб, улица С. Сафарова, 16.

Тел: (+992)934-63-05-50.

About the author: Sodikov Yorali - candidate of philological sciences, associate professor of Tajik literature and journalism Kulob State University Abuabdullo Rudaki.

Address: 735360, RT, Kulob city, S.Safarov st.-16.

Phone: (+992)934-63-05-50.

ФАЗЛИДДИН МУҲАММАДИЕВ – УСТОДИ ЖАНРИ ҲИКОЯ

Холиқова З.К., Қурбонзода М.Х.

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

Фазлиддин Муҳаммадиев ба адабиёт дар нимаи дуҷуми солҳои 50-уми асри XX ворид шудааст ва аввалин жанре, ки бо он нависанда қувваозмоӣ кардааст, ин жанри ҳикоя мебошад.

Асоси ҳикояро нақли даҳонӣ ташкил медиҳад ва бо вучуди он ки аз эҷодиёти шифоҳии халқ (фолклор) ба адабиёти хаттӣ гузашта, хеле тағйир ёфтааст, то ҳол ҳамон хусусияти даҳонакӣ будани худро нигоҳ дошта меояд.

Ҳикоя дар эҷодиёти адибони тоҷик Сағтор Турсун, Ҷунон Қӯҳзод, Баҳром Фирӯз, Абдулҳамид Самад ва бисёр дигарон мавқеи муҳим дорад. Дар қатори ин адибон Фазлиддин Муҳаммадиевро махсус зикр намудан лозим аст, зеро ӯ яке аз адибонест, ки барои инкишофи ҳикояи имрӯзи адабиёти тоҷик ҳиссаи басо бузурге гузоштааст.

Дар тӯли солҳои фаъолияти эҷодӣ Ф.Муҳаммадиев як силсила ҳикояҳо навиштааст, ки онҳо соли 1969 мундариҷаи маҷмӯаи «Сози Мунаввар»-ро ташкил додаанд. Илова бар ин, соли 1985 нависанда китобе навишт, ки «Дӯстон тоҷи сар» ном дошта, як навъ маҷмӯаи очерку ҳикояҳо ва мақолаҳои публицистӣ ва танқидии адибро ташкил додааст.

Ф. Муҳаммадиев ҳикояҳои бисёре дорад, ки аз ҷиҳати ҳаҷм, мавзӯӣ ва хусусиятҳои жанриашон гуногун мебошанд. Онҳоро шартан ба се гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст: ҳикояҳои хаттӣ, ҳикояҳои ҳаҷвӣ ва ҳикояҳои даҳонӣ.

Ҳикояҳои даҳонӣ аз ҷиҳати шакл аз ҳикояҳои ҳаҷвӣ то андозае тафовут доранд, онҳо аз тарафи муаллиф ҳангоми баромад аз телевизион ва минбари ҷаласаҳое, ки иштирок доштааст, бадохатан гуфта шудааст. Баъдтар ин ҳикояҳо навишта шуда, дар маҷмӯаи «Сози мунаввар» ва «Асарҳои мунтахаб» (ҷилди 1) дарҷ гардидаанд.

Бояд гуфт, ки ҳикояҳои даҳонӣ аз ҳикояҳои хаттӣ ба махсусиятҳои хоси худ фарқ карда меистанд, онҳо забону услуби муайянеро молик буда, дар чунин ҳикояҳо нақл бо як навъ ҷиддиат сурат мегирад.

Дар ҳикояҳои даҳонӣ бошад, баръакс оҳанги ҳазлу шӯхӣ дар шакли мурочиат садо медиҳад. Аз ин лиҳоз, забони чунин ҳикоят бағоят содаву оммафаҳм буда, дар онҳо васоити бадеӣ истеъмоли чандон васеа надорад.

Дар ҳикояҳои хаттӣ шахсияти муаллиф (хатто агар як ҳикоя аз номи шахси яқум бошад ҳам) пинҳон аст, аммо дар ҳикояҳои даҳонӣ муаллиф ҳам гӯяндаи қисса ва ҳам қаҳрамони асосии он аст ва барои қушода додани шахсияти нависандабештар кӯмак мерасонад.

Ҳикояҳои даҳонӣ бештар байту шеърҳои бадохатан гуфташударо ба хотир меоранд, умуман композитсияи онҳо нисбат ба ҳикояҳои хаттӣ соддатар аст, дар онҳо саршавӣ ва инкишофи батадричи воқеаро ба осонӣ мушоҳида мекунем.

Мутаассифона, ҳикояҳои даҳонӣ дар адабиёти тоҷик кам дучор мешаванд ва танқиди адабӣ ҳам ба онҳо эътибор надодааст.

Бояд қайд кард, ки Фазлиддин Муҳаммадиев ҳикояҳои даҳониро зимни ҳиссиёт ё илҳом гирифта аз ягон воқеаи реалие, ки аз сар гузаронидааст, дар мавридҳои муносиб баромад менамояд. Ҳикояҳои «Оинаи нилгун», «Меҳмоннавозӣ», «Муболиға», «Нахустин нутқи бандафақир» дар зимни нақли даҳонии худ муаллиф пайдо шудаанд ва дар омӯхтани эҷодиёти ӯ аҳамияти калон доранд.

Нависанда дар ҳикояҳои ҳаҷвиаш ба қаҳрамони худ гӯё назари ӯ асбоби наворгириест, ки аз сели мардум чехраҳои барояш даркориро алоҳида-алоҳида ва хеле моҳирона интиҳоб мекунад. Чи хеле ки Саттор Турсун қайд менамояд: «Ҳаҷви муаллим одамони мафкураашон вайронро на танҳо ба зер тозиёна мегирад, балки инчунин теги обдорест, ки онҳоро чарроҳӣ карда, шифо ҳам мебахшад» [7, с.190].

Қаҳрамонони ҳикояҳои Фазлиддин Муҳаммадиев ҳама муосирони моянд.

Нависанда бо рафтору кирдор ва амалиёти онҳо хонандаро бевосита муассир мегардонад ва ҳақ бар ҷониби адабиётшинос Ҷӯра Бақозода аст, ки мегӯяд: «Азбаски дар маркази офаридаҳои нависанда инсон, инсони муборизу санъаткор меистад, хонанда дар асарҳои ӯ ҳам пешрафти ҷамъиятӣ ва ҳам таҳаввули ҷаҳонбинӣ, принсипҳои маънавию ахлоқии ҳамзамонро амиқу ҳарҷониба мушоҳида мекунад» [7, с.115].

Дар маркази диққати нависанда масъалаҳои зиндагии одамони имрӯза меистад.

Аввалин маҷмӯаи Фазлиддин Муҳаммадиев, ки соли 1959 ба таърифи расид, ҷаҳор очерк ва ду ҳикояи ӯро дар бар мегирад.

«Бисёр ҳикояҳо ва очеркҳои ин нависандаи мушоҳидакор, мавзӯӣ ва ҳалли конфликтҳои онҳо дили хонандагонро ба тапиш медароранд, ба онҳо ғизои рӯҳӣ мебахшанд ва онҳоро тарбия мекунанд, ки дар ин хусус нахустин маҷмӯаи очерк ва ҳикояҳои Ф. Муҳаммадиев, ки бо номи «Муҳоҷирон» аз ҷоп баромад, бараъло шаҳодат медиҳад», – навиштааст Соҳиб Табаров [6, с.115].

Фазлиддин Муҳаммадиев ҳамчун санъаткор, суҳанвари мумтоз назари худро ба зиндагии инсон дорад.

Ф. Муҳаммадиев дар ҳикоянависӣ қобилияти фавқулодаи худро нишон дода тавонист. Дар ҳикояҳои аввалини ӯ ба мисли очеркҳои мавзӯи колхоз ва ҳаёту фаъолияти меҳнати колхозчиён мавқеи асосиро ишғол менамояд.

Дар назари аввал ҳам ҳикояи «Мактуби дӯст» ва ҳам ҳикояи «Савдои умр» маҳз мавзӯи ишқу муҳаббатро дар бар гирифтаанд. Аммо нависанда ин мавзӯи умуминсониро ба масъалаҳои хеле муҳими ҳаёти имрӯзаи халқ алоқаманд кардааст. Фазлиддин Муҳаммадиев бо амалиёт ва рафтори қаҳрамононаи ҳикояҳои худ нишон доданӣ мешавад, ки одамро на фақат хусну ҷамоли зоҳирӣ зебу зиннат медиҳад, балки хусни ҳақиқии инсон дар меҳнати ғоидабахш муайян ва равшан мегардад. Муаллиф таъкид мекунад, ки ба зебогии зоҳирӣ саргарм

гардидан нишонаи оқилӣ ва хирадмандии инсон нест. Адиб дар ин хусус аз забони қаҳрамони ҳикояи «Мактуби дӯст» – Ҳабиб менависад: «Медонам, баъзе занони хушрӯй тафовути зоҳириашонро аз дигарон як навъ бартарӣ, як навъ ҳуқуқи иловагӣ дар ҳаёт мепиндоранд ва гумон мекунад, ки агар дар орзуи онон чанд кас тамоми умр талаш кунад ва ҳатто аз бахти худ бенасиб гардад ҳам, меарзад. Хандаи кас меояд, ба Худо. Будаанд, ҳамин хел занон...» [2, с.155].

Дар ин ҳикоя мавзӯи асосӣ – ишқу муҳаббат, ҳусну ҷамол ва зебоӣ бо масъалаи дигар – қору меҳнати одамони дар саҳро қор мекардагӣ алоқаманд карда мешавад. Ҳайдарҷон, ки сарагрономи колхоз буд, дар ишқи Сорохон ном бригадири пешқадами зебое мафтун гаштааст, тасаллии дили ошуфтаи худро дар қору меҳнат меёбад.

«Дар ҳикояи «Мактуби дӯст» масъалаи дониستاني қадри одам, покизагии маънавиёт ва ахлоқи ӯ фикри асосии нависандаро муайян мекунад», – менависад Чумъақул Ҳамроев дар китоби «Таърихи адабиёти навини тоҷик» [8, с.289].

Сорохон низ зани меҳнатдӯсту пешқадам аст. Ӯ дар мусобиқа аз бригадаи шавҳараш Қодир пеш мегузарад ва бо меҳнати ҳалоли худ ба Маскав ба намоиши умумииттифоқии хоҷагии қишлоқ фиристода мешавад. Вале Сорохон як камбудии ҷиддӣ дорад, вай бо ҳусни зебои худ фахр мекунад ва бо рафторҳои мафтункунандааш ҷавонони зеборо, аз ҷумла Ҳайдарҷонро шайдои ишқи худ мекунонад ва бо ин дили ҷавони худро тасаллӣ медиҳад: «Ҳайдарҷон шефтаи Шумо, вай ба ҳусну латофат ва ақлу идроки Шумо мафтун, Шумо бошад, аз он масруру саодатманд, ки боз як ҷавонро аз хоби ширин, аз оромӣ ва роҳати оддии зиндагӣ маҳрум сохта, ба дарёи фикру мулоҳизаҳои печ дар печ, ба кӯҷаи сарбастаи рашк, умед ва ноумедиҳо, орзу ва ҳаёлҳои талху ширин андохтед... ва худ осудаед. Бале, осоиш ёфтед, чунки боз худро қанор гирифта, чандин моҳ аз мулоқот бо шахсе, ки ақлу хушаш рабуда умедвораш кардед, рӯй метофтед» [2, с.147-148].

Фазлиддин Муҳаммадиев бо хоҳишу эҳтироми қалон меқӯшад, ки дар ҳулку атвори одамон, аз ҷумла шахсони меҳнатдӯсту шоёни таҳсин, ягон хислати номувофиқ ва ғайритабиӣ набошад.

Нависанда ба ин восита Сорохон барин даҳҳо одамонро огоҳ мекунад, ки ба бемулоҳизакорӣ роҳ надиданд, ҳар як қадами худро бо андеша гузоранд, то ки ин гуна муносибатҳо ба тадбири қонунҳои умумиинсонӣ мутобикат кунанд.

Дар ҳикояи «Мактуби дӯст» қишлоқи имрӯза, меҳнати колхозчиён, рӯҳия ва хислатҳои гуногуни онҳо бо муҳаббати қалон тасвир меёбад. муаллиф характер ва хусусиятҳои фардӣ ва ҷолиби диққати ашхосро аз байни аҳолии қишлоқ дарёфт мекунад. Яке аз чунин ашхос Сорохон буд. Ҳайдарҷон бошад, ҷавони қордон, меҳнатдӯст, нармдил ва ҳалим мебошад, ки забони ӯ аз изҳори эҳсосот ва муҳаббат ба Сорохон лол аст. Ӯ, ки парешонҳол буд, ба гирдоби ҳаёлотии ишқ афтадааст, қалби ҳассос ва нозук, «дили олиҷаноби фақат ба нақӯкорӣ қобил дорад». [2,149]

Дар ҳикояи «Мактуби дӯст» образи Сорохон ба образи Ҳайдарҷон муқобил гузошта шудааст. «Ғазоди характерҳо, – менависад Муҳаммадҷон Шақурӣ, – яке аз муҳимтарин хусусиятҳои ҳикояҳои Фазлиддин Муҳаммадиев аст» [8, с.147].

Ф. Муҳаммадиев хислатҳои қаҳрамонони ҳикояҳои худро низ моҳирона тасвир мекунад. Инро, махсусан дар ҳикояи «Савдои умр» равшан мушоҳида намудан мумкин аст. Дар ин ҳикоя ба мисли дигар асарҳои нависанда он чиз диққати хонандаро ба худ мекашад, ки тасвири воқеа тадриҷан инкишоф меёбад.

Соҳиб Табаров менависад: «Нависанда бисёр вақтҳо гӯё ба воқеа даҳлат намекунад, персонажҳоро дар майдони баҳсу мунозира ва бештар дар ҳарбу зарби қору амалиёт мегузораду ба рафту инкишофи ҳодисаҳо назорат карда меистад. Ӯ пас аз тезу тундшавии конфликт ва ривочёбии амалиёти персонажҳо бо баъзе қайдҳои характернок ба инкишофи ояндаи воқеаҳо даҳлат мекунад. Дар ин ҳолат муаллиф фикру андеша ва мулоҳизаҳои шахсии худро бештар ба воситаи яке аз қаҳрамонони дӯстдораш, ки аксари вақт ҳамчун нақлқунандаи ҳикоя ва ё шахси яқум баромад мекунад, ифода менамояд» [6, с.232-233].

Ҳикоя аз нақли даҳонӣ фароҳам оварда шудааст, нависанда мазмуни ҳикояро аз забони Любов Константиновна нақл мекунад. Ӯ дар се сафари худ ба қишлоқи Тали Заргар шохиди як қатор воқеаҳои муҳим дар ҳаёти Сайёра ном ҷавонзани шармгину нармуомила ва Зухро ном колхозчидухтари кордон ва меҳнатдӯст мешавад. Масъалаи оиладорӣ, дуруст интихоб кардани ёр, меҳру муҳаббати самимӣ ва дар қору зиндагӣ ва меҳнати ҷамъиятӣ шарикӣ ҷонӣ будан, яъне дар «савдои умр» хато нақрдан – чунин аст мақсади муаллиф аз образҳои Сайёра а Зухро. Ҳамаи қаҳрамонони ин ҳикоя одамони ҳақиқии шӯравианд, аммо дар баъзе аз онҳо, ки он барои пешравии халқи шӯравӣ ба сӯи коммунизм монетаи маълуме шуда метавонад.

Шавҳари Сайёра лейтенанти милитсия Ашрафро мисол меорем. Ашраф ҷавони босавод, оқил ва хушмуомила буда, Сайёраро дӯст медорад. Вай на танҳо поквичдон, одамдӯст аст, балки занашро барои кор қардан дар колхоз талқин мекунад. Аммо серкорӣ, ҷаласаю машваратҳои шуъба ва ғайраҳо сабаби дер ба хона баргаштани ӯ мегардад ва ин дар дили Ашраф оташи рашқро меафрӯзад. Аз ҳамин сабаб, дар Ашраф ғалаёни рашқ ғалаба қарда, фочеаеро сар мекунад, ки дар натиҷаи ин рафтори ношоиста, рутбаи ӯро паст мекунанд ва ба муддати як сол ба як ноҳияи дурдаст ба қор мефиристанд.

Муаллиф дар рафтори ёри Зухро – Мурод низ як қатор хислатҳои манфии аз давраи гузашта боқимондаро нишон медиҳад, ки он одатҳо сабаби ҷандин муддат аз ҳамдигар ҷудо ва дур мондани ошиқон мешаванд. Аммо ҳаёт ва коллектив ба хислатҳои ин ҷавони гарданшах таъсир мерасонанд ва дар охир ӯ як шахси меҳрубон, хоксор ва ҳалим мешавад.

Ф. Муҳаммадиев қаҳрамонони асарҳои худро нағз медонад, хулқу атвори онҳоро ҳарҷониба омӯхтааст. Дар ҳикояи «Савдои умр» образи Барот-ака бо муҳаббати махсусе тасвир ёфтааст. Образи модари Сайёра – Марзия-апа бошад, бо персонажҳои анъанавии баъзе нависандагон ҳеч монандӣ надорад ва хеле ҳаётӣ мебошад. Падари Сайёра ва Зухро –Раҳим-амак ва ё додарашон Абдулло хислатҳои ба худ хосе доранд. Аммо пеш аз ҳама худи образи Зухро дар адабиёти имрӯзаи тоҷик образи нав аст. Зухро бо муҳаббати худ нигоҳ нақарада, дар арафаи шаби тӯй аз расидан ба Мурод даст мекашад, чунки Мурод дар ҳақиқи Зухро рафтори таҳқиромезро раво дидааст: «Шарт қарда будем, ки барои никоҳ қардан ба совети қишлоқ ҳамроҳ меравем. Наомад. Хоҳараш ва як кампирро фиристода

таъйин кардааст, ки «гирифта ояд», гӯё ман чизи бечон бошам», – мегӯяд Зухро [3, с.157].

Ин ҷо нависанда дар омади гап таъсиру ҷонсахтии анъанаҳои гузашта ва зарари онро ҳам қайд кардааст, вале Зухро ба духтарони мугеи гузашта монандӣ надорад. Ӯ тавонист ҳам ҳуқуқи худро муҳофизат кунад, ҳам бо қатъияти хеш Муроди «якраҳа»-ро маҷбур кунад, ки ислоҳ шавад, тарзи дурусти муомиларо ёд гирад, яъне ӯ аз зумраи он духтарони қабиродаест, ки аз ҷиҳати иҷтимоӣ фаъоланд.

«Ин аст, ки дар образи Зухро, – менависад Муҳаммадҷон Шакурӣ, – сифатҳои нави маънавии духтарони тоҷик ва қиёфаи иҷтимоии мардуми имрӯза нишон дода шудааст» [9, с.71].

Зухро Муродро дӯст медорад, аммо метарсад, ки дар оянда хулқу атвораш тағйир наёбад. Ӯ аз тақдир ба сари Сайёра омада, барои худ хулосаи зарурӣ мебарорад. Ба воситаи чунин рафтори оқилона ва мулоҳизакорӣ, пас аз санҷишҳои беҳисоб ҳислатҳои манфии Мурод камтар мешаванд ва рӯзи бахту саодати онҳо наздик омадан мегирад.

Чи хеле ки қайд карда шуд, Зухро духтари меҳнатдӯст аст ва инчунин бо меҳнатдӯстии худ намунаи ибрати дигарон низ мебошад. Нависанда ин ҳислати хуби Зухроро хеле барҷаста тасвир намудааст: «Ҷаво соф ва сард буд. Сармои сахарӣ рӯи ҷӯй ва кӯлмакҳои сари роҳро бо яхи тунук пӯшонид ба буд. Бисёри ниҳолҳои пахта бо тамоми бору буттаи боқимондааш дар зерин барф меҳобид. Кошкӣ барфи оддӣ бошад! Барфи тари дар офтоби дирӯза обшуда имшаб шуша баста, ба шохчаю кӯракчаҳои пахта саҳт часпида буд.

Сайёра моро ба як ҷое овард, ки як гурӯҳ колхозчиён дар таги айвон гулхан афрӯхта, ҳалқа гирифта менишастанд. Аз афти қор онҳо қарор дода буданд, ки андаке сабр намоянд, то офтоб баландтар шуда, захри ҳаво бишканад.

Нохост Сайёра аз дасти ман кашида, ба сӯи пахтазор ишора намуд. Аз мобайни қарта, аз паси баландие, ки тирҷӯи пахтазор аз ҳамон ҷо мегузашт, қомати як зан оҳиста-оҳиста боло ва намоён шуда пеш меомад.

– Зухро! – беихтиёр фарёд задам ман. Гӯё қасе амр дода бошад, ҳама якбора аз ҷой хеста хомӯшона ба майдон даромаданд».[3,270]

Дар образи Зухро ҳислатҳои хубтарини духтарони колхозчиин тоҷик нишон дода шудааст.

Фазлиддин Муҳаммадиев аз охири солҳои шастум сар карда, махсусан бо эҷоди ҳикояҳои реалистии моҳирона эҷодшудае, ки олами маънавӣ ва ҷаҳони бой ва ҳатто беинтиҳои серзидият, муассир ва мутафарриқи инсониро ба қалами тасвир гирифтаанд, маълуму машҳур мегардад. Чунин ҳикояҳои Ф. Муҳаммадиев, махсусан ҳақиқатнигорона ва ҳаётдӯстона офарида шудаанд ва дар онҳо характерҳои ниҳоят бой ва аёну ноаёни барҷастатарини миллӣ ба вучуд оварда шудаанд, ки бо воқеӣ, конкретӣ ва ҳаётӣ будани ҳар як лаҳзаю порчаи тасвирашон, бо боигарию гуногунӣ ва мутафарриқии тасвирҳои дилкаши романтикиашон, бо санъатнокию обурангнокиашон хонандаро мафтун гардиндаанд.

«Роҳ» (1962), «Даъво» (1967), «Сози мунаввар» (1967), «Рӯзи дафнии Усто Оқил» (1967), «Хиёбони нодир» (1973), «Шаби савум» (1973) ва чанде дигар

ҳикояҳои нависанда аз он намунаҳои мебошанд, ки бо барҷастагӣ, ҳампайвандии хусуиятҳои реалистӣ ва романтикӣ, мукаммалию марбутии тамоми унсурҳои бадеию поэтикӣ, ихтироии типӣ характерҳои воқеию конкретии адабӣ ва дигар хусусиятҳои ғоявӣ-бадеии худ дар насри тоҷикӣ солҳои шастум-ҳафтодум сухани нави буданд.

Ба вучуд омадани ҳикояҳои «Ҳиёбони нодир», «Шаби саввум», «Даъво», «Сози мунаввар», «Суди рафиқон», «Рӯзи дафнии Усто Оқил», «Қоил ман» ва як қатор дигар ҳикояҳо очеркҳои ӯ бе гуфтугӯ ба қатори сарватҳои бебаҳои адабӣ-бадеии адабиёти пурғановати тоҷик дохил гардидаанд.

Аз рӯи осори бебаҳои Фазлиддин Муҳаммадиев, ки имрӯз дастраси аҳли ҷамъият мебошад, чигунагии кудрати эҷодии нависандаро, ки он дар ҷустуҷӯ, безобитагӣ ба қарорӣ, дар мувоҳида ба бисёр ҳодиса ва воқеаҳои хурду калони гирду атроф ва ҷамъият, ҳаҷони васею беканори табиӣ иҷтимоӣ ва монанди онҳо зоҳир мегарданд, равшан муайян кардан мумкин аст.

Хулоса, Фазлиддин Муҳаммадиев ба муҳимтарин мавзӯи адабиёт – ахлоқи иҷтимоӣ рӯй оварда, дар асарҳои худ паҳлуҳои нави ба нави онро таҷкиқ кардааст.

Унсурҳои ахлоқ – ба монанди вафодорӣ, муҳаббат, меҳри падарӣ ва ғайра баробари инсон пайдо шудаанд, яъне пайванд ё фарзанди табиат буданд. Одамизод то имрӯз ҳазорон занҷири ба табиат вобастаро, ки худ побанди онҳо буд, пора карда, дар айни замон кӯшидааст, унсурҳои ахлоқ мураккабтар бошанд, зеро инсон пеш аз ҳама бо ахлоқи ҳақиқат инсон аст. Вай ҳоло мутеи табиат нест, балки аз он баландтар истода, роҳи байни сайёраҳо тай карданӣ.

«Ҳар як асари Фазлиддин Муҳаммадиев, – менависад Атахон Сайфуллоев, – як ҳиссаи ҳаёти халқ аст, ки хонанда худро дар оғӯи он ҳис мекунад» [5, с.142].

Хонанда дар ҳар як ҳикояи нависанда ҷузъе аз ҳаёти ҳаррӯзаро дида, бовар мекунад, ки одамони ҷамъияти имрӯза, тавре ки дар асар тасвир ёфтаанд, то кадом андоза аз ҷиҳати иҷтимоӣ фаъоланд.

Адабиёт:

1. Бақозода Ҷ. Маҳорати характерофаринӣ.–Дар китоби «Ҷустуҷӯҳои эҷодӣ дар насри тоҷикӣ»/Ҷ. Бақозода. –Душанбе: 1982. - 237 с.
2. Муҳаммадиев Ф. Мактуби дӯст. Дар китоби «Муҳочирон»/Ф.Муҳаммадиев. – Сталинобод, 1959.-278 с.
3. Муҳаммадиев Ф. Савдои умр. – Дар китоби «Сози мунаввар»/Ф.Муҳаммадиев. – Душанбе: 1969 295 с.
4. Муҳаммадиев Ф. Дӯстон тоҷи сар! Мақолаҳои публицистӣ, ёддошт, очерк, эссе. – Душанбе: Ирфон, 1985. - 400 с.
5. Сайфуллоев А. Санъати навоҷарӣ. – Дар китоби «Тафаккур ва образ». – Душанбе, 1968.-220 с.
6. Табаров С. Очерк ва ҳикоя жанри ҷанговари насри имрӯзаи тоҷик. Дар китоби «Ҳаёт, адабиёт, реализм», қ. 1. – Душанбе: Ирфон, 1966. - 276 с.
7. Турсун С. Нафаси гарми ҳаёт.Дар китоби «Дувоздаҳ ҳикоя».-Душанбе, 1986.- 210 с.
8. Ҳамроев Ҷ. Таърихи адабиёти навини тоҷик/Ҷ. Ҳамроев.–Тошканд: Тамаддун, 2015. - 544 с.

9. Шукуров М. Дили меҳрпарвар ва ситезаандеш. Дар китоби «Пахлуҳои тадқиқи бадеӣ». – Душанбе, 1976. - 255 с.

10. Шукуров М. Насри тоҷик дар солҳои 1945-1974. – Дар китоби «Таърихи адабиёти советии тоҷик». – Душанбе, 1980. - 345 с.

ФАЗЛИДДИН МУҲАММАДИЕВ – УСТОДИ ЖАНРИ ҲИКОЯ

Холиқова З.К., Қурбонзода М.Х.

Мақолаи мавриди назар ба нависандаи маъруф, ҳақиқатнигор ва ростқавл Фазлиддин Муҳаммадиев бахшида шуда, дар хусуси ҳикояҳои ӯ баҳс менамояд. Нависанда дар тӯли фаъолияти эҷодӣ як зумра ҳикояҳо навиштааст, ки инъикоскунандаи ҳаёти халқанд.

Дар мақола оид ба маҷмӯаи ҳикояҳои «Сози Мунаввар», ва «Дӯстон тоҷи сар», ки як қатор мақолаҳои фарогир аст, сухан меравад.

Мавриди тазаққур аст, ки дар мақола аз донишмандону олимони кишвар иқтибосҳои зиёде оид ба хусну қубҳи ҳикояҳои ин нависандаи ҳақиқатгӯ оварда шудааст.

Дар маҷмӯъ, Ф. Муҳаммадиев ҳикояҳои бисёре дорад, ки аз ҷиҳати ҳаҷм, мавзӯ ва хусусиятҳои жанриашон гуногун мебошанд ва муаллиф кӯшидааст, ки моҳияте бархе аз онҳоро барои хонанда ошкор созад.

Калидвожаҳо: Фазлиддин Муҳаммадиев, адабиёт, ҳикояҳо, ҳаёти халқ, фаъолият, эҷод, қаҳрамонон, асар, ҳақиқатнигор, колхозчиён, ҳаёти колхозӣ.

ФАЗЛИДДИН МУҲАММАДИЕВ – МАСТЕР ПОВЕСТИ

Холиқова З.К., Қурбонзода М.Х.

Статья посвящена творчеству таджикского писателя – реалиста Фазлиддин Муҳаммадиева и рассматривает особенности его повестей. За период своей писательской жизни талантливый писатель Фазлиддин Муҳаммадиев написал ряд повестей, в которых описывается реальная жизнь народа.

В статье речь идет о сборнике его повестей «Сози Мунаввар» и «Дӯстон тоҷисар», в которых содержится ряд интересных повестей. В статье приводятся многочисленные цитаты из критических статей известных отечественных литературоведов, касательно мастерству и писательскому делу таджикского писателя реалиста Фазлиддина Муҳаммадиева

Ф. Муҳаммадиев является автором многочисленных повестей, которые отличаются и по объему и охвату событий и жанровому своеобразием. Ссылаясь на научные факты, автор стремился к тому, чтобы выявить ряд особенностей некоторых из этих повестей писателя.

Ключевые слова: Фазлиддин Муҳаммадиев, литература, повесть, жизнь народа, творчество, образы, произведение, писатель, реалист.

FAZLIDDIN MUKHAMMADIEV - MASTER OF THE NEWS

Kholikova Z.K., Kurbonzoda M.KH.

The article is devoted to the work of the Tajik writer - realist Fazliddin Muhammadiev and considers the peculiarities of his stories. During his literary life, the

talented writer Fazliddin Muhammadiev wrote a number of stories that describe the real life of the people.

It should be noted that the article deals with the collection of his novels «Sozi Munavvar» and «Dostontoisar», which contain a number of interesting stories. The article cites numerous quotes from critical articles of famous Russian literary critics concerning the mastery and writing of the Tajik-writer realist Fazliddin Mukhammadiev

F. Muhammadiyeva is the author of numerous novels, which differ in the scope and scope of events and genre singularity. Referring to scientific facts, the latter sought to identify a number of features of some of these novels of the writer.

Key words: Fazliddin Muhammadiev, literature, novel, people's life, creativity, images, work, writer, realist.

Сведения об авторах: Холикова Зайналби Кенджаевна – кандидат филологических наук, заведующий кафедрой литературы и журналистики Кулябского государственного университета им. А. Рудаки. Адрес: РТ, 735360, г. Куляб, улица С.Сафарова 16.

E-mail: Zainalbi72@mail.ru, тел: (+992) 918-67-08-50.

Курбонзода Мохнисо Хабиб - магистрант первого курса кафедры таджикской литературы и журналистики Кулябского государственного университета им. А. Рудаки. Адрес: РТ, 735360, г. Куляб, улица С.Сафарова 16.

Тел: (+992)987-60-83-84.

Information about the authors: Kholikova Zaynalbi Kendzhaevna - candidate of philological sciences, head of the department of literature and journalism Kulob State University. A. Rudaki. Address: 735360, RT, Kulob city, S.Safarov st.-16.

E-mail: Zainalbi72@mail.ru, phone: (+992) 918-67-08-50.

Kurbonzoda Mohniso Habib - master of first year of the department of Tajik literature and journalism of Kulob State University. A. Rudaki. Address: 735360, RT, Kulob city, S.Safarov st.-16.

Phone: (+992) 987-60-83-84.

ЗАРУРАТИ ИЛМИ МАТНШИНОСӢ ДАР АСОСИ МАТНИ ҚИСМИ ЧОРУМИ «ӢДДОШТӢО»

Шамшоди Чамшед
Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

Адабиёт ва фарҳанги давраи нави тоҷик бо заҳмати фидокоронаи як идда маорифпарварон, ки сарсупурдаи адабиёт ва фарҳанг буданд, бо талаби давру замон ба вучуд омадааст. Ва ин давраи адабиёт аз осори безаволи устод Садриддин Айни оғоз мегардад. Яке аз асарҳои барҷастае, ки дар охири умри устод Айни таълиф гардида, мутаассифона, нотамо мондааст, «ӢддоштӢо» мебошад. Нависанда, чӣ хеле ки аз муқоисаи матнҳои ҷопии ин асари ҷорчилда маълум мегардад, матнҳои маҷаллави онро боз аз назари таҳрир мегузаронад, то беҳато ҷоп шавад. Мо ҳоло тавачҷуҳи шумо, устодон ва донишмандони азизро, ба таҳриру тағйири қисми ҷоруми асар ҷалб карданием. Боиси шодмонист, ки нақди матни як қатор осори назмӣ ва насрии устод, чун «Суруди озоӣ», «Ҷаллодони Бухоро», «Одина», «Дохунда», «Ғуломон» мавриди таҳлилу тадқиқи адабиётшиносон қарор гирифтааст, вале «ӢддоштӢо», аз ҷумла қисми ҷоруми он, аз лиҳози матншиносӣ то ҳол баррасӣ нашудааст.

Қисми ҷоруми «ӢддоштӢо»-и С. Айни нахуст дар маҷаллаи «Шарқи сурх» (ҳоло «Садои Шарқ») соли 1953 дар шуморҳои 1-3 ва 5, соли 1954 дар шумораҳои

6-9 нашр мешавад. Дар нашри маҷаллавӣ ғалатҳои имлоиву грамматикӣ бисёр содир шудааст. «Ба хатоҳои имлоӣ ҷоп шудани «Ёддоштҳо» дар «Шарқи сурх» Айниро бисёр асабонӣ карда, хотири ӯро озурдааст», - қайд мекунад матншинос Хуршеда Отахонова [6, с.26]. Аз ин аст, ки дар мактубаш ба Ҷалол Иқромӣ аз 3 майи соли 1954 дар хусуси сифати ҷоп чунин менависад:

«Ба шумо маълум аст, ки чиз навиштан бисёр душвор аст. Хусусан, навиштани бақияи қисми чорум, ки дар ҳолати беморӣ ва дар шароите ки дар бағал термометр ва дар пеш соатро кушода монда навиштанам, бисёр душворӣ кард. Акнун асареро, ки бо ин душворӣ тайёр шудааст, ба дасти одамони мусолаҳакор супурда, бархато ҷоп кунондан бисёр алам мекунад» [1, с.99].

Баъд аз нашр устод Айни ин қисми асарро бори дигар таҳрир карда, мазмун ва мундариҷаи онро то андозае такмил додааст. Пеш аз ба матбаа супурдан ба яке аз дӯстонаш – Ҳабиб Аҳрорӣ месупорад, то дар бехато нашр шудани китоб мусоидат кунад. Устод Айни аз он нигаронӣ кардааст, ки масъулини ҷоп дар ин самт хунукназарӣ зоҳир мекунад: «Ман тамоми умр дод аз дасти корректорҳо мегӯям. Ҳеч як асари ман бе хатои матбаа набаромадааст, - иброз доштааст устод Айни дар суҳбат бо Воҳид Аҳрорӣ» [4, с.102]. Садриддин Айни, ки муҳаррири шуъбаи дар Самарқанд будаи Нашриёти давлатии Тоҷикистон буд, бо Воҳид Аҳрорӣ якҷо кор мекард. Аз ин сабаб, муҳарририи қисми чоруми асарро ба зимаи ӯ месупорад. Воҳид Аҳрорӣ дар ин хусус таъкиди устод Айниро овардааст:

«Қисми чоруми «Ёддоштҳо» асари охирини ман аст. Меҳоҳам, ки ақаллан ҳамин китобам бе хато барояд. Шумо ба ҳамин кор мутасаддӣ шавед. Аввал ин ки аз рӯи вазифаатон дар нашриёт, дуҷум ин ки муҳаррири китоб ҳам худатон шавед» [4, с.102].

Воҳид Аҳрорӣ ин кори масъулро бар уҳда мегирад ва дар таҳрири он бо тавсияи устод баъзе тағйирот низ ворид месозад.

Китоб бо таҳрири нав 11 рӯз пеш аз вафоти нависанда – ибтидои моҳи июли соли 1954 ба ҷоп имзо мешавад. Ин ҷо шумораи бобҳо аз 41 ба 43 расонида шуда, номи баъзеи онҳо тағйир ёфтаанд. Воқеаҳо дар қисми чоруми «Ёддоштҳо» аз соли 1886 оғоз шуда, аҳволи муллобачаҳои пешқадам, таъсири эҷодиёти Аҳмади Дониш ба ҷавонбухориён, хусусан ба худи Айни ва хислату рафтори рафтори ҳамсолону ҳаммаслакони нависандаро дар бар мегирад.

Қисми чоруми «Ёддоштҳо» аз боби «Мадрасаи Ҳоҷӣ Зоҳид» оғоз меёбад. Нависанда оид ба зисту зиндагонии худ дар мадрасаи Ҳоҷӣ Зоҳид хабар дода, дар нашри китобӣ онро ҳамчун боби алоҳида – «Зиндагонӣ ва машғулияти ман дар мадрасаи Ҳоҷӣ-Зоҳид» [3, с.18] зикр мекунад. Аз рӯи тасвири устод Айни, зиндагониаиш дар ин ҷо аз ҳар ҷиҳат хуб мегузаштааст ва ба ӯ Абдухалилмахдум ёрии моддиву маънавӣ мерасондааст. Чунон ки аз тасвири воқеаҳои қисмҳои пешини асар бармеояд, Мирзо Абдулвоҳиди Мунзим худро дар иҷрои баъзе корҳо аз шарикдарсон ва ҳамзистонаш беҳтар меҳисобад. Чунин хислати Мунзим дар ин боб низ зикр шудааст, аммо на дар нашри маҷаллавӣ, балки дар нашри алоҳидаи асар баён мешавад:

ӯ даъво дошт, ки оши палавро аз ман беҳтар мепазад, аммо ман ҳам дар мусобика аз вай наемондам ва азбаски ба воситаи ошпазӣ карданам ба одамони гуногун таҷрибаам дар ин кор аз вай бештар буд, ман худро аз вай ҳунармандтар мешумурдам ва шарикон ҳам ин даъвои маро тасдиқ мекарданд [3, с.18].

Ба ақидаи нависанда, Мунзим аз давраи дар мадраса таҳсил кардан ҳисси кунҷковии аҷиб дошт ва ин хислат дар ӯ дар давраи камолоти син ҳам боқӣ монд буд. «ӯ (Абдулвоҳиди Мунзим – Ш. Ҷ.) ба ҳар кори наве, ки дар он барои мардум ва барои зиндагӣ некие умед мекард, бо як шавқу ҷӯшу хурӯш иқдом менамуд, лекин фоида ва натиҷаи он амали навро одатан пешакӣ мулоҳизаву барқаш намекард ва бинобар ин ҳам дар бисёр мавридҳо аз ин навҷӯиҳо худаш зарар

медид», - қайд мекунад, муаллифони китоби шарҳиҳолии «Бо амри вичдон» Радий Фиш ва Раҳим Ҳошим [8, с.39]. Ин гуна рафтор қардани Мунзим дар боби «Водопроводсозии Мирзо-Абдулвоҳид» возеху равшан зикр ёфтааст. Нависанда дар наشري китобӣ ба он тағйирот дароварда, ҳиссиёт ва рафтори ӯро обу ранги бадеӣ баҳшидааст.

Яке аз бобҳои дигари «Ёддоштҳо», ки ба тағйироти қалон дучор шудааст, ин боби «Машғулоти илмӣ ва адабии ман дар мадарсаи Ҳочӣ-Зоҳид» мебошад. Дар наشري алоҳидаи асар номи ин боб чунин тағйир ёфтааст – «Аҳволи умумиям ва машғулоти илмӣ ва адабиям дар мадрасаи Ҳочӣ-Зоҳид». Ин боб аз якуним саҳифа ба нӯх саҳифа расонида шудааст.

«Чараёни эҷод хеле мураккаб ва печдарпеч аст, – қайд мекунад матншинос Аламхон Кӯчаров, – нависанда дар рафти қор ва гоҳо баъди анҷом ва чопи асар дар он ноқисии мазмуниву ғоявӣ ва услубию бадеӣ ҳис қарда, онро борҳо тағйир тақмил медиҳад» [5, с.6]. Устод С. Айни зимни навишти боби мазкур дар наشري маҷаллаи асосан болои дарстайёркунӣ сухан мекунад. Ба ақидаи муаллиф, дар он вақт ҳамагӣ ду дарс мехонд ва чӣ гуна гузаштани дарс ва дар қучо гузаштани он низ маънидод қарда мешавад. Боб бо ёдовар шудан аз рӯзҳои таҳсил ва чамъ шудани дӯстон ба анҷом мерасад. Дар таҳрири дуҷуми асар воқеҳои он вақт рӯйдода тафсил меёбад. Аз ҷумла, нависанда гоҳи аз таътил ва базмгардиҳои шабонааш ёдовар мешавад. Ҳамчунин қайд мешавад, ки дар базмгардиҳо Ҳайрат ҳам иштирок мекард ва ӯ қитъае низ дар ин бора навишта буд. Устод Айни ба таври намуна қорда мисраъ аз онро низ ба матн илова мекунад. Ду байти аввали он чунин аст:

Шаби душинаи таътил ба чанд аз шурако

Бедарак базмталаб гашта ба ҳар кӯча давон:

Пеш-пеши ҳама фонус ба Қодир-Маҳдум,

Аз қафо камбағали Айнии мискин лангон...[3, с.53].

Дар повараки китоб қалимаи «лангон» чунин тавзеҳ ёфтааст: «Дар он вақтҳо дар пой ман ришта баромада ҳанӯз тамоман сикҳат наёфта буд, бинобар ин дар роҳ рафтан мелангидам» [3, с.53].

Иловаҳои дигари боби мазкур дар бораи се нафар толибилм буда, фаъолияти мударрисии нависандаро дар бар мегирад. Нахуст нависанда дар бораи Мулло Комил ном толибилми ғиждувонӣ сухан меронад. Мулло Комил бинобар қундзехи буданаш дарсқоро хуб наредонист ва бинобар нодориаш қасе ба ӯ дар илмомӯзӣ ёрмандӣ наредкард ва аз Айни хоҳиш мекунад, ки ба ӯ ёрӣ расонад. Айнии қавон, ки сахтии рӯзқорро дида буд, аз рӯи шаққат дар тайёр қардани дарсқораш ба ӯ қӯмак мерасонад:

Ман ҳам аз қихати қамтуман буданамон ва ҳам аз қихати бисёр қашшоқ ва аз ёрии маънавии дигарон ноумед будани ӯ, албатта, талабаширо бо хурсандӣ ва ба тарзе ки дили ӯ бардошта шавад, қабул қардам [3, с.54].

Нависанда бародарон Насриддин Маҳдум ва Салоҳиддинро дар идомаи ин боб тасвир мекунад. Насриддин Маҳдум бародари қалонӣ буда, назар ба Салоҳиддин хушқат ва саводи дурусте дошт, лекин бинобар сабаби кам аҳамият доданаш ба дарсқори мадраса дар омӯзиши баъзе масъалаҳо душворӣ меқашид. Салоҳиддин, ки навдарсқон буд, қондани сарфу наҳви забони арабро ақунун сар қардааст. С. Айни таъқид мекунад, ки ақнун маро лозим буд, ки ғайр аз дарсқои худ, боз се нафари дигарро барои дарстайёркунӣ ёрӣ расонам. Ҳамчунин зикр мекунад, ки он ду бародарон ба ман ёрии моддӣ мерасонданд:

Ин бародарон ба муқобили ёрии маънавии ман ба ман ёрии моддӣ мерасонданд: либосқорӣ, қанду қой ва баъзан равғану биринҷ оварда меқонданд. Ин қизқоро ба тарзе оварда меқонданд, ки гӯё ба онҳо аз қое туҳфа омадааст ва аз

вай ба ман ҳам ҳисса баровардаанд. Аммо бо пули худашон харида, барои хизмати илмиам ба ман оварда доданашон маълум буд [3, с.56].

Боби «Ғайбатхона» ҳам тафсил ёфтааст. Сабаби «ғайбатхона» ном гирифтани ин боб дар он аст, ки дар гузари Лаби Ҳавзи Арбоб мадрасачае бино ёфта, бошандагони он гузар дар он чо чамъ шуда, дар бораи масъалаҳои гуногун суҳбат мекардаанд. Аксаран шикоятҳои онҳо аз болои миршаб, аз козӣ, раис ва амиру аҳли дарбори ӯ, аз кирдорҳои бади бойҳо ва муллоҳо мерафт. Иловаи муаллиф дар ҳаҷми ду сарҳат ва қитъаи шеърӣ даҳмисраъгӣ мебошад. Дар тағйирот сухан дар бораи миршаби Бухоро – Абдурахимбек аст. Таъкид мешавад, ки аҳолии шаҳри Бухоро, хусусан шоирон дар бораи кирдорҳои бади Абдурахимбек ба таври ҳаҷвия шеърҳо эҷод мекарданд ва намунаи он низ оварда шудааст:

Дар «Ғайбатхона» дар ҳаққи миршаби «ғӯладинг» (Абдурахимбеки миршаб дар назар аст– Ш. Ҷ.) боре як қитъаи ҳаҷвия навишта шуд, ки эҷодкунандаи он (ба таъбири имрӯза) коллектив буд. Дар эҷод кардани коллективонаи он ҳаҷвия Ҳомидхоҷаи Меҳрӣ, Мирзо Иброҳими Субҳӣ ва ман иштирок карда будем. Аммо дар шаби дигар он шеърро Ҳайрат тасҳеҳ намуда буд.

Он қитъаи ҳаҷвия ин аст:

Ғӯладинг! Бар сари зин менишинӣ хуквор,

Ин ачаб: гургони одамхор дар фармони туст.

Хукро фармондеҳи гургон надида ҳеҷ кас,

Ин «шараф» бо хислати гургонаат шоёни туст!...[3, с.82].

Дар ин чо ба таври намуна фақат ду байти он қитъа оварда шуд. Дар идомаи қитъа дигар хислатҳои ғайриинсонии миршаб баён мешавад. Устод Айни дар нашри алоҳида хонандаро бо хислатҳои мансабдорони давраи амири дар мисоли миршаби Бухоро васеътар шинос менамояд.

Дар боби «Набераи Файзи Авлиё», ки сухан оид ба Муллоамон ном шахс меравад, низ тағйирот ва иловаҳо ворид гардидааст. Дар ин боб дар бораи хислату рафтор ва корҳои Муллоамон маълумот дода мешавад. Нависанда ба воситаи тасвири образи ӯ ба хонандагон нишон додаст, ки бо вучуди дар зерӣ итоат гирифтани оммаи мардум бо зулму истибдод, боз нафароне буданд, ки фиқуру ақидаи танқидии худро нисбат ба золимони давр ошкоро баён мекарданд. Муллоамон, ки ҳамеша дар бораи ноадолатии ҳокимони давр сухан мекард, иброз доштааст, ки ҳайф аст дар ин замон навиштаҳои чун Аҳмади Дониш ба дасти хонанда нарасад. Ӯ умед дошт, ки шояд бо гузашти вақт ҳама, хусусан соҳти давлатдорӣ, тағйир ёфтаву осори Аҳмади Дониш дастраси хонандагон гардад:

Лекин дар он вақт ҳам фоидаи ин навиштаҳо (навиштаҳои Аҳмади Дониш – Ш.Ҷ.) аз ин зиёд намешавад, ки хонандагон онҳоро хонда мефаҳманд, ки дар ҳамон замонҳои тираву торик ҳам одамони хирадманди бофазлу дониш буданд, ки ин чизҳоро навишта аз худ ёдгорӣ гузоштанд [3, с.110].

Муллоамон чун шахси солимақлу дурандеш тасвир шуда, дар қатори дигар рӯшанфикрон қадре тавонистааст, ки дар хушёрӣ зиракии як гурӯҳи ҷавонон саҳм гузорад. Аз рӯи нақли нависанда, Муллоамон дар маҷлисҳои маҷлисӣ, ки дар яке аз хучраҳои мадраса барпо мешуд, гоҳ-гоҳ иштирок мекард ва ба аҳли маҷлис суханҳои умедворкунанда барои оянда мегуфт. Порчаи иловашудаи зер дар нашри дуҷум моҳиятан ҳамин маъноро ифода мекунад:

Муллоамон ояндаи хуберо орзу мекард ва аз ҳокимони золим бо исёну хуручи оммави интиқом гирифтандро фоиданоктар медонист. Аммо ӯ дар кадом шароит, бо таъсири кадом қувва ва чи гуна ба вуқӯъ омадани он хуручи оммави намедонист ва донистанаш ҳам мумкин набуд. Ӯ гумон мекард, ки агар чопхона ва матбуот бошад ва мардум ба тарзи оммави чизҳои навиштаи Аҳмадмахдум ва монанди онҳоро хонда чашмонашон кушода шавад, хуручи оммави карда зулму бедодро нест кардан ва ояндаи хубро ба даст даровардан мумкин аст. Албатта, ин ҳаёли хом аст [2, 1953, №2, с. 48-49].

Ман бояд иқрор кунам, ки маънии ин суханҳои Мулло Амонро он вақтҳо дуруст намефаҳмидам ва мақсади он марҳумро баъд аз Револютсияи Октябр фаҳмидам; инро ҳам фаҳмидам, ки ӯ ба ояндаи хубе умедвории қавие доштааст, инчунин ӯ барои нест кардани гургони одамхор (ҳокимони золим) хуручи оммави (яъне револютсия)-ро лозим медонист. Аммо ӯ дар кадом шароит, бо киҳо ва чӣ гуна ба вуқӯъ омадан ва ба вуқӯъ овардани он хуручи оммави намедонистааст ва донистанаш ҳам мумкин набуд. Ҳатто ӯ мепиндоштааст, ки агар чопхона ва матбуот бошад ва мардум ба тарзи оммави чизҳои навиштаи Аҳмад Махдум ва монанди онҳоро хонда чашмонашон кушода шавад, «хуручи оммави (яъне револютсия) карда гургони одамхоро тавбаи гургони доданашон (яъне нест карданашон) мумкин аст». Албатта, ин ҳаёли ӯ ҳаёли хом буд. Ман, чунон ки маънии суханҳои Мулло Амонро баъд аз Револютсияи Октябр фаҳмидам, ҳаёли хом будани ин фикрҳои ӯро ҳам баъд аз револютсияи мазкур дониستم [3, с.117-118].

Қисми чоруми «Ёддоштҳо», чунон ки зикр шуд, назар ба қисмҳои I, II ва III ҳаҷман васеътар ва воқеаҳо дар он ботафсилтар баён шудааст. «Воқеияти Бухорои охири асри XIX ва зиндагии мураккаби ин марди пурдида, – қайд мекунад Муҳаммадҷон Шакурӣ, – чунон материали фаровон ва шавқангезе доштааст, ки ин материал гоҳо инони ихтиёри нависандаро аз дасташ рабуда, ӯро аз пайи худ мебурдааст» [9, с. 12]. Аз ин аст, ки тафсилоти баъзе воқеаҳо дар чор боб ва зиёда аз он идома мекунад. Аз ҷумлаи ин боби «Ҷанги муллоён бо аробақаш» мебошад, ки воқеаҳои он дар панҷ боби дигар бо номҳои алоҳида идома меёбад. Аз рӯи муқоиса маълум гардид, ки ҳангоми таҳрири дуюм дар ин шаш боб тағйирот ворид шудааст. Оғози воқеаи ба доми бало гирифтани шудани аробақаш ин аст, ки ӯ рӯзе панҷ нафар муллоро, ки аз сайри «гули сурх» бармегаштанд, савор мекунад. Ҳангоми талаби роҳиро аробақашро бо он муллоҳо мучодала мешавад. Барои надодани ҳаққи роҳиро ва таҳдид нисбати худаш аробақаш маҷбур мешавад, ки онҳоро аз ароба зуран фарорад. Онҳо бошанд дар фикри мучозоти аробақаш меафтанд ва қарор медиханд, ки илоче ёфта ӯро «кофир» эълон карда ба маҳкама бикашанд. Оқибат онҳо коре, ҳилае карда аробақашро ба маҳкама меоранд ва ҳукми сангсор кардани ӯро содир мекунанд. Аҳолӣ бошад, дар иттифоқ афтодани ин воқеа интизорӣ мақашанд. Чунончи дар таҳрири дуюм илова шудааст:

Ба ҳамин тариқа, мардум ҳар рӯз то соатҳои даҳ-ёзда аз қору бори худ монда аз майдон ба майдон метохтанд ва дар охир ташнаву гушна ва монда шуда ба хонаи худ ё ба дукон ва сари қори қори худ бармегаштанд [3, с.152].

Ниҳоят, рӯзи сангсор кардани аробақаш муайян мегардад ва оммаи мардум он маконро чанд соат қабл аз овардани аробақаш пур мекунанд. Иловаи баъдӣ, ки дар боби «Қарори «маҳкама» ва сангсор карда шудани аробақаш» ба назар мерасад, макони ҷойгиршавии мардумро дар рӯзи сангсор кардани аробақаш дар бар гирифта, дар ҳаҷми ду сарҳат эзоҳ меёбад. Мутолиаи воқеаи сангсор шудани

аробакаш хонандаро бетараф намемонад. Имрӯз, ки чомеаи чоҳонро як нооромию ташвиш фаро гирифтааст, сабаби он маҳз гурӯҳҳои иғвоангезу тундгаро мебошанд. Сангсор шудани аробакаш аз воқеаҳои даҳшатангезе, ки имрӯз дар мамлакатҳои гуногуни дунё, хусусан, Шарқи наздик рӯх дода истодааст, фарқияте надорад. Устод Айни ба воситаи тасвири воқеаҳои давраи амирӣ хонандаи имрӯзро ҳушдор месозад, ки инсон бояд дар ҳама вақт таҳаммулпазир, ростқавл ва поктинату солимақл бошад. Ҳангоми таҳрир баъзе лаҳзаҳои он воқеаи даҳшатангез тағйир ёфта, бераҳмӣ ва чоҳилии мардум боз ҳам равшантар баён ёфтааст. Чунончи: «...устухонҳои сари аз чанд чой кафидааш аз байни пусти кӯфта ва порагардида ба шакли чӯбқадуи шикастаи ба хун оғушташуда менамуд. Аммо сангзанӣ ҳамчунон давом меёфт...» [3, 158].

Қас аз мутолиаи ин воқеа дар фикр меафтад, ки инсон дар ҳислат аз ҳайвони дарранда ҳам бадтар мешудааст. Нависада низ қиёс мекунад, ки ҳайвонҳо барои луқмае ба даст овардан бо якдигар ҳучум мекунанд ва ин ҳангом дар ҳашму ғазаб мешаванд. Баракси ин, қасоне, ки дар сангсоркунии аробакаш иштирок доштанд, монади он ки дар туйе иштирок дошта бошанд, шодио хурсандӣ мекарданд. Дар ҳақиқат, «воқеияти аробакаш ва сангсор шудани ӯ (қ. IV) яке аз фоҷиавитарин ҳикояҳои «Ёддоштҳо»-ро ташкил додааст» [9, с.163]. Анҷоми воқеаи аробакшро боби «Таассуроти Муллоамон аз сангсор шудани аробакаш» дар бар мегирад. Муллоамон, ки зикраш дар боло гузашт, шахси маърифатнок ва дурандеш мебошад. Нависанда дар ин боб андешаву ақидаи ӯро зикр карда, ҳангоми таҳрир баъзе тағйирот ва иловаҳо даровардааст. Ба ақидаи Муллоамон, дар сангсор шудани аробакаш на танҳо он панҷ нафар «мулло», балки дигар шахсоне, ки ҳукмрон буданд, гунаҳкоранд:

Магар муфтиҳо наредонистанд, ки он дарунсиёҳон барои рӯсиёҳии сию ду пули сиёҳ (ним танга) ба куштани аробакаш тайёрӣ дидаанд? [2, 1953, №5, с.42].

Магар муфтиҳо наредонистанд, ки он дарунсиёҳон барои рӯсиёҳии сию ду пули сиёҳ (ним танга) аробакшро ба куштан тайёрӣ дидаанд?.. Не, редонистанд ва дидаву дониста истода ривояти одамкуширо, ки дар дасти ин гургони дарранда ва ҳукони ваҳшӣ вазифаи чанголӣ ва дандони ашкигиро адо мекард, тайёр карда супурданд, чунки инҳо ба онҳо пуштибон (ҳомӣ) буданд [3, с.166].

Дар порҷаи иловашуда тавассути ташбеҳ ва тавсиф (гурғони дарранда, ҳукони ваҳшӣ) ифодаи гардидани фикр хонандаро муассир мекунад.

Дар ин гузориш баъзе тағйироти рӯйдода аз нашри маҷаллаи то чопи китобӣ аз назар гузаронида шуд. Аз ин метавон хулоса кард, ки устод Айни ҳангоми таҳрир он чойхоеро, ки дар нашри маҷаллаи норӯшан мондааст, тағйир дода, образи баъзе аз ҳикояҳоро аз ҷиҳати мазмун, мундариҷаи ғоявӣ ва бадеият такмил додааст. Ва гувоҳӣ аз он аст, ки Садриддин Айни таҳриру такмили пайдарпайии асарро яке аз шартҳои муҳими кори эҷодӣ редонад.

Адабиёт:

1. Аз мукотиботи устод Айни//Садои Шарқ. –1968, №4. –С. 99.
2. Айни С. Ёддоштҳо. Қисми IV/С. Айни//Шарқи сурх. 1953 №1. –С. 39-70, №2. – С. 30-59, №4. –С. 78-87, №5. – С. 40-57; 1954, №6. –С. 3-22, №7. – С. 7-37; №8. –С. 12-57; №9. – С. 57-88.
3. Айни С. Ёддоштҳо. – Қ. IV./С. Айни – Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1954. – 428 с.
4. Аҳрорӣ Х, Хотираи нек/Ҳабиб А//Садои Шарқ. – 1978, №4. – С. 102.
5. Кӯчаров А. Нақди матни осори Садриддин Айни. (Дарси махсус барои факултаҳои филологии мактабҳои олии А. Кучаров. –Душанбе, 2000. - 153с.
6. Отахонова Х. Масъалаҳои матншиносии адабиёти муосири тоҷик/Х. Отахонова. – Душанбе: Дониш, - 1999. - 196с.
7. Насриддин А. Матншиносии осори адабӣ/А. Насриддин.–Душанбе: Пайванд, – 2011. - 392 с.
8. Фиш Р., Ҳошим Р. Бо амри вичдон (Шарҳи холи Садриддин Саидмуродзода Айни дар асоси хуччатҳо, мактубҳо ва навиштаҳои худӣ). Душанбе: Ирфон. – 1979.- 288с.
9. Шукуров М. Хусусиятҳои гоҷавию бадеии «Ёддоштҳо»-и устод С. Айни/М. Шукуров. –Душанбе: Дониш, 1966. - 260с.
10. Шукуров М. Пайванди замони ҳақиқӣ ва ҳалқӣ/М. Шукуров. –Душанбе: Ирфон, - 1982. - 223 с.
11. Ҳодизода Р. Дар ёди устод. (С. Айни. Дар хотираи дӯстон)/Р. Ҳодизода. – Душанбе: Ирфон, 1968. – 272 .

**ЗАРУРАТИ ИЛМИ МАТНШИНОСӢ
ДАР АСОСИ МАТНИ ҚИСМИ ЧОРУМИ «ЁДДОШТҲО»**

Шамшоди Чамшад

Мавзӯи интиҳобшуда ба яке аз масъалаҳои муҳими илми филология – матншиносӣ бахшида шуда, муаллиф кӯшиш кардааст, ки таърихи эҷоди қисми чоруми «Ёддоштҳо»-ро дар асоси матни ҷопии он – маҷаллаи ва китоби мавриди таҳлилу тадқиқ қарор диҳад. Мавзӯи асоси кифояи методологӣ дошта, ба асарҳои олимони назарияшиносии соҳаи илми филология таъҷиб мекунад. Ҳамчунин дар мақола тарзи такмил ва ривочу раванги сюжет, системаи образҳо, забон, услуб ва дигар воситаҳои тасвир, ки ҳангоми таҳрир тағйир ёфтаанд, мухтасар маънидод карда шудааст. Аз пешрафти адабиётшиносии тоҷик аст, ки дар солҳои охири муҳаққиқон ба масъалаи матншиносӣ аҳамияти ҳар чӣ бештаре дода, дар ин самт тадқиқотҳои зиёдеро ба анҷом расонидаанд. Мақолаи таълифшуда идомабахши ҳамина раванд буда, барои муҳаққиқони соҳаи филология аҳамиятнок мебошад.

Калидвожаҳо: С. Айни, «Ёддоштҳо», адабиётшиносӣ, матншиносӣ, матн, муҳаррир, таҳрир, матни маҷаллаи, матни китоби, тағйирот.

**ПРОБЛЕМЫ ТЕКСТОЛОГИИ НА ПРИМЕРЕ
ТЕКСТА ЧЕТВЁРТОЙ ЧАСТИ «ВОСПОМИНАНИЙ»**

Шамшоди Джамшед

Выбранная тема посвящена одной из важных проблем филологической науки – текстологии, и автор делает попытку анализировать и исследовать историю создания четвёртой части «Воспоминаний» на материале печатной (журнальной и книжной части).

Тема имеет достаточную методологическую основу и относится к произведениям филологического цикла. Кроме того, в статье даётся краткая характеристика способов развития сюжета, системы образов, языка, стиля и других средств изображения, которые в процессе редактирования подвергались изменению.

Следует отметить, что за последние годы уделяются особое внимание проблемам текстологии и со стороны таджикских ученых проведено большое количество научных исследований, что свидетельствует о развитии таджикского литературоведения.

Данная статья является продолжением исследований в этом направлении, и имеет немаловажное значение для исследователей филологических наук.

Ключевые слова: С. Аини, «Воспоминания», литературоведение, текстология, текст, редактор, редактирование, журнальная статья, книжный текст, изменение.

**PROBLEMS OF TEXTOLOGY ON THE EXAMPLE
THE TEXT OF THE FOURTH PART OF «MEMORIES»**

Shamshodi Jamshed

The selected topic is devoted to one of the important problems of philological science – textology, the author makes an attempt to analyze and explore the history of the creation of the fourth part of «Memories» on the printed material such as, (journal and book parts).

The topic has a sufficient methodological basis and refers to the works of the philological style. In addition, the article gives a brief description of the ways of the story, the noted system, the language, the style and other meaning of the developed problem, which underwent a change during the editing process.

It should be noted that in recent years special attention has been paid to the problems of textology and a large number of scientific studies have been carried out by Tajik scientists, which indicates the development of Tajik literary criticism.

This article is a continuation of research in this direction, and is important for researchers in the philological sciences.

Key words: S. Aini, «Memories», literary criticism, textology, text, editor, editing, journal article, book text, change.

Сведения об авторе: Шамшоди Джамшед – ассистент кафедры таджикской литературы и журналистики Кулябского государственного университета имени Абуабдулло Рудаки. Адрес: РТ, 735360, г.Куляб, улица С. Сафарова, 16.

Тел: (+992)918-90-63-65

About the author: Shamshodi Jamshed - assistant of Tajik literature and journalism Kulob State University Abuabdullo Rudaki. Address: 735360, RT, Kulob city, S.Safarov st.-16.

Phone: (+992) 918-90-63-65

МАСЪАЛАҲОИ ДАВЛАТДОРӢ ДАР ДОСТОНҲОИ “ХУСРАВ ВА ШИРИН”-И АБУЛҚОСИМ ФИРДАВСӢ ВА НИЗОМИИ ГАНҶАВӢ

Насриддинов Ф.

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

Аз нуқтаи назари дар бар гирифтани афкори сиёсӣ, иҷтимоӣ, аз ҷумла, масъалаҳои салтанат ва адолат, достонҳои «Хусрав ва Ширин»-и Ҳаким Фирдавсӣ ва Низомии Ганҷавӣ дар эҷодиёти мутафаккирони бузург мақоми хос доранд, тамоми андешаҳои ин суҳанварони бузург доир ба масоили давлатдорӣ дар дигар осорашон баён шуда бошад ҳам, дар ин асари бузурги бадеии онҳо ин афкори андеша ҷамъбаст гардидааст. Махсусан, дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ, ки достони “Хусрав ва Ширин” дар охири қисмати таърихии асар – замони салтанати сулолаи шохони сосонӣ қарор дорад, онро дар эҷодиёти Фирдавсӣ дар байни достонҳои дигари “Шоҳнома” як достони ҷамъбасткунандаи афкори сиёсӣю иҷтимоӣ ӯ шумурдан мумкин аст.

Ин масъала дар ин достонҳо яке аз масъалаҳои марказӣ ба шумор мебошанд. Ин ду суҳанвари бузург ақидаҳои иҷтимоӣ ба ҳам монанд доранд, ки аз адолатхоҳӣ барои оммаҳо иборат буда, подшоҳии адолат ва маърифатпарварро орзу менамоянд. Аз рӯи ин ақидаҳои онҳо халқу мамлакатро бе подшоҳ тасаввур кардан мумкин нест, ба шарте ки ӯ одил бошад. Ҳаким Фирдавсӣ ва Низомии Ганҷавӣ барои ифодаи ин ғояи худ гоҳ ба шахсҳои таърихии дунёи қадим, гоҳе ба образҳои умумӣ ва баъзан андешаҳои хешро баён кардаанд. Ин суҳанварони бузург орзую омоли худро дар бораи давлатдорӣ тавассути образҳои подшоҳони ормонии офаридашон баён кардаанд.

Дар достони «Хусрав ва Ширин» и Фирдавсӣ нақши Хусрав симои шоҳи ботадбир, аз кори ҷаҳон огоҳ ва хирадманд аст. Дар бахши таърихии «Шоҳнома», ки достони мавриди назар дар он ҷой гирифтааст, Фирдавсӣ ҳукмрони одилро дар симои Хусрави Парвиз тасвир кардааст, ки идеали шоир мебошад. Фирдавсӣ дар достон сохти давлатдорӣ, умури ҳукумат, коргузорӣ, божхоҳӣ, аҳволи мардумони табақаҳои гуногун, ниғахдорӣ сипоҳ, масъалаҳои таълиму тарбияи ҷавонон ва ғайраро дар замони Хусрави Парвиз нишон додааст.

Дар достонҳои “Хусрав ва Ширин”-и Фирдавсӣ ва Низомӣ подшоҳии Хусрав бо мушкилиҳои зиёд; кӯр карда шудани падар ва марги ӯ, тухмати Баҳроми Чӯбин дар нисбат ба Хусрав ва муттаҳам кардани ӯ дар марги падар, ҷанги Хусрав бо Баҳроми Чӯбина ва шикаст хӯрдану гурехтан ба назди Қайсари

Рум ва аз ӯ ёрии ҳарбӣ пурсидан ва ба шартҳои дар назди ӯ мондаи Қайсар ба ивази ёрии ҳарбӣ расонидан сар мешавад.

Ба Қайсари Рум барои ёрии моддӣ ва ҳарбӣ муроҷиат кардани Хусрав маъниҳои зиёде дорад, ки ба ғоидаи образи ғӯё мусбати ӯ нест:

1. Дар мулки худ дар байни раият ва аёну ашроф такаҷоҳ надоштан, пас, очизӣ ва белаёқатӣ дар озод кардани кишвар аз исёнгарон ва истилогарон.
2. Барои ёрии моддӣ ва ҳарбӣ ба даргоҳи Қайсари Рум рафтани, ки шартҳо дошт:

Ду шахро дар зифофи хусравона
Фаровон шартҳо шуд дар миёна [6, 245].

Мамлақати Эрон, давлати каёниро аз чанд ҷиҳат ба давлати Рум тобеъ карда, истиқлолияти онро маҳдуд мекард.

3. Яке аз шартҳо, ки шояд алоқаи дӯстӣ ва ҳешутаборӣ ба вучуд овардан бошад, духтари худ Марямро ба зании Хусрав додани Қайсари Рум аст. Ин кор ҳам маънии амиқи зидди истиқлолият дорад, зеро Марям ҳамчун маликаи оянда, махсусан фарзанди нимрумию нимэронии ӯ аз қонунҳои феодалӣ ҳуқуқи подшоҳӣ дошт, ки дар лаҳзаҳои мувофиқ, метавонист давлати Эронро ба Рум тобеъ кунад. Падари худ Хусравро кушта подшоҳ шудани Ширӯя шояд, яке аз маъниҳои он муносибатҳо бошад.

4. Ба Марям ҳонадор шудан, аз як тараф Хусравро аз истиқлолияти том маҳрум карда бошад, аз тарафи дигар, ӯро дар назди Ширин ба бевафой баровард, ки хислати неки инсонро доғдор намуд. Ин ҳолат бештар дар достони “Хусрав ва Ширин”-и Низомӣ ба мушоҳида мерасад.

Дар достони “Хусрав ва Ширин”-и Низомӣ Хусрав барои Ширинро партофта ва ӯро ба зани дигар иваз кардан ва ин занро шахбонуи Эрон кардан борҳо таъна шунида, забонкӯтоҳ шудааст. Хулоса, як рафтори нолоиқи вай – ба Қайсари Рум муроҷат кардан аз ноухдабарой, чандин нуқсонҳои давлатӣ, иҷтимоӣ ва одамиро ба вучуд овардааст, ки он ба Хусрав нисбат дода шудааст.

Дар асари адабиётшиноси тоҷик Холиқ Мирзозода “Таърихи адабиёти тоҷик” муроҷиат кардани Хусрав ба Қайсари Румро аз забони Низомӣ оварда, инро аз ноухдабароии шоҳи ба тозагӣ таъйиншудаи Эрон – Хусрави Парвиз, ки вориси тахту тоҷи шоҳӣ ба шумор мерафт ва пас аз марги падар ҳуқуқи подшоҳӣ карданро дар мулки Эрон дошт, доништааст: “Бо ёрии лашкари Рум ҳокимиятро ба даст овардани ӯ [Хусрави Парвиз - Н.Ф.], ки дар ҷанг ҳамватанони худ баҳромӣро кушта, ғолиб баромада буд, ба Хусрав зӯрвариро таъмин карда бошад ҳам, ҳурмати халқро ба вучуд оварда наметавонист” [5, 315].

Қайд кардан ҷоиз аст, ки ҳарчанд Хусрав барои ба даст овардани ҳокимият ба хунрезӣ даст задааст, лекин ин маънии онро надорад, ки шоҳ дар баробари исёну шӯришҳои бемаврид, тафриқаандозӣҳои гурӯҳҳои муҳолиф, ки ҷудой байни мардуми кишвар андохтаанд ва ҷангу хунрезӣро дар мамлакат бунёд кардаанд, чораандешӣ накунад. Қисми зиёди лашкар зери итоати сарлашкар Баҳроми Чӯбина монда буд ва ин лашкаркаши ҷоҳталаб аз ғурсати муносиб ва камтаҷрибагии шоҳи ҷавон дар қорҳои давлатдорӣ истифода бурда халқ ва лашкарро муқобили ӯ мешӯронад ва ӯро арзанда ба тахту тоҷи шоҳии Эрон

намебинад, хол он ки барои арзанда будан ва ё баръакс арзанда набудани шох бояд муҳлати санчиширо гузарад. Барои Хусрав чунин имконият дода нашуд ва ин ҳолатро фаҳмида Бахроми Чӯбин ўро ба марги падар гунаҳгор мекунад. Тибки қонунгузории замони подшоҳӣ кушандаи подшоҳ ҳуқуқи сарварии кишварро надошт, агар фарзанди шох – вориси тахту тоҷ бошад ҳам.

Хусрави Парвиз дар достони “Хусрав ва Ширин” и Фирдавсӣ ҳамчун шоҳи соҳибхирад барои мустаҳкам кардани пояҳои ҳокимияташ дар атрофи худ паҳлавонону муҳофизони сарсупурдаи кишварро дар мисоли Харроди Барзин, Гурдуй, Шопур, Андиён, Густаҳм, Биндӯй, Гардӯй, Озаргушасп, Шердил, Зангӯй, Тухор, Фаррухзод, Аштод ва дигарон чамъ меоварад. Ҳатто дар ҳолате ки лашкари Рум барои сарнагун кардани Баҳром бо Хусрав аҳди ёрӣ расондан баста буданд ва дар муҳорибаҳо ширкат доштанд, Хусрав ҳамчун шоҳи ояндабин ҳатто дар мушкилтарин лаҳзаҳо мехост на ба ҷанговарони румӣ, балки ба “лашкари андак”-и эронӣ чонибдори худ таъя кунад ва танҳо бо кӯмаки онҳо ба душман зафар ёбад. Дар майдони ҷанг Хусрав ба паҳлавони лашкари худ Густаҳм чунин мегӯяд:

Ҳама румиён сар ба гардун баранд,
Суханҳо аз андоза берун баранд.
Нахоҳам, ки румӣ шавад сарфароз,
Ба мо – бар кунанд андар ин ҷанг ноз.
Ҳамон бех, ки мо бо сипоҳ андаке
Зи Чӯбина овард хоҳам яке.
Нахоҳам бад – ин кор ёрӣ зи кас,
Паноҳам ба язони фарёдрас [1, 80].

Хусрав аз муносибатҳои нохуб доштан ва дар ҳолати ҷанг будани давлати Эрон бо Румро медонист ва намехост душмани деринаи кишвараш ӯ ва ҳамватанонашро муттаҳам созад.

Ҳакими Тӯс барои ифода намудани фикру андешаҳои худ дар атрофи аз даст надодани хушёрӣ ва зиракии сиёсӣ ва эҳтиёт шудан аз душмани дерина, лаҳзаҳои мифологиро дар дoston овардааст.

Хусрав аз Баҳром шикаст хӯрда ба кӯҳ мегурезад ва дар байни ӯву Баҳром ғоре пайдо мешавад, ки онҳоро аз ҳам чудо ва ҷони Хусравро халос мекард. Хусрави бечорамонда ҳамчун шахси очиз ба Худо муроҷиат мекунад, ки ўро наҷот диҳад. Воқеаи таърихию ҳаётӣ хислати динӣ ва афсонавӣ пайдо мекунад. Он гоҳ бо хоҳиши яздон фариштаи Суруш омада Хусравро пинҳон мекунад. Инро Фирдавсӣ кори таачҷубовар номида, ғалабаи Хусраву мағлубияти Баҳромро аз хости худо донистааст, яъне ба тахти шоҳӣ Хусравро сазовор мешуморад [4, 410].

Ин лаҳзаи мифологӣ шояд барои он буд, ки паҳлавонони румӣ мағлубияти Баҳромро аз ғайбияти худ дониста, мағрур нашаванд, ба эронӣ таъна назананд ва миннат нагузоранд, ки ғолибият аз болои душман аз ғайрати румиён аст.

Дар достони “Хусрав ва Ширин” и Абулқосим Фирдавсӣ Хусрав симои шохеро таҷассум мекунад, ки ҳамеша ба маслиҳатҳои паҳлавононаш гӯш дода, онҳоро қувва ва таъягоҳи асосии давлату давлатдорӣ мешуморад ва паҳлавонро қадрдонӣ мекунад. Дар айни ҳол гурдону паҳлавонон низ дар атрофи чунин сарвари далеру шучоъ ва хирадманд чамъ омада, баҳри ягонагӣ ва саодати

мардumi кишвари Эрон ва хифзи ватан аз душманони дохилӣ ва тафриқаандоз мубориза бурда, тамоми дастуру супоришҳое, ки аз ҷониби шоҳ Хусрав баррасӣ мешаванд, пайи иҷрои он мешитобанд:

Ҳама ҳамзабон офарин хонданд,
Варо шаҳриёри замин хонданд.
Бикарданд паймон, ки аз шаҳриёр
Касе барнагардад аз ин рӯзгор [1, 81-82].

Подшоҳон, аз ҷумла Хусрав аксаран на фақат аз вазъи корҳо, балки аз ояндаи онҳо хабар меёбанд ва бо ақлу тадбири роӣ амал мекунанд. Кори подшоҳ сарвари кишвар, тадбири кори одамони бузург, раҳой ҷустан дар мушкилоти рӯзгор аст, ки Хусрав аз уҳдаи ҳалли ҳамаи ин корҳо ба хубӣ мебарояд. Ӯ ҳамаи корҳои гирехдорро мекушояд ва барои адолат ва некӣ хидмат менамояд.

Таъмин намудани назорат дар сарҳадоти кишвар кори аз ҳама заруру саривақтӣ дар умури давлатдорӣ маҳсуб меёбад. Пас аз шикаст додан ва торумор кардани лашкари Баҳроми Ҷубина, Хусрав тахти шоҳии Эронро дубора соҳибгардид ва пайи ободии кишвар ва осоиштагии рӯзгори мардumi он шуд ва аввал корро аз таъмини назорат дар сарҳадоти қаламрави кишвар оғоз намуд, ҷаҳонро чор қисм кард, аз Эрон чилу ҳашт ҳазорро интиҳоб кард. Аз онҳо 12 ҳазорро барои ниғаҳбонӣ сӯи марзи Рум фиристод. Дувоздаҳ ҳазори дигарро сӯи Зобулистон равон кард. Дувоздаҳ ҳазори дигар сӯи Алонон бо ҳамин ниёт фиристода шуданд. Ба ҳамин монанд 12 ҳазор ба сӯи Хуросон фиристода шуд. Дари ганҷро кушод ва ба дарвешон бахшид. Яке мӯъбад ба он чор қисми ҷаҳон вобаста кард, то аз кори сипоҳ, кори ҷаҳон ба ӯ хабар мерасонданд [2, 123].

Шояд шароити таърихии замони зиндагии Фирдавсӣ – ҷангҳои дохилӣ, аз байн рафтани ягонагии халқу мамлакат, пайдо шудани зарурати нигоҳ доштани давлати ягонаи мутамарказ, ҳимоя кардани Ватан аз хавфи истилои турк, ба сари ҳокимият омадани истилогарони аҷнабӣ шоирро маҷбур кардааст, ки чунин шоҳ – сарвари давлатро орзу кунад. Беҳуда нест, ки ғояи асосии ин шоҳкорро низ ҳамин фикр – мубориза барои озодӣ, хушбахтӣ ва осудаҳолии инсонҳо, истиклолияти ватан ва халқ, мубориза барои ба вучуд овардан ва нигоҳ доштани давлати ягона ва марказонидашуда ва мубориза бар зидди ҳама гуна хоинони мамлакат ташкил медиҳад. Ба ақидаи Фирдавсӣ, барои ба даст овардани ягонагӣ ва осоиштагии мамлакат сарваре лозим аст, ки дар атрофи худ гурдону паҳлавонон ва мардони соҳибхирадро гирд оварда тавонад ва дар якҷоягӣ бо онҳо оромии кишварро нигоҳ дошта, ё худ таъмин намояд. Дар симои Хусрави Парвиз шоир чунин шоҳ, сарварро тасвир намудааст.

Дар достони “Хусрав ва Ширин”-и Абулқосим Фирдавсӣ ба масъалаи муносибатҳои дипломатии кишвари Эрон бо дигар мамлакатҳо дар замони ҳукмронии Хусрави Парвиз низ диққат дода шудааст. Дар фасли “Бахш кардани Хусрав подшоҳии худ ва лашкар фиристодан ба марзҳои Эрон” оварда шудааст, ки Хусрав доир ба муносибатҳои дипломатӣ бо кишварҳои дигар ҳамчун шоҳи ботадбир аз маслиҳату машварати донишмандону бузургон истифода мебарад, бо

фиристодагони кишварҳои дигар худ суҳбат мекунад, ба онҳо хилъату инъом медихад ва ба номаҳои ҳамтоёни худ посух мефиристад:

Ҳар он кас, ки будӣ варо дастгоҳ,
Бубастӣ ба шаҳр – андар озин ба роҳ.
Се дигар ҳар он кас, ки донанда буд,
Нависандаву чизхонанда буд,
Ба навбат варо пеш биншондӣ,
Суханҳои дерина бархондӣ.
Чаҳорум фиристодагонро зи роҳ
Ҳама хондандӣ ба наздики шоҳ.
Набиштӣ ҳаме посухи нома боз,
Бидодӣ бад – он марди гарданфароз.
Фиристода бо хилъату коми хеш,
Зи дар бозгаштӣ ба ороми хеш.
Ҳам он рӯз маншури ҳар кишваре
Набиштӣ, супурдӣ ба ҳар меҳтаре.
Чу будӣ сари соли нав фарвадин,
Ки рахшон шудӣ дар дил аз ҳур дин.
Ниҳодӣ яке ганҷ Хусрав ниҳон,
Ки нашнохтӣ кехтарӣ дар чаҳон [1, 186-187].

Идеяи бунёдкорию шаҳрсозӣ, баланд бардоштани сатҳи зиндагии халқ низ дар достони “Хусрав ва Ширин”-и Абулқосим Фирдавсӣ равшан ифода ёфтааст. Хусрав шоҳи бунёдкунандаи иморатҳои боҳашамату ободкори шаҳрҳои Эрон мебошад.

Дар “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ дар фаслҳои “Достони сохтани Хусрав Тоқи Висро” ва “Сохтани Хусрав айвони Мадоинро” Ҳаким Фирдавсӣ дар бораи сохтмонҳои азими Хусрави Парвиз – сохтмони тахти зебову мунаққаш дар Испарис бо номи Тоқи Вис ва Айвони Мадоин сухан кардааст.

Ҷаззобияту шукӯҳу шаҳомати “Тахти Тоқдисӣ”-ро Низомии Ганҷавӣ низ дар достони “Хусрав ва Ширин” дар фасли “Ба май нишастани Хусрав бар “Тахти Тоқдисӣ ” бозтоб намудааст [6, 318].

Ховаршиноси тоҷик Зафар Мирзоён мақолае ба унвони “Шукӯҳу шавкати шоҳаншоҳони “Шоҳнома” дорад. Дар ин таҳқиқоти пураарзиш дар бораи тахту гоҳи шоҳаншоҳони Эрон дар гузашта маълумот дода шудааст, ки овардани иқтибосро аз он бамаврид мешуморем: “Пас аз Каюмарс шоҳаншоҳон бо базму ойини кайӣ ба тахти ороставу озин шуда нишаста, кулоҳу тоҷи каёнӣ ба сар мениходанд ва гузашта аз ин ҳар озодае, ки тахти каёниро ба мерос мегирифт, чи Хушангу Тахмурасу Ҷамшед ва чи Манучехру Ҷомоспу Луҳросп тахти каёниро зеботару бошукӯҳтару боарзиштар мекард... Сикандари бедонишу хиради “гуҷастик” низ тахти шоҳонро забт намуда, пора мекунад, аммо Ардашер нишоне аз тахт пайдо карда, вайро аз нав бунёд менамояд. Сипас Хусрави Парвиз ҳунармандони чираманди Эронзамин, Руму Бағдоду Чинро гирд оварда, тахти

пурчалолу шукӯҳ месозад, “Тоқи Кисро”, ки номе машҳур аст, бино мениҳад” [3, 69 - 70].

Қайд кардан бамаврид аст, ки шоҳаншоҳон рӯйи тахте менишастанд, ки он дар кохи вижа [толори тахтгоҳ; ба русӣ – тронный зал] қарор дошт. Тахти шоҳаншоҳони каёнӣ аз оч сохта шуда, бо сангҳои гаронбаҳои нодире чун алмосу гавҳар, дурру марворид, пирӯза, ақиқ, ёқут, зумуррад, забарҷад, чузъи ямонӣ бо чулайли сиёҳ, бечода ва монанди он озин ва ҳотамкорӣ мешуданд [Ҷамон ҷо, 70].

Дар достони “Хусрав ва Ширин”-и Низомӣ низ пас аз дубора ба даст овардани ҳокимият, хангоми бар тахт нишастан ва тоҷгузорию Хусрави Парвиз тахти шоҳӣ хеле мунаққаш ва пурчило тасвир шудааст:

Бад – ин толеъ , к – аз ӯ пирӯз шуд бахт,
Малик биншаст бар пирӯзагун тахт.
Баровард аз сапедӣ то сиёҳӣ,
Зи мағриб то ба маҷрик номи шоҳӣ...
Кашид аз хок тахте бар Сурайё,
Дар ӯ гавҳар ба киштӣ, дур ба дарё.
Чунон, к-аз бас гуҳарҳои ҷаҳонтоб
Ба шаб тобандатар будӣ зи маҳтоб,
Бар он тахти муборак шуд чу шерон,
Муборак бод гуфтандаш далерон.
Ҷаҳон хуррам шуд аз нақши нигинаш,
Фурӯ хонд офариниш офаринаш [6, 249].

Чунонки дар боло ишора шуд, дар достони “Хусрав ва Ширин”-и Фирдавсӣ Хусрави Парвиз ҳамчун шоҳи ободкор бозтоб шуда, дар сохтмони коху иморатҳо маблағҳои зиёд сарф менамояд. Биноҳо боҳашамат буда баландиашон “чу Кайвон” буд:

Чунин гуфт равшандиле порсӣ,
Ки бугзошт бо коми дил чор сӣ,
Ки Хусрав фиристод касҳо ба Рум,
Ба Ҳинду ба Чину ба обод бум.
Бирафтанд коригарон се ҳазор,
Зи ҳар кишваре ҳар кӣ буд номдор.
В – аз эшон диловар гузидан зи сӣ,
Аз он сӣ ду румӣ, дигар порсӣ.
Гаронмоя румӣ, ки буд ҳандасӣ,
Ба гуфтор бугзашт аз порсӣ.
Бари Хусрав омад ҷаҳондида мард,
Бар ӯ кору захми бино ёд кард...
Зи болои девори айвони шоҳ
Бипаймуд то хоки девони гоҳ.
В – аз он пас биёмад ба айвони шоҳ,
Ки девони айвон баромад ба моҳ...
Чу хангомаи захми девон бувад,
Баландии айвон чу Кайвон бувад [1, 228 - 230].

Пас аз анҷоми сохтмон дар ин қасру айвони шоҳӣ чашну маъракаҳои шоҳӣ баргузор мешуд:

Ҳама кард ҳар кас ба айвон нигоҳ,
Ба Наврӯз рафтӣ бад – он ҷой шох.
Кас андар ҷаҳон захм чун он надид,
На аз номвар кордорон шунид...
Чу рафтӣ шаҳаншоҳ бар тахти оҷ,
Биёвехтандӣ зи занҷир тоҷ.
Ба Наврӯз чун барнишастӣ ба тахт,
Ба наздики ӯ мӯбаде некбахт [1, 233].

Дар рӯзҳои чашни Наврӯз шоҳ Хусрав барои озод кардани зиндониён дастур медод ва ба онҳо дираму ҷомаҳо ҳада мекард. Ба дарवेशону дармондагоне, ки дар рӯзҳои чашни Наврӯз ба коху айвони шоҳӣ расида наметавонист, шоҳ ба онҳо дар рӯзҳои дигар инъому тӯхфаҳо мекард:

Зи айвон аз он пас хурӯш омадӣ,
К – аз овозҳо дил ба ҷӯш омадӣ,
Ки эй зердастони шоҳи ҷаҳон,
Мабошед тирадилу бадниҳон.
В – аз он пас гунаҳкору гар бегуноҳ
Намондӣ касе низ дар банди шох.
Ба зиндониён ҷомаҳо дод низ,
Саропою динору ҳар гуна чиз.
Ҳар он кас, ки дарवेश будӣ ба шаҳр,
Ки ӯро набудӣ зи Наврӯз баҳр –
Ба даргоҳи айвон – ш биншондӣ,
Дирамҳои ганҷӣ барафшондӣ...
Бар он сон бузургӣ кас андар ҷаҳон
Надорад ба ёд аз кехону меҳон [1, 234].

Дар замони ҳукмронии Хусрави Парвиз соҳаҳои гуногуни зиндагии мардум, аз ҷумла кишоварзӣ низ тараққӣ мекунад. Дар фасли “Посух фиристодани Хусрави Парвиз Кубодро” Хусрав ба фарзанди шумпаяш Шерӯя, ки ӯро аз тахт ронда дар Тайсафун дар банд кард ва наздаш ду нафар аз бихрадонро фиристод, дар масъалаҳои давлатдорӣ ба онҳо сухан карда, хошиш намуд, ки гуфтаҳои ӯ ба ӯ расонанд.

Ҳаким Фирдавсӣ аз забони Хусрав афкори андешаҳои худро дар бораи оини давлатдорӣ равшан баён кардааст. Барои нигоҳ доштани давлату ҳокимият ӯ аз забони ин шоҳи хушманд, ки тавонистааст муддати зиёд – 38 сол зимони мамлакатдориро дар даст нигоҳ дорад, овардааст, ки барои қудрати давлату ҳокимиятро баланд бардоштан, шоҳ бояд пеш аз ҳама, амнияти кишварро таъмин созад. Бузургону донишмандонро дар атрофи худ ҷамъ оварда ба маслиҳатҳои онҳо гӯш дода, дастурҳои одилона диҳад:

Чу меҳтар шудӣ, кор хушёр кун,
Надонӣ ту, донандаро ёр кун.
Дигар он ки аз хоста гуфтаӣ,
Хирадмандиву рой бинҳуфтаӣ.
Зи кас мо начустем чуз божу сов,
Ҳар он кас, ки ӯ дошт бо бож тов [1, 275].

Хазинаи давлатро аз ҳисоби божу ҳадяҳои кишвар “*бо ёқуту аз гавҳари шоҳвору дайҳим*” пур намуда, давлатро қудратманд гардонад, рафтуромаду тичоратро бо мамолики дигар тараққӣ диҳад.

Хусрав дар замони ҳукмронияш пур шудани хазинаи Эронро таъкид кардааст:

Чу душман зи гетӣ пароканда шуд,
Ҳама ганчи мо яксар оганда шуд.
Чу ганчи дирамҳо пароканда шуд,
Зи динори нав бадра оганда шуд.
Зи ёқуту аз гавҳари шоҳвор,
Ҳамон чомаву олати корзор,
Чу дайҳими мо бистухаштсола гашт,
Зи ҳар гавҳаре ганҷҳо мола гашт.
Ба ҳар бадра - дар буд даҳу ду ҳазор,
Пароканда динор буд шоҳвор....
Дирамро яке меҳ нав сохтем,
Сӯи шодиву фарруҳӣ тохтем-
Чи аз божу аз сови Ҳиндустон,
Чи аз кишвари Руму ҷодуситон,
Чи аз ҳадяву божи ҳар кишваре,
Зи ҳар номдореву ҳар меҳтаре.
Чи аз расму оини Наврӯзу Меҳр,
Зи аспону аз бандаи хубчеҳр.
Чи аз чавшану хӯду кӯполу теғ,
Зи мо ин набудӣ касеро дарег....
Зи ҳар дар дар фаровон кашидем ранҷ,
Бад – он то биёғанд аз ин гуна ранҷ...[1, 276 - 278].

Хусрав дар сию ҳашт сол чамъ овардани ганчи Эронро ба писараш Қубод (номи дигари Шерӯя) гӯшрас намуда, ӯро таъкид мекунад, ки ганҷ доштани шоҳ ба ӯ ва давлаташ қудрат мебахшад ва ӯро аз бедодгарию табоҳкорӣ нигоҳ медорад “*Чахонро бедирам дар табоҳӣ*” мебинад, ганчи давлатро аз рӯи ақлу хирад ва ба нафъи халқ бояд дуруст истифода кард:

Чунин бисту шашсола то сию ҳашт,
Ба чуз б – орзу чарх бар мо нагашт.
Ҳама меҳтарон з – он таносон буданд,
Бадандеш яксар ҳаросон буданд....
Чунон дон, ки ин ганчи мо пушти туст,

Замона кунун пок дар мушти туст.
Ҳам ороиши подшоҳӣ бувад,
Ҷаҳон бедирам дар табоҳӣ бувад.
Шавад бедирам шоҳ бедодгар,
Тихидастро нест хушу хунар [1, 278 - 279].

Хусрав бештари вақти худро ба корҳои давлатдорӣ мегузаронд.

Хулоса, Ҳақими Тӯс дар достони мавриди назар чунин сохти давлатдориеро тарғиб кардааст, ки шоҳ тараққидиҳанда ва пешбарандаи ҷамъият бошад, дар корҳои давлатдорӣ болаёқат ва ба нафъи раият қор карда, манфиати онро ҳимоят намояд. Ба ақидаи адиби бузург асосҳое, ки ҷамъияти идеалии инсонӣ дар пояи онҳо бунёд мегардад, аз заҳмату меҳнат, инсофу адолат ва илму дониши шоҳ – сарвари давлат вобастагӣ дорад.

Идеяи дар боло зикршуда то охири «Шоҳнома» давом мекунад.

Ғояи асосии достони «Хусрав ва Ширин»-и Ҳақим Низомиро низ маҳз ҳамин ақида ва андешаҳо – пешравию давлату мустаққамии ҳокимиятро аз шоҳи хирадманду тадбирчӯ, адолатпеша ва нафърасон ба халқ ташкил медиҳанд, ҳарчанд Низомии Ғанҷавӣ ормонҳои худро на дар симои Хусрав, балки дар симои Ширин бозтоб кардааст ва ўро дар корҳои давлатдорӣ болаёқат ва арзандаи тоҷу тахти шоҳӣ медонад. Низомӣ хонандаи достонро хушдор менамояд, ки афроде чун Хусрав камхираду айёш, очизу нотавон ва аз корҳои мамлакатдорӣ беҳабар набояд тахти шоҳиро соҳиб гарданд. Хусрав фақат дар замони охири ҳукмронии худ бо таъсири панду насиҳатҳои Ширин ислоҳ шуда зимомии давлатдориро ба даст мегирад, аммо аз ҷониби фарзандаш Шерӯя кушта мешавад.

Бояд тазаққур дод, ки аҷзу нотавонӣ дар кушодани гиреҳи мушкилиҳо бештар дар рафтору характери Хусрав дар достони “Хусрав ва Ширин”и Низомӣ ба ҷашм мерасад.

Дар ибтидо баргардондани тахти шоҳии Эрон ба Хусрави Парвиз ҳам дар “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ ва ҳам дар достони “Хусраву Ширин”-и Низомӣ бо машаққати зиёд ва бо чунин шартгузориҳои Қайсари Рум ба даст омадааст, аммо Хусрав дар ҳалли мушкилиҳо очизу нотавон нест. Ў худ лашқарро сӯи Эрон бурда бо лашқари исёнғари зӯрақӣ шоҳи Эрон эълоншудаи Баҳроми Чӯбина меҷангад, дар дафъаи сеюм лашқаркаши исёнгарро сарнагун карда, тахти шоҳиро дубора ба даст меорад.

Дар достони “Хусрав ва Ширин” и Фирдавсӣ пас аз баромадан аз вартаи ноқомии бебарориҳо, сарнагун намудани қувваҳои муҳолиф бо роҳбарии Баҳроми Чӯбини исёнгар Хусрав зимомии давлатдорӣ ва ҳукмрониро дар қаламрави Эрон ба даст гирифта кишварро аз вартаи ҷангу ҳалокату хунрезии бароварда, пайи ободию осоиштагӣ талошҳо мекунад. Аммо дар достони “Хусрав ва Ширин”-и Низомӣ мо акси ҳолро мебинем.

Шоҳ Хусрав бо кӯшишу талошҳо ва шартгузориҳои Ширин ва кӯмаки ҳарбӣ расонидани Қайсари Рум ба сари ҳокимият баромада, пас аз дубора тахти шоҳиро ба даст гирифта ба фориғболӣ даст зада, бештари вақти худро ба шаробхорию ишқварзӣ бо занон мегузаронд, ба корҳои давлатдорӣ кам тавачҷуҳ мекард, тамоми халқу мамлакатро ҳадафи айшу ишрати худ қарор дод, ифрот дар шаробу хушгузаронӣ, ки аз хислатҳои номағлуби ўст, боиси ҳаробии мулку азияти мардум мегардад. Бар асари ғафлати ў аз қори мулк дар кишвари ў ҳаробӣ ва бесарусомонӣ ба миён меояд. Фақат пас аз он ки бо Ширин мепайвандад, бо

таъсири ин зани хушманду бохирад ва сиёсатмадору раиятпарвар дар кишвар оромияу осоиштагӣ барқарор мешавад, пешравиҳо дар қорҳои давлатдорӣ Хусрав ба назар мерасанд, аз тамоми одатҳои бад даст мекашад, дар вафои Ширин устувор мегардад ва роҳи адолатро пеш мегирад, дар қорҳои давлатдорӣ бо таъсири Бузургмеҳри хирадманд аз рӯи ақлу заковат ва адолат подшоҳиву зиндагӣ мекунад, аммо аз дасти писараш ба банд афтода ва кушта мешавад. Ширин низ пас аз марги ҳамсар худро болои часади Хусрав кушта намегузорад, ки қурбони беадолатӣ ва булҳавасию шаҳватпарастии Шерӯяи падаркуш шавад. Ӯ то охири умр ба Хусрав содику бовафо мемонад.

Он чи дар ин навиштор ба таври гузаро овардем бахши хурде аз вижагиҳои давлатдорӣ рӯзгори қухани миллате мебошад, ки донистану бозгӯ қардани он рӯзгорон метавонад мояи ифтихораш бошад. Барои рушди аҳдофу ормонҳои миллӣ, ҳудогоҳию ҳештаншиносӣ рӯ овардан ба дostonҳои ормоншикан - “Шoҳнома”-и Абулқосим Фирдавсӣ ва “Ҳамса”-и Низомии Ганҷавӣ аз муҳимтарин ҳешқориҳо мебошад.

Адабиёт:

1. Абулқосим Фирдавсӣ. Шoҳнома. Ҷилди 10/Ф.Абулқосим. - Душанбе: Адиб, 2010.- 416 саҳ.
2. Абдолов Н. Дostonҳои ишқӣ дар «Шoҳнома»-и Фирдавсӣ/Н.Аюдолов. - Душанбе: «Сино».- 2007. – 179 с.
3. Мирзоев З. Худовандагори сухани порсӣ/З.Мирзоев. - Душанбе: “Адабиёти бачагона”, 2015. - 360 с.
4. Мирзозода Х. Таърихи адабиёти тоҷик (аз давраҳои қадим то асри 13). Китоби 1 (1)/Х.Мирзозода. - Душанбе: Маориф, 1987. - 487 с.
5. Мирзозода Х. Таърихи адабиёти тоҷик (аз давраи қадим то асри 13). Китоби 1(2)/Х.Мирзозода. –Душанбе: Маориф, 1989.-421 с.
6. Низомии Ганҷавӣ. Ҳамса. Маҳзан – ул асрор ва Хусраву Ширин (Таҳияи матн бо муқаддима ва луғоту тавзеҳот аз Алии Муҳаммади Хуросонӣ ва Мубашшири Акбарзод). – Душанбе: «Адиб», 2012.-480 с.

МАСЪАЛАҲОИ ДAVЛATДОРӢ ДАР ДOSTОНҲОИ “ХУСРАВ ВА ШИРИН”-И АБУЛҚОСИМ ФИРДАВСӢ ВА НИЗОМИИ ГАНҶАВӢ

Насриддинов Ф.

Муаллиф дар мақола нуқтаи асосии масъалаҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, аз ҷумла, масъалаҳои салтанат ва адолатро дар дostonҳои «Хусрав ва Ширин»-и Ҳаким Фирдавсӣ ва Низомии Ганҷавӣ, ки дар эҷодиёти мутафаккирони бузург мақоми хос доранд, муайян намуда, таҳқиқот анҷом додааст. Инчунин, дар заминаи он тамоми андешаҳои суханварони бузурги адабиётро доир ба масоили давлатдорӣ дар осорашон, махсусан дар «Шoҳнома»-и Фирдавсӣ, ки дostonи “Хусрав ва Ширин” дар охири қисмати таърихии асар – замони салтанати сулолаи шoҳони сосонӣ қарор дорад, таълифоташро асоснок намудааст.

Дар мақола образҳои Хусрав ва Ширин дар “Шoҳнома”-и Ҳаким Абулқосим Фирдавсӣ ва манзумаи “Хусрав ва Ширин”-и Низомии Ганҷавӣ

баррасии қиёсӣ шудаанд. Муаллиф ба чунин натиҷа расидааст, ки симои Хусрав ва Ширин дар ҳар ду асар ҳузури ғаёлол дошта, самти таваҷҷуҳ ба онҳо аз нигоҳи ғарази аслии шоирон мушаххас мешавад. Ҳар ду шоир ба шахсиятҳои ҳамгун аммо барои ҷуфти аввал чехраҳои ҳамосӣ ва барои ҷуфти дигар лаҳзаҳои романтикӣ муҳиманд. Хусрав дар “Шохнома”-и Фирдавсӣ аз Хусрав дар достони “Хусрав ва Ширин”-и Низомии Ганҷавӣ дар давлатдорӣ нақӯ ва ба шоҳи таърихии сулолаи шоҳони сосонӣ – Хусрави Парвизи Сосонӣ [590-628] монанд бозтоб шудааст.

Калидвожаҳо: Фирдавсӣ, “Шохнома”, Низомӣ, “Ҳамса”, Хусрав, Ширин, образ, таҳқиқи қиёсӣ.

ПРОБЛЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ В ПОЭМАХ “ХУСРАУ И ШИРИН” АБУЛКОСИМА ФИРДОУСИ И НИЗОМИ ГАНДЖАВИ

Насриддинов Ф.

В статье автором определены и исследованы основные социально-политические проблемы, в том числе проблемы государственности и справедливости в поэмах “Хусрау и Ширин” Абулкосима Фирдоуси и Низоми Ганджави, которые занимают значительное место в творчестве выдающихся мыслителей.

Кроме того, в этой связи, автор обосновывает своё исследование учениями и взглядами из творчества выдающихся представителей литературы по проблемам государственности, особенно из “Шахнаме” Фирдоуси, в конце исторической части которой размещена поэма “Хусрау и Ширин”, и где повествуется о периоде правления династий сасанидских царей.

В статье подвержены анализу и сопоставлению образы Хусрау и Ширин в “Шахнаме” великого Фирдоуси и в поэме Низами Ганджави.

Автор приходит к той мысли, что образы Хусрау и Ширин в обеих произведениях занимают активную позицию, и направление внимания на них определяется с точки зрения настоящей поэтической зависти поэтов.

Оба поэта значительно важны для тождественных личностей, но для первой пары с исторической, и для другой с романтической особенностью.

Хусрау в “Шахнаме” великого Фирдоуси и Хусрау в поэме “Хусрау и Ширин” Низами Ганджави в справедливом правлении отождествлены с историческим царём королевской династии сасанидов – с Хусравом Парвизом Сасанидом.

Ключевые слова: Фирдоуси, “Шахнаме”, Низами, историческая поэма, Ширин, образ, сопоставительное исследование.

PROBLEMS OF STATEHOOD IN THE POEMS OF “HUSRAU AND SHIRIN” ABULKOSIMA FIRDOUSI AND NIZOMI GANDJAVI

Nasriddinov F.

In the article the author identified and explored the main socio-political problems, including the problems of statehood and justice in the poems "Khusrau and Shirin" by

Abulkosim Firdousi and Nizomi Ganjavi, who occupy a significant place in the work of outstanding thinkers.

In addition, in this connection, the author bases his research on the teachings and views from the work of outstanding representatives of literature on the problems of statehood, especially from the "Shahname" Firdousi, at the end of the historical part of which the poem "Khusrau and Shirin" is placed, and where the story of the dynasty Sasanian kings.

In the article, the images of Khusrau and Shirin in the Shahname of the great Firdousi and in the poem Nizami Ganjavi are subject to analysis and comparison.

The author comes to the idea that the images of Khusrau and Shirin occupy an active position in both works, and the direction of attention to them is determined from the point of view of the poetic envy of poets.

Both poets are significantly important for identical personalities, but for the first couple with a historical, and for another with a romantic special.

Khusrau in the "Shahname" of the great Firdausi and Khusrau in the poem "Khusrau and Shirin" Nizami Ganjavi in fair government was identified with the historical king of the royal dynasty of the Sassanids - with Khusraw Parviz Sasanid.

Key words: Firdausi, "Shahnameh", Nizami, historical poem, Shirin, image, comparative study.

***Сведения об авторе:** Насриддинов Файзали – магистрант 2-го курса кафедры таджикской литературы и журналистики Кулябского государственного университета имени Абуабдулло Рудаки. Адрес: 735360, РТ, г.Куляб, ул.С.Сафарова, 16.*

***Information about the author:** Nasriddinov Faizali - master 2 nd year of the department of the Tajik literzature and journalism of the Kulob State University named after Abuabdullo Rudaki. Address: 735360, RT, Kulob city, S.Safarov st.-16.*

ЖУРНАЛИСТИКА

ТАҲДИДҲОИ ГЛОБАЛИЗАТСИЯ ВА НАҚШИ ВАО ДАР ҲИФЗИ ТАЪРИХУ ФАРҲАНГ

Худойдодова Ш.З.

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

Дигаргуниҳои кулӣ дар сохтори геополитикии ҷомеаи ҷаҳонӣ ва тағйироти низоми иҷтимоӣ - сиёсӣ аз он шаҳодат медиҳанд, ки ҷаҳони муосир давра ба давра ба марҳилаи сифатан нави тараққиёт ворид мегардад. Паёмади падидаи возеҳи муосири ҷаҳонишавӣ, ба ақидаи баъзе олимон, натиҷаи инқилоби иттилоотӣ – телекоммуникатсионӣ, ба вучуд омадани тамаддуни нави умумиҷаҳонӣ, ҳамгироии соҳаҳои сиёсат, иқтисод, иҷтимоӣ ва амсоли инҳо як пайвастагиеро ба вучуд меоранд, ки он воситаҳои иттилоотӣ ё коммуникатсионӣ мебошанд.

Воқеан ҳам, дар раванди ҷаҳонишавӣ нақши ВАО, аз ҷумла телевизиону радиоҳои байналхалқӣ, телевизионҳои мохворавӣ, рӯзномаҳо ва Интернет, ки беамоният дар аксари кишварҳо паҳн мегарданд, возеҳтару пуртаъсиртар мегардад.

Дар ҳамин зимн, Гулмаҳмад Зокиров, сиёсатшиноси тоҷик, бар он ақида аст, ки «он (ВАО дар назар дошта шудааст) имконият медиҳад, ки маҳдудиятҳо ва зиддиятҳои гузаришӣ дар иттилоот аз байн бардошта шаванд...» [1, 96].

Мусаллам аст, ки ҷаҳони пуртазоди ҷаҳонишавӣ ва пур аз муҳолифатҳои имрӯз кишварҳо ва миллатҳо, пеш аз ҳама, ҷавононро бо ҷолишҳои раванӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва фарҳангии фаровону физоянда рӯ ба рӯ месозад. Аз ин рӯ, ҳифзу ҳирсат намудани хусусиятҳои миллӣ, хувияти таърихӣ ва вижагиҳои ахлоқию фарҳангии халқамон вазифаҳои ҳастанд, ки аз иҷрои онҳо бақувву пойдории давлатии Тоҷикистон ва истиқлолияти соҳибихтиёрии он вобаста аст.

Қоршиносон бар он назаранд, ки маҳз дар ин раванд ҳифзи асолати таърихӣ фарҳангӣ ногузир гардида, бинобар таъкидиҳои Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни ироаи Паёми роҳнамо ба Маҷлиси Олии мамлакат 22 декабри соли 2017 низ собит мегардад, ки: “Тамоюли ҷаҳонишавии фарҳанг ба яке аз проблемаҳои глобалии асри XXI таъдил ёфта, талабот нисбат ба сатҳи маънавиёти инсон, тарбия ва ташаккули наслҳои, ки вазифаҳои азими бунёди ҷомеаи навин дар даврони соҳибистиклолии миллати тоҷик ба зиммаи онҳо гузошта хоҳад шуд, торафт меафзояд” [5, 33].

Аз мадди назар набояд дур кард, ки кишварҳои аз лиҳози иқтисодӣ нерӯманд дар раванди глобализатсия меҳоянд, ки маданияту фарҳанги худашонро ба дигар давлатҳо таҳмил намоянд. Барои то як андоза худро аз таъсири манфии ҷаҳонишавӣ эмин нигоҳ доштан, ВАО муваззаф аст, ки маданияти истифодаи зухуроти ҷаҳонишавиро дар шуури аҳли ҷомеа, хусусан ҷавонон, устодонаро ҷо карда тавонад, то ҷавонон ҳарчи бештар дар рӯҳияи ватандӯстию меҳанпарастӣ ва ифтихор аз фарҳангу таърих ба камол расида, ба

нодиртарин арзишҳои мадания маърифатӣ ва ҳувияти миллӣ арчгузорӣ намоянд, то дар гирдоби пуртуғуёни ҷаҳонишавӣ очизу нотавон намонанд.

Яъне, ба андешаи олими немис Карл Ясперс, дар баробари ниёзҳои иҷтимоӣ, аз қабилӣ таъмин боғизои солим, талаботи маънавии инсонҳо низ рӯ ба афзоиш меорад ва дар маҷмуъ тамоми ҷомеаи ҷаҳонӣ ниёз ба алоқаю иртиботи муосир пайдо менамояд, ки он ба як қувваи асосии ҷаҳонишавӣ табдил меёбад [2, 41].

Аз дигар сӯ, глобализатсия – ҷаҳонишавӣ худ яке аз анъанаҳои инкишофи ахбори оммавии муосир мебошад, ки таъсири байниҳамдигарии ВАО-и ҷаҳонӣ, қувват гирифтани ҳамкорихои ширкатҳои ахбори оммавии кишварҳои гуногун, дар асоси инкишофи воситаҳои моҳворагии алоқа ва дигар усулҳо барои ба ҳамагон дастрас гардидани паҳш ва ё расондани иттилоотро дар бар мегирад. Яке аз омилҳои зуҳури ин анъана низоми табодули иттилооти байналхалқӣ мебошад, ки қариб ҳамаи ВАО-и бузурги ҷаҳон дар он ширкат меварзанд. Ин анъана дар иртиботи оммавӣ аз мавқеи ғояҳои гуногун баррасӣ мешавад. Як қисми назариячиёни ВАО ҷаҳонишавиро бо имкониятҳои минбаъдаи инкишоф дар шароити ҷомеаи иттилоотӣ алоқаманд медонанд. Набояд фаромӯш сохт, ки интиқодчиёни ҷаҳонишавии ахбори оммавӣ ба ҳимояи анъанаҳои фарҳанги миллӣ бархоста, аз таъсири маҳсули ахбории кишварҳои дигар (масалан, дар Тоҷикистон аз иттилои ғарбӣ) изҳори нигаронӣ мекунанд.

Ба андешаи онҳо, ҷаҳонишавӣ дар соҳаи иттилоотӣ ба баробаршавии фарҳангҳои хос оварда мерасонад. Ҷаҳонишавӣ тақозо менамояд, ки аксари муносибатҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ, маданӣ ва сиёсӣ характери умумиҷаҳонӣ касб намоянд. Дарвоқеъ, имрӯз ба мушоҳида мерасад, глобализатсия дар ҷаҳон дар соҳаҳои тичорат, иқтисодиёт, сиёсат, иттилоърасонӣ ва дигар соҳаҳои муҳими ҳаётӣ вусъат гирифта истодааст.

Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ҳамчун ҷузъи ҷомеаи ҷаҳонӣ тахти сарвари хирадмандона ва дурандешонаи Пешвои муаззами миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон сиёсати “дарҳои боз”-ро ихтиёр кардааст, ҳамеша тарафдори ҳалли мусбати масъалаҳои глобалӣ буда, хоҳишманди тартиботи адолатхоҳонаи ҷаҳонӣ аст. Тавре дар Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Эмомалӣ Раҳмон, зимни ироаи Паёми хеш ба Маҷлиси Олӣ 22.12.2017 ибраз намуданд: “ Мо ҷонибдори ҳамкориву шарикии баробар ва судманди ҳамаи кишварҳои олам, таъмини амнияти ҷаҳониву минтақавӣ бо роҳи созишу муколамаи созанда бар асоси Ойинномаи Созмони Милали Муттаҳид мебошем” [6, 4].

Мариди зикр аст, ки дар баробари пешбурди фаъолият ва низоми давлатдорӣ бо сиёсати “дарҳои боз”барои ВАО-и миллӣ аз даст надодани ҳушёриву зиракии сиёсӣ зарур аст, баҳусус “бояд он гуманизми маданияро ҷаҳонӣ намояд. Гуманизме, ки бо арзишҳои ахлоқӣ шаҳрвандон, бо илм ва ақлу фаросат, бо тасаввурот оид ба ҷомеаи шаҳрвандӣ, демократӣ ва адолати иҷтимоӣ алоқаманд мебошад” [3, 23-25].

Дар акси ҳол, алоқаҳои коммуникатсионӣ ё ВАО-и давраи глобализатсия метавонанд тамаддуни як миллат ё халқиятро чун риштаҳо ба якдигар пайваст карда, ба ҷомеаи шаҳрвандӣ таъсири эмотсионалӣ расонанд ва дар аксар ҳолат

таъсири чаҳонишавӣ ба он оварда мерасонад, ки миллатҳо, мафкураҳои динӣ, тамаддунҳои гуногун аз ҳамдигар ҳар гуна навоариҳои некро қабул намуда фарҳанги худро ғани месозанд. Дар ин росто, давлатҳо, минтақаҳо ва ҳатто қитъаҳо бо ҳам чунон зич алоқаманд мешаванд, ки наметавонанд бе ҳамдигар ба пеш ҳаракат намојанд. Аз ин ҷо тарафҳои манфии глобализатсияро низ мушоҳида кардан мумкин аст, аз ҷумла:

- бисёр халқиятҳои хурд метавонанд дар раванди чаҳонишавӣ фарҳангу забони худро аз даст дода, бо ягон миллати калон яклухт шуда, аз байн раванд;
- ифлосшавии муҳити атроф, зиёдшавии аҳоли ва нестшавии намудҳои дигари олами зинда зиёдтар ба мушоҳида мерасад;
- таъзодҳои тезу тунди таракқиёти ноҳамвори иқтисодӣ ба вучуд меоянд; [7, 32-35].

Фарҳанги миллӣ як падидаи пурҳаракат ва бидуни оромиш аст. Ҳар ихтирову кашфиёту назарияпардозии нав, ки дар дунё дар ҳавзаҳои гуногун ба амал меоянд, таъсири онҳо пеш аз ҳама ба фарҳанг мерасад. Муҳимтарин таъсиргузороне, ки метавонанд дар шаклдиҳии фарҳанги миллӣ аз дигар омилҳо муваффақтар бошанд, расонаҳоянд. Албатта, ҳар расона вижагиҳои худро дорад ва вижагиҳои онро гурӯҳҳо, қишрҳои мухталифи ҷомеа ва салиқаву завқу ниёзмандиҳои онҳо муайян мекунанд. Масалан, барои насли ҷавон муҳимтарин воситаи баровардани ниёзмандиҳо ба иттилоот, омӯзиш, таъмини иртибот бо дӯстон, фароғату бозӣ ва ғайра Интернет мебошад. Барои насли аз миёна андаке боло ва насли калонсол муҳимтарин воситаи гирифтани иттилоот рӯзномаҳо мебошанд. Аммо телевизион воситаест, ки на танҳо барои ин ду гурӯҳ, балки барои ҳамаи афроди ҷомеа, новобаста аз синну солаш, муҳимтарин афзори пайвастан бо дунёи хориҷ аст.

Телевизион, ки ҳамчун оммавитарин ва пурқорбурдтарин расона бо пешниҳоди паёму ахбору иттилоот ва дигар барномаҳои омӯзишиву фароғатии ҷолиб одамони зиёдеро ба худ ҷалб мекунанд, метавонад дар таъсиррасонӣ ба фарҳанги ҷомеа пурнуфузтарин ва муассиртарин омил бошад.

Ҳамин аст, ки роҳбарияти олии сиёсии малакат, дар шароити дучори тағйиру таҳаввул гардидани фарҳанги ҷомеа аз ВАО хостгори таъсири амиқ расондан ба афкор истифода мебарад.

Дар иртибот ба татбиқи сиёсати фарҳангии давлату Ҳукумати кишвар, рисолати расонаҳо гиромидошти арзишҳои милливу фарҳангӣ, тарғибу ташвиқи арзишҳои ҷомеаи раиятпарвари демократӣ, аз ҷиҳати маънавию ахлоқӣ роҳнамоӣ кардани ҷомеа ба хоҳири рушди бештари фарҳангу маънавиёт ва парвариши насли ҷавони дорой тафаккури созанда, донишу чаҳонбинии пешрафта, миллатдӯсту ватанпараст мебошад.

Рӯзноманигорон бояд барои боз ҳам ободу шукуфо сохтани кишвар мушкilotу масъалаҳои ҳалталаби зиндагии иҷтимоиро ба миён гузоранд ва роҳу равиши ҳалли онҳоро пешниҳод намуда, дар сафи пеши посдорӣ ва гиромидошти муҳимтарин рукни фарҳанги миллӣ забони тоҷикӣ бошанд, аз қоидаҳои забони адабӣ, махсусан қоидаҳои имло, фасоҳат ва балоғати сухан огоҳии хуб дошта бошанд, дар гуфтору забони навиштаҳояшон ғалат роҳ наёбад.

Дар ҳамин зимн бояд зикр намуд, ки имрӯз ниёзҳои фарҳангии ҷомеаи мо ин ҳифзи асолат, ҳувият, забон, расму оин, садоқату вафодорӣ ба арзишҳои фарҳангӣ ва риояи одоби ахлоқ ва либоси милли аст.

Бинобар ин, агар мо хоҳем, ки ҳамаи ин ниёзҳо бароварда шаванд, бояд расонаҳоро ба арсаи талошҳои милли барои расидан ба ҳадафҳои мушаххасу муайян табдил дода, мувофиқ ба ин ҳадафҳо коршиносону мутахассисони баландихтисосу кордон ва боистеъдоду созандаро тарбия кунем, то бо равишҳои дурусту мавриди қабул барномаҳо пешниҳод кунанд.

Вобаста ба ин, профессор М.Муродӣ бамаврид менигорад, ки:»Барои аудиторияро ба худ ҷалб намудан журналистонро мебояд маҳорату тавоноии худро бо қобилияту қонуниятҳои касбӣ мусаллаҳ гардонанд ва ба ин минвол, аз як тараф, суннатҳои касби инкишоф диҳанд, аз сӯи дигар, маҳсули воқеан хонданиву дидани ва шунидани мондагорро ба вучуд оранд» [4, 11].

Дар ин кор, ВАО-и кишвари мо бояд ниёзҳои муштариёнашро хуб шиносад, бо ташкили барномаҳои ҷолиб ба таври мақбул масъалагузорӣ намояд ва роҳи ҳалли ин масъалаҳоро нишон диҳад, вале ҳарчанд дар тарғиби фарҳанг ва ахлоқии мардум рукнҳои фарҳангие, монанди забони тоҷикӣ, тарғибу ташвиқи асолату покизагии он ва даъват ба забони гуфтугӯи доимии аҳли ҷомеа табдил кардани забони адабии тоҷикӣ, одоб, боварҳо ва анъанаҳо дар бехтарин шакл барномаҳо омода мегарданд, то ба имрӯз ВАО бо камбуди имкониятҳои бозёбиву баррасии ахбори паёмҳо ва ҳам камбуди коргузори боистеъдоду навоар рӯ ба рӯ аст.

Бо мақсади устувор нигоҳ доштани мавқеъ ва манзалати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар арсаи байналмилаӣ дар давраи ҷаҳонишавӣ барои ҳар як фарди равшанзамиру худшиноси миллати тоҷик, бахусус кормандони ВАО фурсате расидааст, ки дастовардҳои бузурги Истиқлолияти давлатӣ, Ваҳдати милли, фарҳанги пурғановати милли, бахусус ташаббусҳои созандаи Асосгузори сулҳу ваҳдати милли-Пешвои муаззами миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонро дар самти ҳалли мушкилоти глобалии об дар сайёраи Замин, рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ, ки соли 2018 ба он бахшида шудааст, эҳё ва ҳифзи ёдгориҳои таърихӣ, бузургдошти саромадони илму адаб, ҷашнҳои миллии тоҷикон ба монанди Сада, Мехргон ва Наврӯз, ки дар онҳо фарҳанги пурарзиши ҷаҳонӣ ғунҷидаанд, тавассути инъикоси моҳирона ва ҳирфавии хеш ба ҷаҳониён муаррифӣ созанд.

Адабиёт:

1. Делягин М.Г.. Глобализация: игры и правила новой эпохи. Гуманистический Манифест, № 1-1996, стр.23 – 25, Москва, 2000.
2. Зокиров Г.Н. Донишномаи сиёсӣ/Г.Н.Зокиров. - Душанбе, 2007. - 96 с.
3. Карль Ясперс . Духовная ситуация времени/Я.Карл. – М., 1932. – 142 с.
4. Муродӣ М. Журналистика ва замони муосир (маҷмӯаи мақолаҳои илмӣ), Душанбе-2013.- с.11.
5. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон», ш. Душанбе, 22 декабри соли 2018. с.33
6. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон» 22 декабри соли 2018, с.4
7. Шаҳрвандӣ ва иштирок дар идоракунии маҷмӯаи мақолаҳо.-Душанбе, 2006.- 174с.

ТАҲДИДҲОИ ГЛОБАЛИЗАТСИЯ ВА НАҚШИ ВАО ДАР ҲИФЗИ ТАЪРИХУ ФАРҲАНГ

Худойдодова Ш.З.

Дар мақола оид ба раванди глобализатсия – ҷаҳонишавӣ, ки яке аз анъанаҳои инкишофи ахбори оммавии муосир мебошад, таҳдидҳои он ба ҷомеа ва нақши ВАО дар самти пешгирии хатарҳо ба таъриху фарҳанги миллии масъалагузори карда шудааст.

Вобаста ба ин, муаллиф дар таҷриба ба андешаҳои олимону коршиносон дар мавриди ҷаҳонишавии фарҳанг, натиҷаҳои мусбату манфии глобализатсия, қайд менамояд, ки муҳимтарин таъсиргузоре, ки метавонанд дар шаклдиҳии фарҳанги миллии аз дигар омилҳо муваффақтар бошанд, расонаҳоянд. Албатта, ҳар расона вижагиҳои худро дорад ва вижагиҳои онро гурӯҳҳо, қишрҳои мухталифи ҷомеа ва салиқаи завқу ниёзмандии онҳо муайян мекунанд.

Тавачҷуҳи хоси муаллиф ба он равона гардидааст, ки зарур аст расонаҳо дар сафи пешии худро ва гиромидошти муҳимтарин рукнҳои фарҳанги миллии қарор гирифта, дар баровардани ниёзҳои фарҳангии ҷомеаи мо - ҳифзи асолат, ҳувият, забон, расму оин, садоқату вафодорӣ ва риояи одоби ахлоқ ва либоси миллии саҳмгузор бошанд.

Калидвожаҳо: ҷаҳонишавӣ, васоити ахбори омма, фарҳанг, ҳифзу нигоҳдорӣ, иҷтимоӣ, коммуникатсия, интернет, радио, телевизион.

УГРОЗЫ ГЛОБАЛИЗАЦИИ И РОЛЬ СМИ В ЗАЩИТЕ ИСТОРИИ И КУЛЬТУРЫ

Худойдодова Ш.З.

В статье рассматриваются проблемы глобализации, которая является одним из способов развития современных массовых информационных, о её угрозах на общество и роль СМИ в процессе предотвращения угроз на национальную историю и культуру.

В связи с этим, автор учитывая мнения ученых и экспертов о глобализации культуры, положительных и отрицательных результатах глобализации, отмечает, что основными влиятелями в формировании национальной культуры могут выступать средства массовой информации. Конечно, каждое подразделение СМИ имеет свою специфику, эти особенности, а также качество подготовленных материалов и передач определяются разными группами и слоями общества.

Автор, акцентируя особое внимание на роль СМИ считает, что именно они должны занимать главную позицию в защите важных компонентов национальной культуры и внести весомый вклад в сбережении ценностей, достоинств, языка, традиций и обычаев, нравов и соблюдения национальной одежды.

Ключевые слова: глобализация, средства массовой информации, культура, защита и сохранение, социальный, коммуникация, интернет, радио, телевизион.

**THREATS OF GLOBALIZATION AND THE ROLE OF
MEDIA IN PROTECTION OF HISTORY AND CULTURE**

Khudoydodova Sh.Z.

In article it is considered the problems of globalization which is one of the ways of development of modern mass information, about its threats on society and the role of media in the course of avoidance of threats on national history and culture.

In this regard, the author considering opinions of scientists and experts on globalization of culture, positive and negative results of globalization and notes that as the main influence can act in formation of national culture mass media.

Of course, each unit of media has the specifics, these features and also quality of the prepared materials are defined and transfers by different groups and sectors of society.

The author, focusing a special attention to the role of media and considers that they have to take the main position in protection of important components of national culture and make a powerful contribution in saving of values, advantages, language, traditions and customs, habits and observance of national clothes.

Key words: globalization, mass media, culture, protection and preservation, social, communication, internet, radio, television.

Сведения об авторе: Худойдодова Шарофат Зардовна – кандидат филологических наук, доцент, проректор по науке и инновации КГУ им.А.Рудаки.
Адрес: РТ, 735360, г. Куляб, улица С.Сафарова 16.

Тел: (+992) 93-576-12-13.

Information about the author: Khudoydodova Sharofat Zardovna - candidate of philological sciences, dotsent, prorector for science and innovation of the Kulob State University named after A. Rudaki. Address: 735360, RT, Kulob city, S.Safarov st.-16.

Phone: (+992) 93-576-12-13.

**ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ
РЕКЛАМНЫМ МЕДИАТЕКСТАМ**

Худойдодова Ш.З.

Кулябский государственный университет имени Абуабдулло Рудаки

Современный уровень развития медиапространства и информационно-коммуникационных процессов приводит к активному взаимодействию журналистики и рекламы в рамках интернет-версий печатных СМИ. Это связано с тем, что, несмотря на различие задач данных коммуникационных сфер, они функционируют в единых информационных потоках, передаваемых через СМИ.

Следует отметить, что эффективность любой профессиональной деятельности определяется «адекватностью, точностью и полнотой информационной основы деятельности», внешние и внутренние компоненты которой характеризуют объективные и субъективные условия деятельности и соответствуют цели-результату. Возможным способом подготовки к преодолению

трудностей профессионально-ориентированного чтения может стать моделирование ситуаций профессиональной информационной деятельности в учебном процессе, в которых в качестве средства удовлетворения информационной потребности выступают тексты тех жанров, которые будут иметь место в будущей профессиональной деятельности специалиста [1, 42].

Реклама – это вид коммуникаций, осуществляющихся с помощью различных технических средств и способов распространения коммерческой и иной информации.

Для определения сущности рекламы выделяют восемь базисных типов, каждый из которых имеет свою специфику и может применяться в зависимости от поставленных целей функционирования предпринимательской структуры.

Большинство наглядных реклам – это потребительская реклама, другое ее название – реклама торговой марки. Все усилия рекламы данного вида нацелены на создание четкого образа товара (бренда) у потребителя. Важное назначение в реализации товара имеют текстовые материалы [7, 1].

Текстовые материалы средств массовой информации, рекламный дискурс играют существенную роль в современном использовании языка как средства взаимодействия, инструмента профессионально направленной коммуникации, отражения социокультурной действительности. Будучи включенными в систему обучения русскому языку, они позволяют создать адекватную технологию овладения языком специальности в контексте диалога культур, в том числе управленческих, деловых культур [4, 13].

Для иностранных учащихся филологического и гуманитарного профилей обучения: будущих лингвистов, переводчиков, специалистов по связям с общественностью, журналистов, сотрудников рекламных агентств, менеджеров, копирайтеров и др. -компетентное владение русским языком рассматривается как неотъемлемый компонент подготовки к профессиональной деятельности, которая включает участие в переговорах, выставках, конференциях; написание аналитических статей, обзоров, пресс-релизов, пресс-китов, бэкграундеров; знакомство с аналогичной продукцией коллег по цеху, партнеров, конкурентов; проведение презентаций, интервью, опросов; ведение разного рода деловой корреспонденции и т.д. [5, 69].

Включение в содержание обучения такого ресурса, как рекламный и PR-текст, и его уместное использование при формировании навыков и умений профессионально-ориентированного чтения обусловлено потребностями обновляющейся теории и практики обучения русскому языку в специальных, профессиональных целях.

Что касается вопроса жанрообразования медиатекстов в рекламе, то оно также подчиняется общим законам образования жанра в целом. В свою очередь, среди ключевых жанрообразующих признаков медиатекстов можно назвать следующие: предмет отображения, целевая установка, метод отображения. Рассмотрим особенности жанрообразующих признаков.

Предметом отображения для рекламы могут быть, прежде всего, товар, услуга, событие и персона. При этом в рекламном медиатексте в качестве обязательных характеристик предмета отображения необходимо использовать

формальные признаки, к которым относится «сигнализирование о рекламном характере информации, обязательное по закону о рекламе (презентацию), один или несколько компонентов брэнда и / или рекламные реквизиты» [4, 11].

Второй важный жанрообразующий признак – целевая установка медиатекста. В качестве основных целей рекламных медиатекстов могут быть признаны: информирование, формирование имиджа, создание выборочного спроса на предмет отображения. Также необходимо учитывать, что рекламный медиатекст латентно является носителем аксиологической функции, так как описание предмета осуществляется селективно и направлено на создание вокруг него оптимальной коммуникационной среды, формирование положительной оценки и определенной реакции выбранной аудитории или реализацию бытовых и иных целей.

От целевой установки зависят и методы преобразования реальной действительности в медиатекст. При этом как для журналистики, так и для рекламы методы являются схожими и делятся на две группы: 1) на рационально-познавательном уровне используются эмпирические, теоретические, социологические и нетрадиционные методы; 2) на эмоционально-чувственном уровне основой создания являются художественно-изобразительные [3, 76].

Важно обратить внимание на то, что предмет отображения, целевая установка и методы – это базовые признаки, на которых держится жанр. Постоянство связей между ними обеспечивает ту устойчивую форму, которая делает жанр узнаваемым.

Что же касается классификации текстовой рекламы на основе жанрообразующих признаков, то они делятся на такие же жанры, как и в журналистике, группы:

- 1) информационные жанры, которые отражают факты действительности (сообщение о новости, возникшей проблеме, ситуации и др.) и включают следующие виды: рекламная заметка (объявление); рекламный вопрос-ответ; рекламное интервью; рекламный репортаж;
- 2) аналитические жанры, которые передают мнение, результаты осмысления ситуации, среди них: рекламная корреспонденция, обращение, рекламный обзор, рекламная рецензия, рекламный отчет, рекламная статья, рекламное письмо, рекламный комментарий;
- 3) художественно-публицистические жанры, включающие образное отражение фактов действительности, предполагающие эмоциональное воздействие на аудиторию, к ним относятся: рекламная зарисовка; рекламный очерк; житейская история; легенда.

Таким образом, в настоящее время исследование взаимодействия журналистики и рекламы с позиций филологического подхода позволяет выделить направление, которое можно обозначить как рекламная журналистика. В рамках данного направления рекламные медиатексты делятся на информационные, аналитические и художественно-публицистические [1, 41].

А так как сегодня каждый второй педагогический вуз готовит специалистов - журналистов, журналистов-переводчиков, представляется актуальным и своевременным построить обучение журналистов в этих вузах таким образом,

чтобы в процессе обучения они изучали специфику создания жанров журналистики и PR, соотносимых с проблемами образования.

К тому же, в связи с тем, что в настоящее время рост потребности в журналистах наблюдается именно в электронных СМИ, введение курса, обучающего созданию PR-текстов для размещения в сети Интернет - своего рода реализация общественного заказа, что создает условия для повышения эффективности обучения.

В связи с возросшей необходимостью повысить качество подготовки журналистов, которые должны уметь эффективно работать в смежных областях, в частности, в сфере PR и рекламы. Это отвечает и требованиям действующих стандартов по специальности «Журналистика».

В результате этого обучения предполагается формирование у студентов широкого круга компетенций:

- компетенции общих знаний и интеллектуальных способностей;
- владение приемами сбора информации и подготовки материалов для Интернет-ресурсов в том числе образовательного профиля;
- способность использовать технические средства PR и овладевать новыми технологиями и инновационными практиками;
- понимание профессиональных правил, в том числе этических; знаний структурных компонентов сферы образовательной деятельности, знание социального заказа общества в сфере образования;
- компетенции оценки профессиональной работы и ответственности за нее;
- компетенции сотрудничества при работе в команде.

Разработать научно обоснованную эффективную методику обучения студентов-журналистов созданию РЯ-текстов в сфере образования, ориентированных на размещение в сети Интернет, и проверить результативность этой методики в реальной коммуникативно-речевой деятельности [6, 21].

Эффективность обучения будущих журналистов созданию РЯ-текстов в сфере образования обеспечивается формированием у обучаемых специальных профессионально-значимых коммуникативно-жанровых умений, важнейшими из которых являются: умение видеть стилистические отличия жанров РЯ-текстов от жанров журналистики и рекламы; умение анализировать РЯ-текст, выявлять намерение автора; умение определять жанрообразующие признаки ньюс-релиза, блиц-портрета, рекламной статьи и имиджевого интервью; умение выявлять семантическое ядро для РЯ-текстов, созданных для сферы образования; умение наполнять текст суггестивными средствами воздействия: символами, знаками, иконками.

Необходимо отметить, что формирование названных умений происходит в процессе коммуникативно-творческой деятельности студентов, развивает их познавательную активность, способность решать социально значимые задачи и работа по созданию РЯ-текстов повышает уровень профессиональной подготовки будущих журналистов, так как расширяет и углубляет опыт их коммуникативной деятельности.

Литература:

1. Бернадская Ю.С. Текст в рекламе: учеб. Пособие/Ю.С.Бернадская.– М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 288 с.
2. Евстафьев В.А. Журналистика и реклама: основы взаимодействия (опыт теоретического исследования)/В.А. Евстафьев.-М.: ИМА-Пресс, 2001. – 264 с.
3. Кройчик Л.Е. Система журналистских жанров//Основы творческой деятельности журналиста/под ред. С.Г. Корконосенко. – СПб., 2000.-168с.
4. Фещенко Л. Г. Структура рекламного текста/Л.Г.Фещенко. – СПб., 2003.–232 с.
5. Цвик В. Л. Реклама как вид журналистики/В.Л.Цвик.– М., 2004. – 135 с.
6. Щепилова Г. Г. Реклама в СМИ: принципы классификации//Медиаскоп. – 2010. – Вып. 4. – С. 321.
7. [Hhttps://ru.wikipedia.org/wiki](https://ru.wikipedia.org/wiki)

**УСУЛҶОИ ИННОВАТСИОНИИ ОМУҶИШИ
МЕДИАМАТНҶОИ РЕКЛАМАВӢ**

Худойдодова Ш.З

Мақола ба истифодаи усулҳои инноватсионии омӯзиши медиаматнҳои рекламавӣ бахшида шудааст.

Муаллиф таваҷҷуҳи асосиро ба он равона менамояд, ки усули имконпазири омодагӣ ба пешгирии мушкилоти омӯзиши ҳолати фаъолияти иттилоърасонӣ, ин моделикунонии раванди таълим маҳсуб меёбад, ки зимни он бо мақсади таъмини талабот ба иттилоот он жанрҳои истифода мешаванд, ки барои фаъолияти касбии мутахассисони оянда зарур мебошанд.

Дар ин росто, хусусияти муҳими таркиби жанрӣ мақсаднокии медиаматн ба шумор меравад, инчунин ба вижагиҳои калидии жанрсоз метавон предмети тасвир, мақсаднокӣ, усули инъикосро низ шомил кард. Илова бар ин, ба сифати мақсади медиаматни рекламавӣ иттилоърасонӣ, ташаккули имидж, ташкили пурсиш оид ба маводи инъикосшаванда маъмул мебошанд, зеро масъалаи таркиби медиаматни рекламавӣ, дар маҷмӯъ тибқи қоидаи жанрӣ сурат мегирад.

Калидвожаҳо: жанр, моделикунонӣ, фаъолияти иттироърасонӣ, медиаматн, журналистикаи таблиғотӣ, фаъолияти касбӣ

**ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ
РЕКЛАМНЫМ МЕДИАТЕКСТАМ**

Худойдодова Ш.З.

Статья посвящена инновационным технологиям обучения рекламным медиатекстам. Автор акцентирует основное внимание на то, что возможным способом подготовки к преодолению трудностей профессионально-ориентированного чтения может стать моделирование ситуаций профессиональной информационной деятельности в учебном процессе, в которых в качестве средства удовлетворения информационной потребности выступают тексты тех жанров, которые будут иметь место в будущей профессиональной деятельности специалиста.

При этом важным жанрообразующим признаком является целевая установка медиатекста, кроме того, среди ключевых жанрообразующих признаков

медиа-текстов можно назвать и следующие: предмет отображения, целевая установка, метод отображения. Также в качестве основных целей рекламных медиа-текстов могут быть признаны: информирование, формирование имиджа, создание выборочного спроса на предмет отображения, так как вопрос о жанрообразовании медиа-текстов в рекламе, подчиняется общим законам образования жанра в целом.

Ключевые слова: жанр, моделирование, информационная деятельность, медиа-текст, рекламная журналистика, профессиональная деятельность.

INNOVATIVE METHODS OF TRAINING IN ADVERTISING MEDIA TEXTS

Khudoydodova SH. Z

The article is devoted to innovative technologies of training in advertising media texts. The author focuses the main attention that, in the way of preparation for overcoming difficulties of the professional focused reading modeling of situations of professional information activities in educational process, in which the texts of those genres act as means of satisfaction of information which will take place in future professional activity of the expert requirement.

At the same time important of genre generating sign is the media text purpose, besides, among key genre generating signs of media texts, it is possible to call also the following: display subject, purpose, and display method. Also as main objectives of advertising media texts can be recognized: informing, formation of image, creation of selective demand regarding display as the question of a genre generating of media texts in advertising, submits to the general laws of formation of a genre in general.

Key words: genre, modeling, information activity, media text, advertising journalism, professional activity.

***Сведения об авторе:** Худойдодова Шарофат Зардовна – кандидат филологических наук, доцент, проректор по науке и инновации КГУ им.А.Рудаки. Адрес: РТ, 735360, г. Куляб, улица С.Сафарова, 16.*

***Тел:** (+992) 93-576-12-13*

***Information about the author:** Khudoydodova Sharofat Zardovna - candidate of philological sciences, dotsent, prorector for science and innovation of the Kulob State University named after A. Rudaki. Address: 735360, RT, Kulob city, S.Safarov st.-16.*

***Phone:** (+992) 93-576-12-13*

СРАВНЕНИЕ ТВОРЧЕСКИХ ЛИТЕРАТУРНЫХ ВЕЧЕРОВ 20-Х-30-Х ГОДОВ XX ВЕКА С СЕГОДНЯШНИМИ И ИХ ВКЛАД В РАЗВИТИЕ ЖУРНАЛИСТИКИ ТАДЖИКИСТАНА

Одинаева М.Х.

Кулябский государственный университет имени Абуабдулло Рудаки

Творческие литературные вечера в тридцатые годы двадцатого века считались культурным событием общественной жизни того времени.

Достаточно пышно и красочно школами, ВУЗами, творческой интеллигенцией, жителями городов и сёл было отпраздновано тридцатилетие творческой деятельности Садриддина Айни. Все с особым вниманием и любовью

отнеслись к подготовке этих торжеств. В итоге, состоялось республиканское собрание, которое считалось завершающим все эти юбилейные торжества в честь тридцатилетия творческого пути Айни. Сюда съехались делегации из Узбекистана, Туркменистана, Белоруссии и Башкирии. С поздравлениями выступил Абулкосим Лахути. Он в своей поздравительной речи с любовью называл Айни «устоджон» (дорогой устод, родной устод), «наставник молодых поэтов» и «лев Востока».

Раз мы заговорили о поздравлениях Лахути, следует отметить, что он считал Айни своим наставником, и писал свои произведения, подражая его стилю написания. Подчеркнем, что решение о праздновании 30-летия творческой деятельности А. Лахути было принято 19 июня 1933 года Среднеазиатским бюро ЦК ВКП(б), с целью показать высокий уровень таджикской литературы [1, 576]. Творческие вечера провели также в Самарканде и Ереване.

Следует отметить, что творческая деятельность Лахути и Айни считается школой жизни для только-только начинающих свою литературную деятельность поэтов и писателей. Опыт Лахути и Айни имеет большое значение и сегодня. Следует подчеркнуть, что в те времена, юбилейные литературные мероприятия, различные литературные вечера имели общественно – политическое значение. Такого рода мероприятия проводились с целью пропаганды тогдашней идеологии. В связи с этим, распространение идей нового времени ярко отразилось в публицистике, книгах и коллективных письмах того времени.

Всегда не обходилось без вклада журналистики в развитии литературы и пропаганде литературных вечеров в том числе. Все проведенные вечера и другие мероприятия освещались СМИ и таким образом, обеспечивалось «участие» почти всего населения страны на любых литературных мероприятиях. Посредством СМИ они узнавали подробности прошедших или намеченных на ближайшее будущее литературных событиях.

Неотъемлемой частью культурной жизни в тридцатые годы стали проведение творческих мероприятий и вечеров Лахути, Айни, Пайрава, Мунзима, празднование тысячелетия «Шахнаме» Фирдоуси, стимулирующие творческие нововведения для опытных и молодых писателей. Авторы на практике показывали новые формы и методы творчества. Они пытались доказать, что все литературные жанры могут без искажения отражать действительность. Данное суждение подтверждает, что в те времена были разные литературные школы и течения.

Немаловажен для полного изучения нашей темы и вопрос образования Союза писателей Таджикистана. Впервые этот вопрос исследовал литературовед Х. Мирзоаде. По словам Х. Мирзоаде, в 1922 году в Самарканде организовали «Общество поэтов», которым руководил Абдулкаюм Курби Самарканди. В 1925 году, создали «Общество редакторов» при газете «Овози точик». А таджикская секция литературной организации таджикоязычных писателей Узбекистана «Калами сурх» начала свою деятельность с 1930 года [6, 143-150]. Немало потрудились для создания единого творческого союза и упорядочения литературной деятельности в Таджикистане «Общество поэтов» (1922), «Общество редакторов» (1925), «Калами сурх» («Красный карандаш») (1930), «Секция таджикских советских писателей» (1932) и «Ассоциация пролетарских писателей Таджикистана», которые функционировали до создания Союза писателей

Таджикистана. В апреле 1932 года упразднили Организационное бюро Ассоциации пролетарских писателей Таджикистана и учредили Организационное бюро советских писателей Таджикистана [9, 574-576]. Кроме Айни и Лахути в этот период были известны обществу и С. Джавхаризаде, Дж. Икромии, А. Мунзим, М. Сарвар, З. Джавхари, А. Хамди, М. Рахими, М. Амин-заде, Б. Азизи, П. Сулаймони [10, 47]. Однако в состав Организационного бюро включили А. Лахути, С. Айни, С. Улугзаде, К. Терегулова, К. Дайлами, М. Хасани, М. Рустамова, Б. Азизи, М. Бурхонова и Юртаева. Постановление ЦК ВКП(б) от 28 апреля 1932г. «О перестройке литературно-художественных организаций» имело немалое значение в объединении творческих сил мастеров художественного слова [8, 117].

10 июля 1932г. ЦК КП(б) Таджикистана принял постановление «О перестройке литературно-художественных организаций и организации Союза советских писателей Таджикистана»[11,7]. Это способствовало развитию таджикской литературы, и помогло в привлечении талантливой молодёжи в ряды поэтов, писателей, драматургов.

В материалах, которые были опубликованы в газетах «Тоҷикистони сурх», «Коммунист Таджикистана» и журналах «Литература народов Средней Азии», «За социалистическую литературу», отмечалось, что все организации спешно готовились к первому съезду писателей Таджикистана [3, 475]. Однако стенограмма этого съезда до сих пор не найдена [7, 47].

Оргкомитет Союза советских писателей Таджикистана попросил пригласить писателей из РСФСР в столицу. В Таджикистан прибыла группа московских литераторов во главе с Бруно Ясинским, которая ознакомившись с произведениями таджикских писателей, дала ценные советы, а также поделилась опытом в вопросах литературного творчества.

Не без их участия был подготовлен выпуск литературно-художественного альманаха "Подарок", где поместили произведения С. Айни, А. Лахути, Бруно Ясинского, М. Горького, М. Шолохова и др. Стали чаще проводиться предсъездовские литературные вечера [3, 475].

Таким образом, первый съезд советских писателей Таджикистана открылся 10 мая 1934 года[4, С.97]. На съезде приняли участие представители Узбекистана, Туркмении, Каракалпакии, Армении, Казахстана, Москвы [4, 25-26].

Таким образом, после прослушивания большого количества докладов и выступлений, решения многих литературных вопросов, на съезде избрали центральные органы Союза писателей Таджикистана, куда вошли Лахути, Айни, Расули, Носиров, Хидиров, Дайлами, Музаффаров, Рабии, Махмудов, Икромии, ГаниАбдуллоев, Дехоти, Р. Джалил, Р. Хошимов, М. Миршакаров, Тохири, Комили, Юртаев и Туйгун. Избрали также делегатов для участия во всесоюзном съезде писателей, куда вошли Лахути, Айни, Носиров, Рахим Хошимов, Рабии, Гани Абдуллоев, Р. Джалил, Миршакар и Туйгун.

Следует отметить, что первый всесоюзный съезд советских писателей, проходил в Москве в августе 1934г. Там приняли участие 391 делегат, которые представляли 52 национальности Советского Союза. Участвовали также в работе съезда молодые литераторы Таджикистана С. Айни и А. Лохути. Этот всесоюзный

съезд советских писателей внес неоценимый вклад в развитие таджикской литературы [5, 44].

Исследуя историю создания Союза писателей Таджикистана, мы пришли к выводам, что проведение съезда писателей и создание самого союза, помогли народу научиться организовывать серьезные мероприятия на высоком уровне и еще раз подтвердили, что благодаря этим мероприятиям народ имеет возможность сохранить и пропагандировать свое литературное наследие. Кроме того, десятки молодых литераторов вошедших в союз, получили возможность поднять авторитет таджикской литературы на еще более качественную ступень. Подчеркнем, что к этому времени сложилась школа творчества Айни и Лахути – современная литературная школа. До этого же, таджикская литература постоянно брала за основу классические традиции.

Огромную роль в коммуникационной системе общества и создании общности литературы и журналистики сыграл процесс воспитания литературных кадров. В формировании новых литературных кадров немаловажна роль литературных кружков «Калами сурх»- «Красное перо» в Самарканде, литературных страниц и приложений к газетам «Тоҷикистони сурх», «Ҷавонони Тоҷикистон», в журнале «БАС» («Барои адабиёти социалистӣ» - «За социалистическую литературу»), альманаха «Тухфа» («Подарок»), организации и выпуска газет «Пионери Тоҷикистон» (на таджикском и русском языках), «Аскари сурх», журналов «Инкилоби мадани» («Культурная революция»), «Бо роҳи Ленинӣ» («Ленинским путем»). Первый съезд писателей Таджикистана и многие другие перемены способствовали развитию новой таджикской литературы и дали толчок появлению таких творческих талантов как М. Турсунзода, М. Миршакар, С. Улуғзода, Х. Карим и др.

С целью пропаганды творчества таджикских писателей, Союз писателей страны открыл литературные страницы в газетах «Тоҷикистони Сурх», «Ҷавонони Тоҷикистон» и «Кизил Тоҷикистон». Печатный орган Союза писателей, посвященный десятилетию Таджикистана, начал издаваться уже в 1932 году. Он назывался «За советскую литературу». Предпринятые меры дали свои плоды и в 1934 году тиражом 3000 экземпляров был издан альманах «Тухфа» («Подарок»). В альманахе были опубликованы произведения С. Айни, А. Лахути, Б. Ясенского и других.

Собрание Центрального бюро КП(б) Таджикистана, проведенное в январе 1939 года, приняло решение о начале издания газет «Тоҷикистони сурх», «Коммунист Таджикистана», «Кизил Тоҷикистон», «Комсомоли Тоҷикистон», «Пионери Тоҷикистон» (на таджикском и русском языках), «Аскари Сурх», журналов «Инкилоби мадани», «За социалистическую литературу», «Ленинским путем» (женский журнал) и 27 районных газет[2, 598-599]. Все эти периодические издания имели сотрудничество с молодыми писателями.

Кроме того, ряд писателей – агитаторов новой жизни сформировался в результате развития периодической печати, подготовки и переподготовки национальных и местных кадров журналистики и полиграфии, а также создания краткосрочных курсов подготовки рабоче-крестьянских корреспондентов. Под руководством Садриддина Айни и Абулкосима Лахути, вышеназванные писатели

создали литературу этого поколения. В это время, литература и журналистика развивались в тесном сотрудничестве, взаимодействовали друг с другом и оказывали благоприятное воздействие на периодическую печать и журналистику, и на литературу Советского Таджикистана. Огромная роль печати тридцатых годов двадцатого столетия состоит именно в этом, и эту роль можно назвать направляющей, вдохновляющей, воспитательной и созидательной.

Литература:

1. Из истории культурного строительства в Таджикистане. Сб. документов. - Душанбе: Ирфон, 1966. С.576.
2. Из истории культурного строительства в Таджикистане. Сб. документов. - Душанбе: Ирфон, 1966. С.598-599.
3. История Коммунистической партии Советского Союза.-Т.4.-Кн.2, М.: Политическая литература, 1970. – С.475.
4. Китобиёт// Барои адабиёти социалистӣ. – 1935. №4, – С. 25-26.
5. Культурное строительство Таджикской ССР: стат. сборник – Душанбе; Статистика, 1971. – С. 95-101
6. Мирзозода Х. Муносибати партия ба адабиёт ва тарбияи кадрҳои адабӣ//Садои Шарқ. 1965. №7. С.143-150.
7. Набиев (Набавӣ) А. Таърихи ташаккули иттифоқи нависандагони Тоҷикистон. -Душанбе: Адиб, 2004. – 217 с.
8. Очерки истории Коммунистической партии Таджикистана. – Душанбе: Ирфон, 1968. – 210 с.
9. Постановление ЦК ВКП (б) Таджикистана «О перестройке литературно-художественных организаций и организации Союза советских писателей Таджикистана». Там же. С. 574-576.
10. Шукуров М.Р. История культурной жизни Советского Таджикистана/М.Р.Шукуров. - Душанбе: Ирфон, 1970. - 262 с.
11. Набиев А. Таърихи ташаккули Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон/А.Набиев. - Душанбе: Адиб, 2004. - 169 с.
12. Советская литература народов Средней Азии. – 1932.№1. – С. 7.

ҚИЁСИ ШАБНИШИНИҲОИ ЭҶОДИЮ АДАБИИ СОЛҲОИ 20-30-ЮМИ АСРИ ХХ БО ШАБҲОИ ЭҶОДИИ ИМРӯЗА ВА САҲМИ ОНҲО ДАР РУШДИ ЖУРНАЛИСТИКАИ ТОҶИКИСТОН

Одинаева М.

Дар мақола алоқамандии журналистика ва адабиёт, нақши шаби эҷодӣ дар рушди ин ду соҳа дар солҳои 20-30 асри 20 таҳлил шудааст. Ҳамчунин нақши нависандагон, махсусан С.Айнӣ ва А. Лохутӣ дар рушди адабиёт ва журналистикаи тоҷик баррасӣ гардидааст. Дар мақола раванди аз байн бурдани ташкилотҳои кӯҳна ва ба ҷои онҳо бавучуд овардани ташкилотҳои нав ба монанди Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон инъикос шудааст. Инчунин дар мақолаи мазкур аҳамияти омодаسازی кадрҳои журналистика ва таъсиси курсҳои кӯтоҳмудати омӯзишӣ барои таёр намудани мухбирони коргар ва деҳқон дар он замон таҳлил шудааст.

Калидвожаҳо: журналистика, адабиёт, ВАО, С.Айнӣ, Иттифоки нависандагон, шоми адабӣ, шаби эҷодӣ, кадрҳои ҷавон.

**СРАВНЕНИЕ ТВОРЧЕСКИХ ЛИТЕРАТУРНЫХ ВЕЧЕРОВ 20-Х-30-Х ГОДОВ
XX ВЕКА С СЕГОДНЯШНИМИ И ИХ ВКЛАД В РАЗВИТИИ
ЖУРНАЛИСТИКИ ТАДЖИКИСТАНА**

Одинаева М.

В статье рассматривается взаимосвязь журналистики и литературы, а также роль творческих литературных вечеров в развитии каждой из этих сфер в 20-30-е годы 20 века. Рассматривается роль писателей в частности С.Айни и А. Лохути в развитии таджикской литературы и журналистики. Освещается процесс упразднения в стране старых организаций и формирование новых - Союза писателей Таджикистана. Отмечается в статье также важность подготовки и переподготовки национальных и местных кадров журналистики и полиграфии, а также создания краткосрочных курсов подготовки рабоче-крестьянских корреспондентов в то время.

Ключевые слова: журналистика; литература; СМИ; С.Айни; Союз писателей; творческий вечер; литературные вечера; молодые кадры.

**COMPARISON OF THE CREATIVE LITERARY EVENTS OF THE 20TH-30th
YEARS OF THE XXth CENTURY WITH THE TODAY AND THEIR
CONTRIBUTIONS TO THE DEVELOPMENT OF THE JOURNALISM OF
TAJIKISTAN**

Odinaeva M.

Abstract: The article examines the relationship between journalism and literature, as well as the role of creative literary evenings in the development of each of these spheres in the 20-30s of the 20th century. Also it considers the role of such writers like Sadridin Aini and Abulkosim Lokhuti in Tajik literature and journalism development. The process of abolishing old organizations in the country and the formation of new ones - the Writers' Union of Tajikistan - is being covered. The article also highlights the importance of training and retraining national and local cadres of journalism and printing, as well as creating short-term training courses for workers 'and peasants' correspondents at that time.

Key words: journalism; literature; MASS MEDIA; Sadridin Aini; Writers' Union; creative evening; literary evenings; young cadres.

***Сведения об авторе:** Одинаева Мархабо - ассистент кафедры таджикской литературы и журналистики Кулябского государственного университета имени А. Рудаки. Адрес: 735360, РТ, г. Куляб, улица С.Сафарова, 16.*

***E-mail:** m.tojiknazhod@mail.ru, **тел:** (+992) 987 77 72 37*

***Information about the author:** Odinaeva Marhabo - assistant of the department of Tajik literature journalism Kulob State University named after A. Rudaki. **Address:** 735360, RT, Kulob city, S.Safarov st.-16.*

***E-mail:** m.tojiknazhod@mail.ru, **phone:** (+992) 987 77 72 37*

МАВҚЕИ ЖАНРИ ТАБСИРА ДАР РЪЗНОМАҲОИ МИСРӢ

Исмоилова Ф.

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

Табсира ё худ шарҳро аксарияти муҳаққиқони соҳаи журналистика ба гурӯҳи жанрҳои таҳлилӣ ворид кардаанд. Бештари маврид шорехон дар мавзӯҳои сиёсӣ шарҳ менависанд ва ё худ норомии сиёсии дохил ва ё хориҷи кишвар дар онҳо идея ва андешаи шарҳ навиштанро ба вучуд меорад. Муҳаққиқони журналистикаи тоҷик ин жанро дар шаклҳои гуногун ном бурдаанд. Масалан профессорон Усмонов И. ва Саъдуллоев А. онро табсира гуфтаанд, профессор Муродов М. бошад, ин жанро тафсил гуфтааст. Аммо ба назари мо калимаи шарҳ барои ифодаи ин жанр саҳеҳтар аст. Зеро шахси шарҳдиҳандаро шорех мегӯянд дар забони тоҷикӣ ва дар забони русӣ низ ин жанро коментария ва шорехро коментатор мегӯнд, ки истифодаи шарҳ дар ин ҳол беҳтар аст. Агарчи ҳам шарҳ, ҳам табсира ва ҳам тафсил калимаҳои арабиянд аммо дар забони арабӣ шарҳро «таълик» мегӯянд. Ҳарчанд ифодакунандаи калимаи шарҳ мафҳумҳои гуногун аст, аммо зери ин мафҳумҳо жанре фаҳмида мешавад, ки мазмуну моҳият, сабабу омилҳои наватарин воқеаву ҳодисаҳоро шарҳ медиҳад.

Дар замони инқилобу нооромӣ рӯзноманигорони мисрӣ аз ин жанр зиёд истифода мебарданд. Зеро ҳар рӯз дар ин кишвар садҳо ҳодисаву воқеаҳо ва тарқишу қатлу ғорат ба амал меомад ва ҳама ин рӯйдодҳо ниёз ба шарҳи бештар доштанд. Чун аксар рӯзноманигороне, ки дар нашрияҳои давлатӣ кор мекунанд, ашхоси калонсоланд, онҳо дар ин давра бештар шарҳ менавиштанд. Чунки шорех низ бояд шахси огоҳ аз дирӯзу имрӯзи ин воқеа бошад, то шарҳи навиштааш аудиторияро бо ӯ ҳамақида карда тавонад.

Пас аз даҳ рӯзи инқилобу нооромии соли 2011 хабарнигори рӯзномаи «Ал-Аҳром» Абдулазими Дарвеш шарҳе навиштааст бо сарлавҳаи «Воқеан вай Ҳусни Муборак аст». Он замон қисми зиёди ВАО ва шӯришгарон аз президенти вақт Ҳусни Муборак интиқод мекарданд. Аммо рӯзноманигор ба муқобили ҳамаи ин доир ба шахсияти Ҳ. Муборак ва хизматҳои ӯ барои халқи Миср шарҳ навиштааст. Аз ҷумла, дар ин шарҳ омадааст, ки «Агарчи имрӯз қисми зиёди мардум хоҳони аз сари қудрат рафтани Ҳусни Мубораканд, аммо бояд донист, ки ӯ бо зиракию маҳорати хосаи ҳарбии худ тавониста буд дар инқилоби соли 1973 ғолиб биёяд. Ҳусни Муборак соли 2005 нахустин маротиба дар таърихи Миср интихоботи озоду демократиро гузаронид ва ҳам президент ҳам аъзои парламон бори нахуст аз ҷониби халқ интихоб шуд» [7,с.5]. Ҳамин тавр рӯзноманигор дар бораи хизматҳои зиёди Ҳ. Муборак навиштааст. Аммо дар шароите, ки алақай ҳазорон нафар тазоҳургарон ба кӯчаҳо баромада истеъфои президентро талабдоранд даргумон аст, ки аудитория ба андешаҳои шорех розӣ бошанду бо ӯ ҳамақида шаванд. Як шарт асосии жанри шарҳ низ ин аст, ки шорех мавзӯро бояд тарзе шарҳ диҳад, ки хонандагон бо муаллиф ҳамақида шаванд. Ё худ «Шарҳ додан ақидаи худро гуфтааст ва аудиторияро ба ақидаи худ шарик кардан аст». [5,с.82.]. Вале аз шарҳи ин рӯзноманигор ва интихоби мавзӯи ӯ маълум мешавад, ки дар шароити нооромии сиёсӣ ақаллияти хонандагон низ ба фикри ӯ шарик

намешаванд. Зеро маҳз дар ҳамин шумораи рӯзнома бо сарлавҳаи «Миллионҳо тазохургарон дар майдони Таҳрир сукути низомро меҳаҳанд» шарҳи дигаре нашр шуд, ки дар он омадааст: «Дар майдони «Таҳрир» чандин ҳазор шуришгарон сукути низоми сиёиро талаб доранд. Ҳамоишгарон гуфтаанд рӯзи ҷумба пас аз намоз боз миллионҳо нафари дигар ба ин инқилоб шарик шуда, талаби онро мекунанд, ки Ҳусни Муборак аз вазифа барканор карда шавад..» [7,с.3.]. Бе навиштани чунин шарҳҳо низ он вақт ҳазорон нафар ҷонибдорӣ аз сари қудрат рафтани Ҳ. Муборак буданд ва аз ин бар меояд, ки рӯзноманигор дар навиштани шарҳ мавзӯи хуберо интихоб накардааст. Муҳаққиқ Тертичний А. бар он назар аст, ки агар шорех ҳадафи муайян надошта бошад ва ҳудаш мақсади шархро нафаҳмад дар ин сурат ӯ мавзӯро шарҳ дода наметавонад, балки танҳо маълумот медиҳад.[4,с.18.]. Аз ҷониби дигар ин шарҳ шакли тарҷумаиҳолиро гирифтааст, ки ин амал ҳилофи талаботҳои жанри мазкур аст.

Доир ба нав ва ё кӯҳна будани мавзӯи шарҳ ақидаи муҳаққиқони журналистика низ якранг нест. Муҳаққиқ И. Усмонов бар он назар аст, ки барои табсира нав будани факт созандаи мавзӯи жанр аст. Яъне дар перомуни ҳолате чизи нава ба миён меояд, ки шорех онро шарҳ додан меҳаҳад. [5,с.82.]. Аммо ба таҳқиқи профессор Муродов М. предмети таҳлил ё гуфтор дар тафсил метавонад воқеа, рӯйдод, факт, ё ахбори кайҳо тавассути ВАО паҳнгардида ва ё маълум бошад. Аз ин рӯ дар тафсил на паҳши ғаврии ахбор, балки нуқтаи назар ба воқеият муҳимтар аст. [2,с.16.].

Ба назари мо дар шарҳ нав будани мавзӯъ хеле муҳим аст. Зеро дар бораи мавзӯе, ки тавассути васоити ахбор кайҳо паҳн шудаасту доир ба он мавзӯъ суҳбату мусоҳибаҳо алақай анҷом дода шуда, чандин маводи дигар дар жанрҳои гуногун омода шудааст, дигар шундан ва ё хондани шарҳи чунин воқеа барои аудитория муҳим ва аҷиб нест. Ин ақидаро гуфтаҳои муҳаққиқ Ворошилов В. тасдиқ мекунад, ки ӯ мегӯяд «Шарҳ ин акси садои таъҷилист. (Коментария это оперативная отклик)» [1,с.226.]. Ҳамчунин муҳаққиқ Шостак М. низ шархро фарёди таъҷили ба наварин ҳодисаву воқеа номидааст [6,с.64.]. Рӯзноманигорони мисрӣ низ бештар дар бораи воқеоти охирин ва наварини кишварашон шарҳ менавиштаанд. Яҳё Алӣ, хабарнигори рӯзномаи «Ал-Ҷумҳурия» зери сарлавҳаи «Ҳазор ноқомии демократия» шарҳе навиштааст. Дар ин шарҳ агар аз як ҷониб ҷолибияти мавзӯъ хонандаро ба хондани ин шарҳ водор созад, аз ҷониби дигар андешаҳои пухта ва суҳанони рӯирист хонандаро метавонад бо шорех ҳамақида кунад. Масалан, ӯ навиштааст, ки: «Аз замин то осмон фарқ аст миёни демократия ва он чи ки ба мо мегӯянд. Душманони миллати мо маҳз зери ниқоби озодӣ ва демократия мардуми моро бо ҳам ҷанг андохтанд, кишвари ороми моро ноором сохтанд ва ба ин васила расиданд ба ҳадафҳои худ. Дар асл он чи ки дар кӯчаҳои шаҳри Қоҳира шуда истодааст ва он чи ки ба мо мегӯянд, ҳеч алоқае надорад ба демократия ва озодӣ» [10, с.3.].

Дар шарҳи мазкур муаллиф тамоми ҷабаҳои воқеоти Мисрро таҳлил намуда, ба ҳулосае меояд, ки ин ҳама нооромӣ, ки дар кишвари Миср аст, маҳз бо дасти хориҷӣ зери ниқоби демократия ва озодӣ шуда истодааст ва дар идомаи шарҳаш рӯзноманигор менависад: «Он чи ки мо баҳри сукути низоми давлатдорӣ Ҳусни Муборак кардем ва мардумро дар кӯчаҳо ҷамъ намуда

инкилоб кардем, ҳазорон ҳазор мисриёни бегунохро куштем, Мисри ободро ба як кишвари вайрона табдил додем, ин ҳама магар демократия буд? На, ҳадафи асосии онҳо таҳаввулот андохтан дар сохти давлатдории кишварҳои минтақа ва шӯру ғавғо андохтан дар ин кишварҳост ва ба ин васила расидан ба аҳдофи хеш аст» [10 ,с.3.]. Муаллифи ин шарҳ мавзӯро хеле хуб омӯхта, таҳлил намудааст. Зеро «қисмати асосӣ ва мушаххаси табсираро таҳлил ташкил медиҳад» [3, с.36.]. Ин журналист низ дар бораи яке аз мушкилоти доғи рӯз шарҳ навиштааст ва дар навишти шарҳ низ аз доираи чорчубаи жанри мазкур берун набаромадааст.

Дар ин давра дар рӯзномаи мустақили «Ал-Мисрия-ал-явм» низ доир ба ҳодисоти дар Миср рухдода шарҳҳои сиёсӣ менавиштанд. Дар шумораи 13 апрели соли 2013-и ин рӯзнома шарҳе нашр шудааст бо сарлавҳаи «Миср...байни инкилоби фикрӣ ва ҳарбӣ». Рӯзноманигор Амру Зинат мавзӯро ба ҳубӣ медонад ва дар ин самт таҷрибаи кофӣ дорад, дар бораи таърихчаи мавзӯ, андешаву афкори мардум дар самти дин, таърихи Миср, нақши низомиён дар системаи сиёсӣ андешаву назари худро навиштааст. Масалан, рӯзноманигор менависад, ки «Дар арафаи пос доштани рӯзи шаҳидон дар Интернет навори фочиаангезеро дидам, ки дар он кушта шудани тазохургарон аз ҷониби ҳарбиёро ҳангоми инкилоб нишон додааст. Мардуми мо таъриху фарҳанги қадима дорад ва чунин амал хос ба фарҳанги мо нест. Мо дар инкилоб пирӯз шудем, вале на дар инкилоби фикрӣ...»[9, с.6.]. Муаллиф мавзӯро ҳамаҷониба баррасӣ мекунад ва дар охир ба чунин хулоса меояд, ки бояд мардуми Миср бори дигар таърихи худро саҳифагардон кунанд, аз гузаштаи пурғановати хеш биомӯзанд. Воқеан, «Шарҳи хуб хулосаи хубро дар бар мегирад» [4, с.17]. Шорех доир ба ҳалли ин мушкилот назари худро мегӯяд ва хонандаро ба фикр кардан водор мекунад. Ба назари мо шарҳи воқеи бояд чунин бошад, то аудиторияро бо муаллиф ҳамақида кунад ва ё онҳоро ба фикр кардан доир ба ин мавзӯ водор созад. Дар ин маврид муҳаққиқ Ворошилов В. дуруст гуфтааст, ки шарҳ пешниҳоди роҳи ҳалли мушкилот аз нигоҳи як шахс, як субъект аст, ӯ доири ин мавзӯ назари худро мегӯяд ва аудиторияро ба фикр кардан водор мекунад, ки оё бо андешаи ӯ розӣ ҳастанд ё не. [1,с.226.]. Аммо дар матбуоти Миср дар ин давра на ҳама шарҳҳо хулоса доштанду роҳи ҳалли мушкилотро пешниҳод мекарданд. Аксари ин шарҳҳо дар давраи инкилобу нооромии бо як эҳсос навишта мешуд ва дар онҳо ҷумлаҳои хитобӣ хеле зиёд истифода мегашт. Истифодаи калимаҳои маҷозӣ ва тасвирҳои барзиёд дар шарҳ онро бештар ба жанрҳои публицистӣ-бадеӣ монанд мекард. Албатта, на ҳамаи шарҳҳо чунин буданд, вале дар аксарияти онҳо риоя нашудани талаботҳои жанри мазкур ба назар мерасид. Дар ин давра шарҳҳои зиёди сиёсӣ бештар аз ҷониби рӯзноманигорони куҳансол ва ботаҷриба навишта мешуд.

Адабиёт:

1. Ворошилов В. Журналистика: базовые курс. СПб/В.Ворошилов. – М.: Мир, 2004. – 226 с.
2. Муродов М. Асосҳои фаъолияти эҷодии журналистика/М.Муродов. – Душанбе: Ирфон, 2008.- 160 с.
1. 3.Саъдуллоев А., Гулов С. Жанрҳои журналистикаи радио/А.Саъдуллоев, С.Гулов. - Душанбе: Эҷод, 1997.- 188 с.

3. Тертычный А. Жанры аналитической журналистики/А.Тертычный. - М.: Аспект-Пресс, 2010.- 216 с.
4. Усмонов И. Жанрҳои публицистика/И.Усмонов.-Душанбе: Ирфон, 2009.- 224 с.
5. Шостак М. Журналист и его произведение:Практическое пособие/М.Шостак.-М.: Маориф, 1998.- 324 с.
6. Рӯзномаи «Ал-Аҳром» , 2011.-5 феврал.
7. Рӯзномаи Ал-Ватан,2014.-10 феврал.
8. Рӯзномаи «Ал-Мисрия-альявм» ,2012.-13 декабр
9. Рӯзномаи «Ал-Љумҳурия», 2014.-11 март.

МАВЌЕИ ЖАНРИ ТАБСИРА ДАР РЪЗНОМАХОИ МИСРЌ

Исмоилова Ф.

Дар мақолаи мазкур доир ба мавқеи жанри табсира ё худ шарҳ дар матбуоти Ҷумҳурии Мисри Араб сухан рафта, муаллиф кушидааст то мавқеи ин жанрро дар рӯзномаҳои мисрӣ муайян намояд. Муаллиф дар мақола нахуст назари муҳаққиқони соҳаи журналистикаи тоҷикро доир ба жанри табсира оварда, сипас паҷуҳиш бурдааст, ки дар матбуоти Миср рӯзноманигорон то кадом андоза чорчубаи жанри мазкурро риоя менамоянд. Муаллиф муайян намудааст, ки аксари ин шарҳхое, ки дар рӯзномаҳои мисрӣ дар замони инқилобу нооромиҳои ин кишвар дар рӯзномаҳо нашр мешуданд бо як эҳсос навишта мешуд ва дар онҳо ҷумлаҳои хитобӣ хеле зиёд истифода мегашт. Истифодаи калимаҳои маҷозӣ ва тасвирҳои барзиёд дар шарҳ онро бештар ба жанрҳои публицистӣ-бадеӣ монанд мекард, дар аксарияти онҳо риоя нашудани талаботҳои жанри мазкур ба назар мерасид.

Калидвожаҳо: шарҳ, жанр, рӯзноманигор, рӯзнома, вазъияти сиёсӣ, журналист, шорех.

МЕСТО ЖАНРА КОММЕНТАРИЙ В ЕГИПЕТСКИХ ГАЗЕТАХ

Исмоилова Ф.

В данной статье речь идёт о жанре комментарий в прессе Арабской Республики Египет, где автор стремится определить место данного жанра в египетских газетах.

Сначала, автор приводит взгляды исследователей таджикской журналистики о своеобразии жанра комментарий, затем исследует, в каком состоянии находятся использование жанровых рамок комментария египетскими журналистами.

Автором определено, что в большинстве комментариях египетских газет революционного периода, чувствуется страх и волнение, и в них часто употребляются восклицательные предложения.

Использование слов в переносном значении и изобилие знаков в комментариях, часто уподобляли их к художественно–публицистическому жанру, а также во многих комментариях не соблюдаются правильные нормы употребления этого жанра.

Ключевые слова: комментарий, жанр, журналист, газета, политическая ситуация, комментатор.

**PLACE OF THE GENRE COMMENT IN EGYPTISE
NEWSPAPERS IN DATA**

Ismoilov F.

In this article we are talking about the genre of commentary in the press of the Arab Republic of Egypt, where the author seeks to determine the place of this genre in the Egyptian newspapers.

First, the author gives the views of the researchers of Tajik journalism about the originality of the commentary genre, then explores the state of the use of the genre frames of the commentary by Egyptian journalists.

The author has determined that in most of the comments of Egyptian newspapers of the revolutionary period, fear and excitement are felt, and exclamatory suggestions are often used.

The use of words in figurative meaning and the abundance of signs in the commentaries often assimilated them to the artistic and journalistic genre, and in many commentaries the norms of this genre are not observed.

Key words: commentary, genre, journalist, newspaper, political state, commentator.

Сведения об авторе: Исмоилова Фарзона - ассистент кафедры таджикской литературы и журналистики Кулябского государственного университета имени А. Рудаки. Адрес: 735360, РТ, г.Куляб, ул.С.Сафарова, 16.

E-mail: farzibonu@mail.ru

Information about the author: Ismoilova Farzona - assistant chair of Journalism of the Kulob State University named after A. Rudaki. Address: 735360, RT, Kulob city, S.Safarov st.-16.

E-mail: farzibonu@mail.ru

МУНДАРИЧА – СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГӢ - ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ

- Абдулло Ҳабибулло, Ғуломов И.** Донишманди барҷастаи асри XX дар соҳаи алгебра (Ба ифтихори 100-солагии А.Г. Курош)
- Сафаров М.В.** Факторы и тенденции системы неформального образования педагогических кадров
- Сангиматов Ф.Х.** Таълими технологии забони англисӣ ва инкишофи маҳорату малакаҳои нутқи хонандагон дар мактабҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон
- Мирзоев Ш.С.** Информационное пространство и обучение иностранному языку
- Мирзоев Ш.С.** Обучение иностранному языку и компьютерное сопровождение.....
- Майсараи Н., Сатторов Ё.** Муаммоҳои ҳамкориҳои волидайн бо омӯзгор дар раванди тарбияи маънавий-ахлоқии насли наврас (дар хошияи таълимоти мутафаккирони форс-тоҷик)

ЗАБОНШИНОСӢ – ЯЗЫКОЗНАНИЕ

- Давлатов Э.А., Тағоев С.** Омӯзиши баъзе масъалаҳои назариявии антропонимияи «Қасас-ул-анбиё»
- Гулаҳмадшоев Ш.** Общесемантическая характеристика антропонимии в современном языкознании
- Саидов М.** Корбасти гидронимия ва таҳлили забонии онҳо дар «Қуръон»
- Авалова З.** Использование модальных фразеологизмов в прозе (на материале рассказов А.П. Чехова)
- Салимова М.** Лексико-семантическое поле «Москва» в поэзии «Серебряного века»
- Ситораи А.** Баъзе масъалаҳои антропонимика

АДАБИЁТШИНОСӢ – ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

- Содиқов Ё.** Адабиёти бачагонаи тоҷик ва масъалаҳои таълими он дар мактаби олии
- Холиқова З.К., Қурбонзода М.Х.** Фазлиддин Муҳаммадиев – устои жанри ҳикоя
- Шамшоди Ҷамшед** Зарурати илми матншиносӣ (дар асоси матни қисми чоруми «Ёддоштҳо»)
- Файзалиев Н.** Масъалаҳои давлатдорӣ дар достонҳои “Хусрав ва Ширин”-и Абулқосим Фирдавсӣ ва Низомии Ганҷавӣ

ЖУРНАЛИСТИКА

- Худойдодова Ш.З.** Таҳдидҳои глобализатсия ва нақши ВАО дар ҳифзи таъриху фарҳанг
- Худойдодова Ш.З.** Инновационные методы обучения рекламным медиатекстам
- Одинаева М.** Сравнение творческих литературных вечеров 20-х-30-х годов 20 века с сегодняшними и их вклад в развитие журналистики Таджикистана
- Исмоилова Ф.** Мавқеи жанри табсира дар рӯзномаҳои мисрӣ

ТАРТИБИ ТАҚРИЗДИХӢ

Мақолаҳои илмие, ки барои нашр ба маҷалла пешниҳод мегарданд, аз назари аъзоёни ҳайати таҳририя, инчунин мутахассисони соҳаи дахлдор гузаронида шуда, сониян дар мувофиқи талаботи мавҷуда барои нашр қабул мегарданд. Талаботи қабул ва нашри мақола дар ҳар як шумораи маҷалла нашр карда мешавад.

Тақриз бояд ҷанбаҳои илмӣ ва хусусиятҳои муҳими мақоларо фаро гирифта, арзиши онро баҳои мусбӣ дода бошад. Аз ҷумла, муҳимияти омӯзиши масъала, навоварии илмӣ, арзиши илмӣ мақола, дурустии иқтибосот, услуби мақола ва истифодаи сарчашмаҳои илмӣ.

Дар ҳулосаи тақриз ба мақола баҳои умумӣ дода дода, ба ҳайати таҳририя дар мазмунҳои зерин ҳулосаи муқарриз пешниҳод мегарданд: ба нашр тавсия карда шавад; баъди ислоҳи камбудихо ба нашр тавсия карда шавад; барои тақриз иловатан ба мутахассиси дигари масъалаи дахлдор фиристода шавад; ба нашр тавсия карда намешавад. Тақриз бояд на кам аз як саҳифа бошад.

Мақолаи илмӣ ба нашр қабулгардида, ки тағйирот ниёзд дорад, бо нишон додани тавсияҳои муқарриз ва муҳаррир ба муаллифон фиристода мешаванд. Муаллифон бояд камбудию норасоии дар мақола ҷойдоштаро ислоҳ намуда, шакли ниҳии мақоларо дар гунаи (варианти) ҷопӣ ва электронӣ бо дастхати пештарааш ба маҷалла пешниҳод намояд. Баъди ислоҳи камбудихо ҷойдошта мақолаи илмӣ тақроран барои тақриз супорида мешавад ва сипас аз ҷониби ҳайати таҳририя барои нашри он иҷозат дода мешавад.

Мақолае, ки ба он тақризи мусбӣ дода шудааст ва ҷопи он аз ҷониби ҳайати таҳририя ҷонибдорӣ гардидааст, барои нашр қабулгардида ба ҳисоб меравад.

Раванди тақриздиҳӣ ба мақолаҳо (аз ҷониби ҳайати таҳририя) ошкоро намебошад. Паҳн намудани хабар дар бораи раванди тақриздиҳии мақолаи дастнавис боиси поймол гардидани ҳукуки муаллиф мегардад. Муқарризон барои нусхабардорӣ намудани матни мақола ва истифода намудани он барои эҳтиёҷоти худ ҳуқуқ надоранд.

Муқарризон, инчунин аъзоёни ҳайати таҳририя то нашри мақола иттилооти дар матни мақолаи дастнавис ҷойдоштаро ба манфиати худ истифода бурда наметавонанд.

Тақризҳо дар нашрияи маҷалла ба муддати 10 сол нигоҳдорӣ шуда, сипас ба бойгонии донишгоҳ фиристода мешаванд.

Дар сурати пеш омадани мушкилот: поймол гардидани ҳукуки муаллифӣ, истифодаи иттилоот аз мақолаҳои дигар муаллифон бо нишон додани таълифоти худӣ (на ҳамчун иқтисобот), бознашр кардани мақолаҳои дигар муаллифон ҷонибҳо ҳуқуқ доранд аз нашрияи маҷалла бо муроҷиати расмӣ тақриз ва мақолаҳои мушкилдоштаро дастрас намоянд.

ТАЛАБОТ НИСБАТИ ТАҲИЯ ҚАБУЛИ МАҚОЛА

Маҷаллаи илмӣ «Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ» мақолаҳои илмӣ, ки натиҷаи таҳқиқоти соҳаи илмҳои фалсафа, сиёсатшиносӣ, таърих, филология, педагогика, илмҳои дақиқ ва иқтисодиро фаро мегиранд, нашр карда менамояд.

Мақолаҳои илмӣ, ки барои нашр ба маҷалла пешниҳод мегарданд, талаботҳои зеринро бояд доро бошанд:

- мақола бояд бо талаботи қабули мақола ба маҷалла ҷавобгӯ бошад;
- мақола бояд натиҷаи таҳқиқоти илмӣ муаллиф бошад;
- мавзӯи мақола бояд ба самтҳои илмӣ маҷалла мувофиқат намояд.

Мақолаҳое, ки дар матн онҳо маводи дигар муаллифон бе иқтибосоварӣ истифода шудаанд, ба баррасии марҳилаҳои навбатӣ пешниҳод намегарданд ва ин гуна мақолаҳо ба нашр роҳ дода намешаванд.

Талабот нисбат ба таҳияи мақолаҳои илмӣ:

Матн мақола бояд дар формати **Microsoft Word** омода гардида, бо ҳуруфи **Times New Roman** барои матн бо забони русӣ англисӣ ва бо ҳуруфи **Times New Roman Tj** барои матн бо забони тоҷикӣ таҳия гардида, дар матн ҳаҷми ҳарфҳо 14, ҳошияҳо 2,5 см ва фосилаи байни сатрҳо бояд 1,5 мм бошад.

Ҳаҷми мақола бо формати А4 бо назардошти рӯйхати адабиёти истифодашуда ва аннотатсияҳо аз 10 то 12 саҳифаро бояд дар бар гирад.

Сохтори мақола бояд бо тартиби зерин таҳия гардад:

- номи мақола;
- насаб, дар шакли ихтисор ном ва номи падар (намуна: Давлатов Э.А.);
- номи муассисае, ки дар он муаллифи мақола қору фаъолият менамояд;
- матн асосии мақола;
- ҳангоми иқтибосоварӣ адабиёти истифодашуда ва саҳифаи мушаххаси он бояд дар қавси чаҳоркунча [] нишон дода шавад. Намуна: [3, с.40]. Яъне, адабиёти №3 ва саҳифаи 40;
- нақшаҳо, схемаҳо, диаграммаҳо ва расмҳо бояд рақамгузорӣ карда шаванд. Инчунин онҳо бояд номи шарҳдиҳанда дошта бошанд;
- рӯйхати адабиёти истифодашуда (на камтар аз **10 номгӯ** ва на бештар аз 20 номгӯи адабиёти илмӣ). Рӯйхати адабиёти истифодашуда бояд дар асоси талаботи ГОСТ 7.1-2003 ва ГОСТ 7.0.5-2008 таҳия гардад.
- баъди рӯйхати адабиёти истифодашуда маълумоти зерин бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) омода карда шавад: номи мақола; насаб, ном ва номи падар; номи муассиса; аннотатсия ва калидвожаҳо (аннотатсия на камтар аз **12** ва на бештар аз **25** сатр, калидвожаҳо аз **7 то 10** номгӯӣ);
- дар охири мақола бо ду забон (**русӣ ва англисӣ**) маълумот дар бораи муаллиф ва ё муаллифон бо тартиби зерин нишон дода шавад: насаб, ном ва номи падар (пурра), дараҷаи илмӣ ва унвони илмӣ (агар бошанд), номи муассисае, ки дар он муаллиф қору фаъолият менамояд, вазифаи ишғолнамуда, телефон, e-mail, нишони ҷойи қору муаллиф.

Мақолаҳои илмӣ, ки барои нашр ба маҷалла пешниҳод мегарданд, бояд тақризи мусбӣ мутахассиси соҳаи дахлдорро дошта бошанд.

Ҳайати таҳририя ҳуқуқ дорад, ки матн мақоларо таҳрир ва кӯтоҳ намояд.

Мақолаҳое, ки ба талаботҳои мазкур ҷавобгӯ нестанд, аз ҷониби ҳайати таҳририя барои нашр тавсия намегарданд.

This document was created with the Win2PDF "print to PDF" printer available at <http://www.win2pdf.com>

This version of Win2PDF 10 is for evaluation and non-commercial use only.

This page will not be added after purchasing Win2PDF.

<http://www.win2pdf.com/purchase/>